

**Другий проміжний звіт
щодо виявлених порушень
міжнародного гуманітарного
права та міжнародного права
прав людини в Україні**

2

Другий проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні

2

14 грудня 2022 року

Другий проміжний звіт БДІПЛ щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні – 14 грудня 2022 року

Варшава, ОБСЄ/БДІПЛ, 2025 рік

Опубліковано
Бюро з демократичних інститутів
та прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ
вул. Медова, 10
Варшава, 00-251
Польща
www.osce.org/odihp

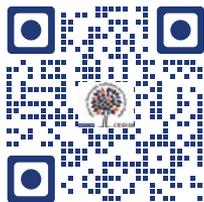
© ОБСЄ/БДІПЛ 2025

Зміст цієї публікації може вільно використовуватися та копіюватися в навчальних та інших некомерційних цілях за умови, що будь-яке таке відтворення супроводжується посиланням на ОБСЄ/БДІПЛ як на джерело інформації.

ISBN: 978-92-9271-335-5

Дизайн: Єжи Скакун (Jerzy Skakun)

Фотографія на обкладинці: Р. Різванов (R. Rizvanov) / Shutterstock.com

У разі будь-яких невідповідностей або розбіжностей між українською та англійською версіями цього документа, англійська версія вважатиметься пріоритетною.

Зміст

Вступне слово Директора БДІПЛ	5
I. Резюме	7
II. Вступ	13
III. Загальні відомості про звіт	17
а. Методологія	18
б. Масштаб та часові рамки	19
в. Структура звіту	20
IV. Нормативно-правова база, що застосовується до збройного конфлікту в Україні	23
а. Застосування міжнародного гуманітарного права	24
б. Застосування міжнародного права прав людини	25
V. Оновлена оцінка ймовірних порушень МГП під час ведення бойових дій	27
а. Застосування зброї вибухової дії в населених пунктах	29
б. Напади на критично важливу цивільну інфраструктуру	31
в. Напади на установки та споруди, що містять небезпечні сили, зокрема атомні електростанції	34
VI. Ситуація на окупованих Російською Федерацією українських територіях	35
а. Управління окупованими територіями	36
Видача паспортів Російської Федерації та запровадження обігу російської валюти	36
Незаконна анексія окупованих територій Російською Федерацією	38
Незаконний призов цивільного населення з окупованих територій	39
Управління Запорізькою атомною електростанцією	41
б. Гуманітарна ситуація	42
Доступ до продуктів харчування, води, електроенергії, газу та Інтернету	43
Доступ до охорони здоров'я та освіти	44
Доставка гуманітарної допомоги	47
в. Зловживання проти цивільного населення	49
Незаконні вбивства	49

Свавільне позбавлення волі та примусові зникнення	52
Катування та інші форми жорстокого поводження	54
Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом	58
Евакуація, примусове переміщення та депортація цивільних осіб, у тому числі дітей, з окупованих територій та процес «фільтрації»	61
Мародерство та привласнення майна	69
Придушення мирних протестів та обмеження свободи слова та інформації	71
VII. Ситуація з військовополоненими	75
VIII. Ситуація на території, яка перебуває під ефективним контролем України	85
IX. Оновлені тимчасові рекомендації	89

Вступне слово Директора БДІПЛ

Після військового нападу на Україну, який Російська Федерація розпочала 24 лютого, триваюча війна продовжує чинити нищівний вплив на цивільне населення. Організація Об'єднаних Націй підтвердила понад 16 000 жертв серед цивільного населення країни, з яких майже 6 000 загинули, та оцінює, що реальні цифри є значно вищими. Конфлікт також продовжує викликати значне занепокоєння щодо дотримання та реалізації міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ), водночас підриваючи європейський порядок безпеки та міжнародно-правову систему, включно з основними принципами Гельсінського Заключного акту 1975 року.

Відповідно до свого моніторингового мандату та після оприлюднення першого проміжного звіту в липні 2022 року, БДІПЛ продовжує реалізацію своєї Ініціативи з моніторингу в Україні, відстежуючи та документуючи найбільш серйозні порушення МГП та МППЛ, що впливають на життя цивільних осіб та військовополонених, які відбуваються внаслідок цього збройного конфлікту.

Відповідно до усталеної методології моніторингу, для підготовки цього другого проміжного звіту БДІПЛ продовжило збирати інформацію за допомогою кабінетних досліджень, у тому числі з використанням методів вивчення інформації з відкритих джерел для перевірки цифрових доказів. Станом на сьогодні було проведено 120 особистих інтерв'ю в Україні та Естонії зі свідками та уцілілими особами ймовірних порушень. Цим самим БДІПЛ продовжує демонструвати свою здатність і готовність адаптуватися до складної ситуації та виконувати свій мандат.

Цей Другий проміжний звіт містить оновлену оцінку порушень МГП та МППЛ за результатами моніторингу БДІПЛ, зосереджуючи увагу на подіях, що відбулися в період з 1 липня до 1 листопада 2022 року. Значною мірою підтверджуючи висновки Першого проміжного звіту, це останнє оновлення містить переконливі докази того, що ведення бойових дій Російською Федерацією продовжувало характеризуватися загальним нехтуванням основних принципів розрізнення, пропорційності

та вжиття запобіжних заходів, викладених у МГП, що може бути прирівняне до воєнних злочинів і злочинів проти людяності, а також призвело до величезних втрат серед цивільного населення та масових страждань протягом конфлікту. У значно меншій мірі упродовж звітного періоду також були зафіксовані деякі ознаки порушень МГП з боку Збройних Сил України.

Задля забезпечення об'єктивності своєї роботи та висновків, БДІПЛ продовжує здійснювати запити на відповідну інформацію в обох сторін конфлікту. Така практика буде повторюватися в міру продовження нашої моніторингової роботи.

У цьому другому проміжному звіті я також хочу ще раз подякувати уцілілим особам та очевидцям, які погодилися дати інтерв'ю та поділитися своїм досвідом і свідченнями, усім організаціям громадянського суспільства та правозахисникам, які допомагали і продовжують допомагати БДІПЛ у виконанні його важливого мандату, а також усім співробітникам БДІПЛ за їхню наполегливу роботу.

Маттео Мекаччі
Директор БДІПЛ

Резюме

I

1. Військовий напад Російської Федерації на Україну, що розпочався 24 лютого 2022 року, та спричинений ним міжнародний збройний конфлікт продовжують чинити нищівний і широкомасштабний вплив на цивільне населення та призвели до численних переконливих свідчень про порушення норм міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ).
2. Одразу після військового нападу, відповідно до свого моніторингового мандату, БДІПЛ започаткувало Ініціативу з моніторингу Україні з метою здійснення спостереження та документування найбільш серйозних порушень МГП та МППЛ, що впливають на життя цивільних осіб та військовополонених, і продовжує її реалізацію з моменту публікації *Першого проміжного звіту* в липні 2022 року.
3. Цей звіт містить оновлену оцінку ймовірних порушень МГП та МППЛ, зосереджуючись переважно на подіях, що відбулися в період з 1 липня до 1 листопада 2022 року, тоді як розділ VI, присвячений ситуації на українських територіях окупованих Російською Федерацією, охоплює період з 24 лютого до 1 листопада 2022 року, щоб врахувати інформацію, отриману після повернення низки таких територій українськими силами.
4. Відповідно до усталеної методології моніторингу, для підготовки цього другого проміжного звіту БДІПЛ продовжило збирати інформацію за допомогою кабінетних досліджень, у тому числі з використанням методів вивчення інформації з відкритих джерел для перевірки цифрових доказів, а також проводило особисті інтерв'ю в Україні та Естонії зі свідками та уцілілими особами ймовірних порушень. БДІПЛ також використовувало звіти міжнародних і неурядових організацій.
5. Як сторони конфлікту, Російська Федерація та Україна зобов'язані дотримуватися положень МГП, а також виконувати свої обов'язки за МППЛ. БДІПЛ вважає, що де-факто органи влади на окупованих територіях України, включно з тими, які Російська Федерація незаконно «анексувала», наразі перебувають під загальним контролем Російської Федерації, яка несе відповідальність за їхні дії відповідно до МГП.
6. В рамках постійного моніторингу ситуації, який здійснює БДІПЛ, виявлено переконливі докази того, що ведення бойових дій Російською Федерацією продовжує характеризуватися загальним ігноруванням основних принципів розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів, викладених у МГП, що може бути прирівняне до воєнних злочинів і злочинів проти людяності, а також призвело до величезних втрат серед цивільного населення та масових страждань протягом конфлікту. Упродовж звітнього періоду також були зафіксовані

деякі, хоча й значно менші за обсягом, ознаки порушень МГП з боку Збройних Сил України.

7. Моніторинг БДПЛ виявив численні випадки нападів Російської Федерації, що свідчать про серйозні порушення МГП, і можуть бути прирівняні до воєнних злочинів. Йдеться, зокрема, про неодноразові ймовірні напади невідомого характеру по густонаселених районах із застосуванням зброї вибухової дії з широкою площею ураження, що призводить до масової загибелі та поранень цивільних осіб і значного руйнування цивільної інфраструктури.
8. Звітний період загалом характеризувався руйнівними та інтенсивними атаками на цивільну інфраструктуру з боку Російської Федерації, що призвело до великої кількості жертв серед цивільного населення та втрати доступу до критично важливої інфраструктури для мільйонів людей, що саме по собі може призвести до ще більших людських жертв у зимовий період.
9. Є ознаки того, що українські збройні сили, хоча і в значно менших масштабах, не дотримувалися норм МГП щодо ведення бойових дій у деяких регіонах, які не перебувають під ефективним контролем уряду, у тому числі шляхом застосування зброї вибухової дії з широкою площею ураження в густонаселених районах, що призвело до численних жертв серед цивільного населення та руйнувань цивільних об'єктів.
10. БДПЛ вважає, що рішення Російської Федерації провести 23-27 вересня «референдуми» з метою «анексії» окупованих територій України суперечить міжнародним стандартам і зобов'язанням відповідно до міжнародного гуманітарного права. Відповідно, ці референдуми та їхні результати є незаконними і не мають юридичної сили.
11. Свідки, опитані БДПЛ, надали обширні свідчення про дії, що суперечать основним принципам міжнародного гуманітарного права щодо окупації, які здійснює Російська Федерація під час управління окупованими територіями, в тому числі видачу російських паспортів, запровадження російської валюти та незаконний призов громадян України до російських збройних сил, що може бути прирівняне до воєнного злочину. Багато опитаних БДПЛ свідків, які мешкають на окупованих Російською Федерацією територіях, описали жахливі умови життя, зокрема недостатній доступ до чистої питної води, продуктів харчування, медичної допомоги, електроенергії та газу. Це ускладнюється вибіркоким блокуванням гуманітарної допомоги з боку окупаційної влади, що свідчить про невиконання Російською Федерацією своїх зобов'язань за міжнародним правом як окупаційної держави.

12. Крім того, тривожні свідчення, надані БДПЛ очевидцями та уцілілими, описують порушення норм МГП і МППЛ, скоєні силами Російської Федерації проти цивільних осіб на окупованих територіях. До таких порушень належать незаконні вбивства, викрадення та інші форми свавільного позбавлення волі, включаючи випадки примусових зникнень, а також катування, жорстоке поводження і сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Обтяжуючим фактором є велика кількість повідомлень про ймовірні систематичні катування та інші форми жорстокого поводження, що застосовувалися до цивільних осіб окупаційними силами, що, як видається, свідчить про те, що ці дії здійснювалися в умовах безкарності. За повідомленнями, інші порушення МГП, зокрема мародерство і привласнення приватної власності, супроводжувалися порушеннями МППЛ, включно з придушенням мирних протестів.
13. Очевидці також надали свідчення про незаконні примусові переміщення та депортації цивільних осіб на окупованих територіях та за їх межами, зокрема дітей, які, за повідомленнями, були вивезені до Російської Федерації та інших окупованих Росією територій, що може становити воєнний злочин відповідно до МГП. Свідки, які повідомили про примусове переміщення, депортацію або евакуацію з окупованих територій, описали небезпечні умови, у тому числі зловживання з боку російських збройних сил на блокпостах і під час так званих «фільтраційних» процедур.
14. Упродовж звітного періоду триваючі обмеження доступу до військовополонених викликали глибоке занепокоєння, на чому неодноразово наголошував Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), особливо у світлі численних повідомлень колишніх українських військовополонених про зловживання з боку російської влади, зокрема катування, жорстоке поводження та нелюдське і таке, що принижує гідність, ставлення під час утримання під вартою. Деякі повідомлення про жорстоке поводження з російськими військовополоненими з боку української влади також були задокументовані.
15. БДПЛ також здійснювало моніторинг деяких повідомлень про порушення МППЛ, хоча й значно менших за обсягом, з боку українських збройних сил та правоохоронних органів, зокрема незаконні вбивства, свавільні арешти та затримання, включно з випадками примусових зникнень, а також катування та інші види жорстокого поводження, у тому числі в деяких випадках щодо осіб, які, як стверджується, співпрацювали з владою Російської Федерації під час окупації.
16. У світлі цих систематичних триваючих порушень МГП і МППЛ, БДПЛ надає низку рекомендацій, закликаючи обидві сторони конфлікту

поважати чинне міжнародне право, виконувати свій обов'язок щодо розслідування порушень і притягнення винних до відповідальності в рамках справедливого судового розгляду. Зокрема, БДПЛ продовжує закликати Російську Федерацію завжди розрізняти цивільне населення, цивільні об'єкти та воєнні об'єкти, щоб не допускати втрат серед цивільного населення, яким можна було б запобігти. БДПЛ також закликає обидві сторони забезпечити повну повагу до прав військовополонених відповідно до МГП і негайно надати МКЧХ та іншим відповідним організаціям безперешкодний доступ до всіх місць утримання військовополонених.

17. Російська Федерація також повинна припинити безперервні атаки на об'єкти цивільної інфраструктури, які призводять до збільшення масових страждань цивільного населення, особливо в зимовий період. БДПЛ закликає Російську Федерацію негайно припинити насильницьке переміщення та депортацію цивільних осіб на окупованих територіях та за їх межами, зокрема дітей, і припинити будь-які спроби змінити правовий статус дітей, примусово переміщених або депортованих всупереч міжнародному праву. БДПЛ закликає Україну оперативно та неупереджено розслідувати повідомлення про порушення прав осіб на територіях, що перебувають під її ефективним контролем, у тому числі тих, кого підозрюють у співпраці з окупаційними військами Російської Федерації, та притягнути винних до відповідальності.

Вступ

II

18. Військовий напад на Україну, який Російська Федерація розпочала у ранні години 24 лютого 2022 року, та міжнародний збройний конфлікт, що виник внаслідок цього, продовжують викликати значне занепокоєння щодо дотримання та застосування міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ). Протягом останніх дев'яти місяців БДПЛ та інші міжнародні суб'єкти вичерпно задокументували масові страждання цивільного населення разом з переконливими доказами порушень МГП та МППЛ, насамперед з боку Російської Федерації.
19. Зобов'язання ОБСЄ у сфері людського виміру підкреслюють життєво важливе значення виконання державами-учасницями своїх зобов'язань обов'язкового характеру у сфері прав людини за міжнародними договорами.¹ Ці зобов'язання у призмі людського виміру також підтверджують обов'язковий характер зобов'язань держав за МГП, у тому числі за Женевськими конвенціями.²
20. Як зазначено у *Проміжному звіті щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні («Перший проміжний звіт»)*, опублікованому в липні 2022 року,³ ключовим елементом мандату БДПЛ є надання допомоги державам-учасницям ОБСЄ у виконанні їхніх зобов'язань у сфері людського виміру.⁴ Спираючись на свій досвід моніторингу прав людини в кризових ситуаціях,⁵ одразу після того, як Російська Федерація розпочала військовий напад на Україну 24 лютого, БДПЛ започаткувало Ініціативу з моніторингу в Україні (ІМУ). Її метою є здійснення спостереження та документування найбільш серйозних порушень МГП та МППЛ, а також надання точної, своєчасної та актуальної інформації й аналізу керівництву ОБСЄ, державам-учасницям та широкому загалу. Цей

1 Див. наприклад, [Будапештський документ 1994 року](#) (Будапешт 1994), НБСЄ, 6 грудня 1994 року, п. 20.

2 Див. наприклад, [Гельсінський документ 1992 року](#) (Гельсінкі 1992), Четверта зустріч НБСЄ на найвищому рівні, 10 липня 1992 року, пп. 47-52; НБСЄ, [Будапешт 1994](#), пп. 29-35.

3 ОБСЄ/БДПЛ, [Проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні](#) (Перший проміжний звіт), 20 липня 2022 р.

4 НБСЄ, [Гельсінкі 1992](#). Більш детальну інформацію про мандат БДПЛ див. у [Першому проміжному звіті](#).

5 Звіти Ініціативи з моніторингу в Україні спираються на досвід БДПЛ з моніторингу прав людини у кризових ситуаціях. Цей досвід включає аналіз і консолідацію даних, зібраних Верифікаційною місією ОБСЄ в Косово, у публікації «Косово: Як бачили, як розповідали»: [Том 1 \(жовтень 1998 – червень 1999\)](#) та [Том 2 \(14 червня – 31 жовтня 1999\)](#). Це обмежене розслідування в Косово* (це найменування не впливає на позиції щодо статусу і відповідає Резолюції Ради Безпеки ООН 1244 та Висновку Міжнародного Суду ООН щодо проголошення незалежності Косова) було проведено аналітиками БДПЛ ОБСЄ, які працювали над доповіддю, за підтримки тодішньої Місії ОБСЄ в Косово. У минулому БДПЛ здійснювало свій моніторинговий мандат у рамках низки місій, у тому числі під час роботи з ув'язненими у в'язниці Гуантанаму, масових вбивств в Андижані, а також під час розгортання місій з оцінки стану справ із дотриманням прав людини (НРАМ) у Грузії в 2008 році та в Україні в 2014 і 2015 роках. Наприклад, НРАМ 2015 року під час численних зустрічей та інтерв'ю з понад 100 представниками громадянського суспільства, української влади, внутрішньо перемщеними особами (ВПО) та особами, які перетинають кордон, отримала численні достовірні, послідовні та переконливі свідчення про порушення прав людини та порушення правових норм в Криму.

Другий проміжний звіт слугує цій меті, і, хоча моніторингова діяльність БДІПЛ не спрямована на встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності, він покликаний сприяти притягненню до відповідальності за порушення МГП та МППЛ, спираючись на висновки та рекомендації *Першого проміжного звіту*.

Загальні відомості про звіт

III

A. МЕТОДОЛОГІЯ

21. БДІПЛ адаптувало свою методологію моніторингу прав людини, яка в цілому відповідає *Посібнику з моніторингу дотримання прав людини* Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ),⁶ до цілей і обставин, з якими стикається Ініціатива з моніторингу в Україні.
22. БДІПЛ збирало інформацію за допомогою кабінетних досліджень, у тому числі з використанням методів дослідження інформації з відкритих джерел для перевірки цифрових доказів, а також особистих інтерв'ю. На сьогоднішній день БДІПЛ здійснило чотири моніторингові візити в Україні, провівши інтерв'ю в Ужгороді, Львові, Києві та містах і селах Київської області, а також два моніторингові візити до Естонії. Під час цих візитів БДІПЛ провело 120 особистих інтерв'ю (60 жінок, 51 чоловік, а також вісім інтерв'ю з двома людьми, зокрема, з подружніми парами) з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), біженцями та людьми, які залишилися в своїх будинках і є учасниками або свідками ймовірних порушень МГП і МППЛ. БДІПЛ висловлює подяку всім респондентам, які надали свої свідчення.
23. Крім того, БДІПЛ збирало інформацію від відповідних міжурядових організацій (МУО), неурядових організацій (НУО) та організацій громадянського суспільства (ОГС) в різних формах, у тому числі шляхом проведення особистих зустрічей в Україні та інших країнах або на заходах, організованих ОБСЄ та БДІПЛ. 8 листопада БДІПЛ звернулося до органів влади України та Російської Федерації із запитом до обох сторін щодо ситуації з правами людини та впливу міжнародного збройного конфлікту на цивільне населення та військовополонених, а також щодо ймовірних порушень МГП та МППЛ. БДІПЛ отримало відповідь від України та врахувало своєчасно надану інформацію при підготовці цього звіту. БДІПЛ не отримало відповіді від Російської Федерації на момент публікації звіту, однак представники обох країн надсилали інформацію на різних етапах процесу підготовки звіту, і це було враховано при його складанні. Додаткова інформація буде відображена у процесі подальшого звітування.
24. Як і перед розгортанням Ініціативи в Україні, БДІПЛ продовжило практику ознайомчих візитів, спілкуючись з біженцями, які шукали безпеки за межами України, гуманітарними працівниками, правозахисниками, активістами організацій громадянського суспільства та представниками відповідних органів влади на місцях. Такий підхід став джерелом інформації для цього звіту та зміцнив його методологію.

6 Див. [оновлену](#) версію *Посібника з моніторингу прав людини*, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 1 січня 2011 року.

25. Усі спостерігачі БДІПЛ, які працюють в Україні, мають досвід проведення інтерв'ю з урахуванням психологічної травми та дотримуються на практиці принципів моніторингу прав людини, зокрема принципу «не нашкодь», задля уникнення (повторної) травматизації співрозмовників. Такий підхід, орієнтований на потреби уцілілих осіб, означав, що, серед іншого, БДІПЛ не опитувало дітей і, як правило, не опитувало людей, які вже надали свідчення подібним організаціям.
26. БДІПЛ висловлює подяку всім, хто сприяв його роботі та підготовці цього *Другого проміжного звіту*. Цей звіт був би неможливим без співпраці з органами влади України, а також іншими зацікавленими сторонами та партнерами, зокрема неурядовими організаціями на місцях.
27. Під час моніторингу та звітування в рамках Ініціативи БДІПЛ докладало зусиль для координації своєї роботи й обміну інформацією та досвідом з іншими організаціями, залученими до моніторингу та документування ситуації, зокрема з МУО, Незалежною міжнародною комісією ООН з розслідування порушень в Україні, а також місцевими та міжнародними НУО. Співпраця та координація з різними міжнародними структурами також були важливими в інших сферах діяльності БДІПЛ щодо України.

Б. МАСШТАБ ТА ЧАСОВІ РАМКИ

28. БДІПЛ розпочало моніторинг ведення бойових дій на предмет можливих порушень МГП та МППЛ, відповідно до свого мандату, одразу після початку військового нападу Російської Федерації на Україну.
29. У своїй моніторинговій діяльності БДІПЛ надавало пріоритет найбільш нагальним питанням, що впливають на життя цивільних осіб, які опинилися в умовах збройного конфлікту, та військовополонених. Це включало моніторинг застосування засобів і методів ведення війни, заборонених МГП, випадків умисних вбивств, катувань та іншого нелюдського і такого, що принижують гідність, поводження і покарання, а також сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), щодо осіб, які перебувають під владою супротивника, депортації цивільного населення, а також відмову в наданні гуманітарної допомоги населенню, яке її потребує. Розвиток подій на місцях розширив сферу моніторингу, що висвітлюється у цьому звіті, в тому числі на загальне управління територіями, що перебувають під окупацією Російської Федерації.
30. Цей звіт містить оновлену оцінку ймовірних порушень МГП та МППЛ, зосереджуючи основну увагу на подіях, що відбулися в період з 1 липня до 1 листопада 2022 року. Враховуючи розвиток ситуації на місцях та

з метою включення свідчень уцілілих і очевидців щодо ймовірних порушень, які мали місце під час окупації Російською Федерацією територій, нещодавно звільнених Україною, розділ звіту щодо ситуації на окупованих територіях, охоплює ширший часовий проміжок – з 24 лютого до 1 листопада 2022 року. Щодо ймовірних порушень МГП та МППЛ, скоєних на цих територіях, звіт висвітлює події, що відбувалися на українських територіях під окупацією Російської Федерації,⁷ за винятком моніторингу поведження з цивільними особами або військовополоненими, яких вивезли з території України.

31. Відповідно до чинного міжнародного права, БДПЛ вважає, що *де-факто* органи влади в тих частинах української території, які наразі окуповані Російською Федерацією, перебувають під загальним контролем Російської Федерації. Це означає, що адміністрації цих регіонів беруть участь в одному і тому ж міжнародному збройному конфлікті і зобов'язані дотримуватися тих же норм МГП, а також те, що Російська Федерація несе відповідальність за їхні дії відповідно до МГП. БДПЛ вважає так звану «анексію» цих та інших територій, що перебувають під окупацією Російської Федерації, незаконною і такою, що не змінює їхнього статусу як території України згідно з міжнародним правом.⁸

В. СТРУКТУРА ЗВІТУ

32. Цей звіт зосереджується на ключових проблемних питаннях, які Ініціатива з моніторингу в Україні визначила в рамках свого мандату, з наведенням характерних прикладів та правовим аналізом, де це доречно. Короткий огляд відповідних норм МГП та МППЛ міститься у Розділі IV. Розділ V охоплює оцінку ймовірних порушень МГП щодо нападів невибіркового характеру у густонаселених районах із застосуванням зброї вибухової дії з широкою площею ураження, що призводить до масової загибелі та поранень цивільних осіб і значного руйнування цивільної інфраструктури. У Розділі VI в окремих підрозділах широко висвітлюються питання, що стосуються окупованих територій, зокрема: управління територіями, що перебувають під ефективним контролем Російської Федерації; гуманітарна ситуація; зловживання проти цивільного населення. Розділ VII висвітлює питання поведження з військовополоненими.

7 Ці території включають території, що перебувають під контролем *де-факто* влади в окупованих Луганській та Донецькій областях.

8 Див. головування ОБСЄ, Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, Парламентська асамблея ОБСЄ, Генеральний секретар ОБСЄ, Голови ОБСЄ засуджують план проведення незаконних «референдумів» на окупованих територіях України, Копенгаген, Варшава та Відень, 20 вересня 2022 р.; БДПЛ/Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, Анексія українських територій є незаконною та загрожує правам людини, кажуть директор ОБСЄ з прав людини та представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, Варшава та Відень, 6 жовтня 2022 р.

33. Розділ VIII охоплює деякі проблемні питання, виявлені Ініціативою з моніторингу на підконтрольних уряду України територіях. У Розділі IX звіту представлено низку тимчасових рекомендацій, з урахуванням того, що більш детальний набір рекомендацій буде включено до вичерпного Заключного звіту.

**Нормативно-
правова база, що
застосовується
до збройного
конфлікту в Україні**

IV

34. З початком військового нападу Російської Федерації на Україну дві держави беруть участь у міжнародному збройному конфлікті одна проти одної, що зумовлює застосування норм МГП.⁹ Основні положення МГП, що застосовуються до конфліктів міжнародного характеру, включаючи воєнну окупацію, містяться в чотирьох Женевських конвенціях 1949 року¹⁰ та Додатковому протоколі I до них,¹¹ учасниками яких є як Російська Федерація, так і Україна, а також у відповідних нормах звичаєвого МГП.¹² Україна і Російська Федерація є сторонами кількох основних договорів з прав людини, що містять норми МППЛ, які залишаються обов'язковими в умовах збройного конфлікту.

A. ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

35. Як детально викладено у *Першому проміжному звіті*,¹³ основними інструментами МГП, що застосовуються до збройного конфлікту в Україні, є чотири Женевські конвенції,¹⁴ Додатковий протокол I до них, Гаазьке положення 1907 року,¹⁵ та міжнародне звичаєве право.¹⁶ Крім того, конфлікт регулюється кількома документами, що стосуються застосування зброї, в тому числі такими, що накладають абсолютну заборону на деякі види озброєння.¹⁷ Заборона деяких інших видів зброї або обмеження їх використання не набули звичаєвого характеру, і правомірність їх застосування залежить від ратифікації державами

9 З 2014 року Російська Федерація окупувала Крим і Севастополь, до яких застосовується міжнародне гуманitarне право воєнної окупації.

10 Перша Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у дючих арміях ([Перша Женевська конвенція](#)); Друга Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі ([Друга Женевська конвенція](#)); Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ([Третя Женевська конвенція](#)); Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни ([Четверта Женевська конвенція](#)).

11 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 року ([Додатковий протокол I](#)).

12 Жан-Марі Генкертс і Луїза Досвальд-Бек, *Звичаєве міжнародне гуманitarне право – Том 1: Норми (СУР 2005)* ([Звичаєве МГП](#)).

13 Див. ОБСЄ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#), 20 липня 2022 р., пп. 30-32.

14 До них відносяться Женевські конвенції про поводження з пораненими і хворими в дючих арміях і на морі ([Перша Женевська конвенція](#) і [Друга Женевська конвенція](#)), про поводження з військовополоненими ([Третя Женевська конвенція](#)) і про захист цивільного населення, яке опинилося втягнутим у міжнародні збройні конфлікти, в тому числі на окупованих територіях ([Четверта Женевська конвенція](#)).

15 IV Гаазька конвенція 1907 року про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі ([Гаазьке положення](#)).

16 Звичаєве міжнародне право є обов'язковим для всіх держав незалежно від їхніх договірних зобов'язань. [База даних звичаєвого МГП](#) містить 161 норму звичаєвого МГП, визначених дослідженням МКЧХ 2005 року про звичаєве МГП, а також повну збірку практик за результатами цього дослідження. Див. також Жан-Марі Генкертс і Луїза Досвальд-Бек, *Звичаєве міжнародне гуманitarне право – Том 1: Норми (СУР 2005)* ([Звичаєве МГП](#)).

17 Наприклад, Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 року (КБТЗ); Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року, Париж (КЗХЗ).

конкретних конвенцій.¹⁸ Для цілей цього звіту важливо, що ні Україна, ні Російська Федерація не є сторонами широко ратифікованої Конвенції про касетні боеприпаси.¹⁹ Застосування цієї зброї, яка не є спеціально забороненою міжнародним правом, регулюється основними принципами ведення бойових дій відповідно до МГП, а саме принципами розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів під час атак.

Б. ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

36. Як детально викладено у *Першому проміжному звіті*, МППЛ також продовжує застосовуватися в ситуаціях збройного конфлікту, включаючи окупацію, функціонуючи паралельно з МГП.²⁰ Як Україна, так і Російська Федерація є сторонами основних договорів ООН з прав людини,²¹ які є обов'язковими для них на їхній власній території, а також на територіях, над якими вони здійснюють юрисдикцію або ефективний контроль.²²
37. Під час надзвичайного стану, якщо життя нації перебуває під загрозою, включаючи збройні конфлікти, деякі договори з прав людини допускають призупинення певних зобов'язань держав-учасниць у суворих межах і на час, необхідний для подолання такої надзвичайної

18 Як Україна, так і Російська Федерація є учасницями Конвенції про заборону або обмеження конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року, Женева (КНЗ), та пов'язаних з нею Протоколу про виявлені уламки (Протокол I) від 10 жовтня 1980 року, Женева; Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II) від 10 жовтня 1980 року, Женева; Протоколу про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї (Протокол III) від 10 жовтня 1980 року, Женева; Протоколу про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни (Протокол V) від 28 листопада 2003 року, Женева. Україна, але не Російська Федерація, є учасницею [Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення](#) від 18 вересня 1997 року, Оттава.

19 [Конвенція про касетні боеприпаси](#) від 30 травня 2008 року, Дублін.

20 ОБСЄ/БДППЛ, [Перший проміжний звіт](#), 20 липня 2022 р., пп. 33-34.

21 Включно з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (МПГПП) та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), але за винятком Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящихих-мигрантів і членів їхніх сімей (КТМ), а для Російської Федерації ще й Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (МКЗНЗ). Окрім МПГПП та МПЕСКП, до основних договорів ООН з прав людини належать Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (КЛРД), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (КПК), Конвенція про права дитини (КПД) та Конвенція про права осіб з інвалідністю (КПОІ). Україна залишається учасницею Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), однак внаслідок виключення Російської Федерації з Ради Європи, остання більше не буде зобов'язана дотримуватися її положень після 16 вересня 2022 року.

22 Див., серед іншого, Міжнародний суд ООН, Правові наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території, Консультативний висновок, 9 липня 2004 року, пп. 111-112; ССРР/С/21/Rev.1/Add. 13, пункт. 10; ССРР/С/ГС/36, п. 63; ССРР/С/120/D/2285/2013, пп. 6.5; E/C.12/GC/24, п. 10. Більш детальний аналіз стандартів прав людини, що застосовуються в Україні, див. у [Звіті Московського механізму](#), с. 49-53.

ситуації.²³ Уряд України запровадив воєнний стан на весь період, охоплений цим звітом,²⁴ і повідомив Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про відступ від деяких своїх зобов'язань у сфері прав людини,²⁵ згідно зі статтею 4 МПГПП та статтею 15 ЄКПЛ на період дії воєнного стану. Російська Федерація не повідомляла Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про відступ від жодного договору з прав людини, тому всі документи з прав людини, учасницею яких вона є, залишаються чинними.

23 Існують певні права людини, від яких держави ніколи не можуть відступати, до них належать право на життя (за винятком смертей, спричинених законними воєнними діями) і право на свободу від катувань та нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження і покарання.

24 15 серпня Верховна Рада України затвердила указ Президента Зеленського про продовження воєнного стану ще на 90 днів, до 21 листопада 2022 року. [Верховна Рада продовжила воєнний стан на всю осінь](#), Українська правда, 15 серпня 2022 р.

25 Відступи, на які пішов український уряд, стосуються широкого кола прав людини, а саме тих, що надані статтями 3, 8(3), 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26 і 27 МПГПП; статтями 4(3), 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16 ЄКПЛ; статтями. 1-3 Додаткового протоколу до ЄКПЛ; та ст. 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ, див. [вербальні ноти](#) №№ 4132/28-110-17625 та 4132/28-110-17626 від 1 березня.

**Оновлена оцінка
ймовірних
порушень МГП
під час ведення
бойових дій**

V

38. МГП вимагає від усіх сторін конфлікту дотримуватися певних норм з метою мінімізації шкоди, завданої цивільному населенню та цивільним об'єктам. До них належать, по-перше, *розрізнення*: сторони конфлікту можуть здійснювати напади лише на комбатантів і війсьні об'єкти та повинні завжди розрізняти цивільне населення і комбатантів, а також цивільні об'єкти та війсьні об'єкти.²⁶ Напади невибіркового характеру, в ході яких без розрізнення наносяться удари по війсьним об'єктам, цивільним особам і цивільним об'єктам, є незаконними.²⁷ Другим основним принципом є *пропорційність*: напади, що завдають шкоди цивільному населенню та цивільним об'єктам, які є надмірними порівняно з очікуваною військовою перевагою, заборонені.²⁸ Останній основний принцип – *вжиття запобіжних заходів*: сторони конфлікту повинні вживати всіх можливих заходів при проведенні своїх військових операцій, щоб уникнути або звести до мінімуму шкоду цивільному населенню та цивільним об'єктам.²⁹
39. Триваючий військовий напад Російської Федерації на Україну призвів до катастрофічної кількості задокументованих смертей і поранень серед цивільного населення та безпрецедентного рівня пошкоджень і руйнувань цивільних об'єктів. Станом на 30 жовтня Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) підтвердило 16 295 жертв серед цивільного населення³⁰ в країні, зокрема 6 430 загиблих, у тому числі 402 дитини,³¹ та 9 865 поранених, у тому числі 739 дітей.³² За оцінкою УВКПЛ реальні цифри є значно вищими.³³ Крім того, десятки тисяч цивільних об'єктів по всій країні, включаючи житлові будинки, медичні установи³⁴ та навчальні заклади³⁵ були пошкоджені або зруйновані.³⁶ Більшість смертей і поранень

26 *Додатковий протокол I*, ст. 48; *Звичаєве МГП*, норми 1 і 7. Визначення цивільних і війських об'єктів *див. у Додатковому протокол I*, ст. 52(1) і 52(2); *Звичаєве МГП*, норми 9 і 8.

27 *Додатковий протокол I*, ст. 51(4); *Звичаєве МГП*, норма 11.

28 *Додатковий протокол I*, ст. 51(5)(b); *Звичаєве МГП*, норма 14.

29 *Додатковий протокол I*, ст. 57 і 58; *Звичаєве МГП*, норми 15-21.

30 Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ ООН), *Україна: втрати серед цивільних осіб* станом на 31 жовтня 2022 р.

31 Ця цифра включає 2 511 чоловіків, 1 716 жінок, 167 дівчаток і 201 хлопчика, а також 34 дитини і 1 801 дорослого, стать яких ще не була відома.

32 Ця цифра включає 2 107 чоловіків, 1 515 жінок, 205 дівчат і 292 хлопців, а також 242 дитини і 5 504 дорослих, стать яких ще не була відома.

33 Отримання УВКПЛ інформації з деяких населених пунктів, де тривають інтенсивні бойові дії, затримується, і багато повідомлень все ще чекають на підтвердження. Це стосується, наприклад, Маріуполя (Донецька область), Ізюма (Харківська область), Лисичанська, Попасної та Северодонецька (Луганська область), де є повідомлення про численні жертви серед цивільного населення. *Див. УВКПЛ ООН, Україна: втрати серед цивільних осіб* станом на 31 жовтня 2022 р.

34 Медичні заклади та їхній персонал користуються особливим захистом відповідно до МГП і ніколи не повинні ставати об'єктами нападів. *Див. Четверта Женевська конвенція*, ст.ст.18 і 20-22; *Додатковий протокол I*, ст.ст. 12 і 15; *Звичаєве МГП*, норми 28-29 і 25 та *Додатковий протокол I*, ст. 52(1) і (3); *Звичаєве МГП*, норми 10, 38 і 40. За даними Міністерства охорони здоров'я України, станом на 1 листопада було пошкоджено щонайменше 1 100 медичних закладів і щонайменше 144 повністю зруйновано. *Див. Міністерство охорони здоров'я України, допис у Facebook від 6 листопада 2022 року.*

35 За даними Міністерства освіти і науки України, станом на 31 жовтня було пошкоджено або зруйновано щонайменше 2 714 навчальних закладів. *Див. Інформація* Міністерства освіти і науки України станом на 31 жовтня 2022 р.

36 *Інтерактивна карта обстрілів цивільних об'єктів України та жертв.*

серед цивільного населення, а також пошкоджень і руйнувань цивільних об'єктів є наслідком нападів, під час яких у густонаселених районах застосовувалася зброя вибухової дії з широкою площею ураження.³⁷ Крім того, широкомасштабні бойові дії призвели до масового переміщення цивільного населення. Станом на кінець жовтня 6,5 мільйонів людей були переміщені в межах України,³⁸ а ще 7,6 мільйонів стали біженцями по всій Європі.³⁹

40. Докази, зібрані БДППЛ протягом звітнього періоду⁴⁰, значною мірою підтверджують висновки *Першого проміжного звіту*. Незмінні масштаби і частота невибіркових обстрілів населених пунктів України призвели до масової загибелі та поранень цивільних осіб і переконливо свідчать про те, що Російська Федерація продовжує вести бойові дії, нехтуючи основними принципами МГП, про які йшлося вище. Є ознаки того, що українські збройні сили, хоча і в значно менших масштабах, не дотримувалися норм МГП щодо ведення бойових дій у деяких регіонах, які не перебувають під ефективним контролем уряду

A. ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ ВИБУХОВОЇ ДІЇ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ

41. За даними УВКПЛ, 95% смертей і поранень цивільних осіб в Україні, зафіксованих у період з 1 серпня до 31 жовтня, були спричинені застосуванням зброї вибухової дії з широкою площею ураження, включно з обстрілами з важкої артилерії і реактивних систем залпового вогню, ракетними та повітряними ударами.⁴¹ Ця зброя, призначена для відкритого поля бою, і, з огляду на притаманну їй неточність, її використання в густонаселених районах з великою ймовірністю може завдати невибіркової і непропорційної шкоди цивільному населенню та цивільній інфраструктурі.
42. Нещодавно виявлені докази,⁴² а також попередній моніторинг БДППЛ,⁴³ підтвердили, що Російська Федерація неодноразово здійснювала атаки із застосуванням зброї вибухової дії з широкою площею ураження

37 УВКПЛ ООН, *Україна: втрати серед цивільних осіб* станом на 31 жовтня 2022 р.

38 *Інформація* Міжнародної організації з міграції (МОМ) станом на 27 жовтня 2022 р.

39 *Інформація* Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) станом на 26 жовтня 2022 р.

40 Починаючи з 24 лютого БДППЛ збирає інформацію про потенційні порушення правил ведення бойових дій сторонами конфлікту. Оскільки БДППЛ не має можливості проводити детальну оцінку порушень норм МГП щодо окремих атак, його висновки ґрунтуються на певних закономірностях, виявлених під час моніторингової діяльності, які дозволяють зробити попередні висновки про ступінь дотримання певних норм МГП воюючими сторонами. Цей розділ є оновленою оцінкою ситуації, що охоплює період з 1 липня по 1 листопада 2022 року.

41 УВКПЛ ООН, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року*, 2 грудня 2022 р., с. 1.

42 Див. наприклад: *Доповідь Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні*, А/77/533, 18 жовтня 2022 р.; *Україна: Незаконні російські атаки в Харкові*, Human Rights Watch, 16 серпня 2022 р.

43 Початкові висновки див.: ОБСЄ/БДППЛ, *Перший проміжний звіт*, 20 липня 2022 р., шп. 48-49.

в густонаселених міських районах по всій Україні, що призводило до численних жертв серед цивільного населення, а також до значних пошкоджень і руйнувань цивільних об'єктів. Багато з цих атак, вочевидь, нехтують заборонами на здійснення невідбиркових і непропорційних нападів, що може бути прирівняне до воєнних злочинів.

43. Наприклад, за даними УВКПЛ, 1 липня внаслідок ракетного обстрілу дев'ятиповерхового житлового будинку та бази відпочинку у Сергіївці (Одеська область) загинула 21 цивільна особа (у тому числі одна дитина), а 39 отримали поранення (у тому числі шестеро дітей).⁴⁴ Докази переконливо свідчать про те, що в цьому районі не було українських військових цілей і що зброя, яка використовувалася, була різновидом керованої ракети, призначеної для ураження кораблів, а отже, неточною та неприйнятною для використання в міських районах.⁴⁵ 9 липня, за даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій, щонайменше 48 цивільних осіб (у тому числі одна дитина) загинули, коли ракета влучила в п'ятиповерховий житловий будинок у Часовому Яру (Донецька область).⁴⁶
 44. У значно меншій мірі Збройні Сили України, як повідомляється, продовжували⁴⁷ використовувати зброю вибухової дії з широкою площею ураження під час обстрілів населених пунктів на непідконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей, що призводило до жертв серед цивільного населення.⁴⁸ Наприклад, представник де-факто влади в окупованій Донецькій області заявив, що 4 серпня внаслідок обстрілу Ворошиловського району Донецька (Донецька область) загинуло шестеро цивільних осіб (у тому числі одна дитина), а п'ятеро отримали поранення,⁴⁹ хоча БДПЛ не змогло провести незалежну перевірку цієї інформації.
- 44 УВКПЛ ООН, [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року](#), 27 вересня 2022 р., п. 24.
- 45 За даними оперативного командування «Південь» Збройних сил України, російські літаки Ту-22 завдали удару по Сергіївці ракетами Х-22. [Внаслідок нічного ракетного удару по Одеській області є загиблі та постраждалі](#), Офіційний сайт міста Одеси, 1 липня 2022 р. Розслідування Amnesty International підтвердило, що використана зброя, найімовірніше, була керованими ракетами Х-22, і задокументувало, що в той час не було жодних ознак будь-якої української військової цілі або активності в цьому районі. [Україна: Цивільні особи загинули внаслідок «безрозсудних» російських атак на житловий будинок у Сергіївці та пляжний курорт](#), Amnesty International, 7 липня 2022 р. Російська Федерація підтвердила проведення військових операцій у цьому районі, але стверджувала, що вони були спрямовані на воєнну ціль, розташовану приблизно за 65 км від Сергіївки. Міністерство оборони Російської Федерації, [повідомлення](#) у Telegram від 1 липня 2022 року.
- 46 [Часів Яр: понад 40 загиблих внаслідок вибуху будинку в Донецькій області](#), Російська служба ВВС News, 12 липня 2022 р.; [див.](#) також Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), [повідомлення](#) у Telegram від 13 липня 2022 року.
- 47 Початкові висновки [див.](#): ОБСЄ/БДПЛ, [Перший проміжний звіт](#), 20 липня 2022 р., п. 50.
- 48 У період з 24 лютого до 30 жовтня УВКПЛ зафіксувало 1 893 жертви (429 загиблих і 1 464 поранених) на непідконтрольних Уряду України територіях Донецької та Луганської областей. [Див.](#) УВКПЛ ООН, [Україна: втрати серед цивільних осіб](#) станом на 31 жовтня 2022 р.
- 49 Спільний центр з контролю та координації питань припинення вогню та стабілізації лінії розмежування сторін у «Донецькій народній республіці», [повідомлення](#) у Telegram від 4 серпня 2022 року.

45. МГП загалом забороняє зброю, яка за своєю конструкцією або застосуванням здатна завдати надмірних ушкоджень або непотрібних страждань.⁵⁰ Застосування будь-якої зброї, яка не заборонена міжнародним правом, повинно відповідати основним принципам МГП – розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів. Таким чином, якщо за своєю конструкцією зброя не може бути спрямована проти конкретної військової цілі, вона заборонена, оскільки її використання буде складати невідбіркову атаку.⁵¹ Навіть якщо певна зброя не є невідбірковою за своєю природою, обставини, за яких вона застосовується, можуть порушувати заборону нападів невідбіркового характеру. Це стосується застосування певних видів зброї вибухової дії з широкою площею ураження в житлових і міських умовах, як буде показано в наступному розділі.

Б. НАПАДИ НА КРИТИЧНО ВАЖЛИВУ ЦИВІЛЬНУ ІНФРАСТРУКТУРУ

46. Починаючи з 10 жовтня, російські збройні сили значно посилили обстріли енергетичних об'єктів та інфраструктури в містах і населених пунктах по всій Україні. Ці напади, що здійснювалися шляхом масованих ударів ракетами, реактивною артилерією, баражуючими боеприпасами, спричинили численні жертви серед цивільного населення та призвели до перебоїв у електро-, водо-, тепlopостачанні та телекомунікаційних мережах для мільйонів українців. За словами Президента України Володимира Зеленського, станом на 1 листопада було пошкоджено близько 40% енергетичної інфраструктури країни.⁵²
47. За даними УВКПЛ ООН, 10 жовтня щонайменше 12 цивільних осіб загинули і понад 100 отримали поранення в результаті серії ударів ракетами та реактивною артилерією по столиці Києву та іншим містам України.⁵³ У восьми регіонах країни було пошкоджено або зруйновано багато цивільних об'єктів, у тому числі десятки житлових будинків і критично важливих об'єктів цивільної інфраструктури, включаючи щонайменше 12 енергетичних об'єктів.⁵⁴ Під час чергової серії обстрілів 17 жовтня п'ятеро цивільних осіб (у тому числі вагітна жінка) загинули внаслідок влучання баражуючого боеприпасу

50 [Додатковий протокол I](#), ст. 35; [Звичаєве МГП](#), норма 70. Серед інших видів зброї, які спричиняють непотрібні страждання при застосуванні в певних або всіх контекстах, згадуються наступні: кулі, що розширюються; кулі вибухової дії; отрута і отруєна зброя, в тому числі снаряди, змащені речовинами, що викликають запалення ран; біологічна та хімічна зброя.

51 [Додатковий протокол I](#), ст. 51(4)(b) 1 (c); [Звичаєве МГП](#), норма 12. Невідбірковою в певних або всіх контекстах вважається, зокрема, така зброя: хімічна, біологічна та ядерна зброя.

52 [Зеленський: До 40% енергетичної системи України зруйновано російськими атаками](#), The Kyiv Independent, 1 листопада 2022 р.

53 [УВКПЛ ООН, Україна: Напад на цивільне населення та інфраструктуру. Повідомлення для преси](#), 11 жовтня 2022 р.

54 *Там само*.

в житловий будинок у центрі Києва.⁵⁵ Ще п'ятеро цивільних осіб загинули, а 14 отримали поранення внаслідок ракетного удару по об'єктах енергетичної інфраструктури в Сумській області, за даними голови Сумської обласної військової адміністрації.⁵⁶ Подібні атаки також відбулися 22 та 31 жовтня і призвели до ще більшого пошкодження критично важливої інфраструктури країни, що ще більше обмежило доступ цивільного населення до базових послуг.⁵⁷ Загалом, за даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ), у період з 10 до 31 жовтня внаслідок атак російських збройних сил на міста та об'єкти енергопостачання по всій Україні загинули щонайменше 43 цивільних особи, а ще 160 отримали поранення.⁵⁸

48. Той факт, що багато з цих атак, очевидно, були здійснені невибірково, що призвело до загибелі та поранення багатьох цивільних осіб, а також до значних руйнувань цивільних об'єктів, свідчить про те, що Російська Федерація в кількох випадках не дотрималася основного принципу МГП – принципу розрізнення, що може бути прирівняне до воєнних злочинів. Крім того, особливе занепокоєння викликає вплив пошкодження об'єктів ключової інфраструктури на цивільне населення і, зокрема, на найбільш вразливі групи напередодні зимового періоду. Хоча деякі електростанції можуть вважатися воєнними об'єктами і законними цілями відповідно до МГП,⁵⁹ це не стосується всіх таких об'єктів. Крім того, МГП зобов'язує воюючі сторони враховувати наслідки нападів на цивільне населення та цивільну інфраструктуру, забороняючи напади, які, як очікується, спричинять шкоду цивільному населенню та пошкодження цивільних об'єктів, які будуть надмірними порівняно з конкретною та безпосередньою військовою перевагою.⁶⁰ Крім того, сторони конфлікту повинні постійно дбати про захист цивільного населення та цивільних об'єктів під час планування військових операцій, вживаючи всіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути і в будь-якому випадку звести до мінімуму випадкові жертви серед цивільного населення і шкоду цивільним об'єктам.⁶¹ Такі запобіжні заходи включають вибір зброї, яка з більшою ймовірністю не завдасть випадкової шкоди цивільним особам або цивільним об'єктам⁶², а також вибір часу для атак, коли цивільне населення з найменшою ймовірністю

55 Оновлення: Кількість загиблих після нападу Росії на Київ 17 жовтня зросла до 5, The Kyiv Independent, 18 жовтня 2022 р.

56 Дмитро Живицький, [повідомлення](#) у Telegram від 17 жовтня 2022 року.

57 Україна: Пошкодження енергетичної інфраструктури – огляд ситуації за 10-24 жовтня, REACH, 9 листопада 2022 р.; Див. також Денис Шмигаль, [повідомлення](#) у Telegram від 31 жовтня 2022 року.

58 УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 2.

59 Воєнні об'єкти визначені в ст. 52(2) Додаткового протоколу I як об'єкти, «які через свій характер, розміщення, призначення або використання вносять ефективний вклад у воєнні дії і повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація яких за існуючих у даний момент обставин дає явну воєнну перевагу».

60 Принцип пропорційності, [Додатковий протокол I](#), ст. 51(4)(b), [Звичаєве МГП](#), норма 14.

61 [Додатковий протокол I](#), ст. 57 і 58; [Звичаєве МГП](#), норми 15-21.

62 [Додатковий протокол I](#), ст. 57(2)(a); [Звичаєве МГП](#), норма 17.

може постраждати і ефективно попередження цивільного населення перед початком атаки.

49. За відсутності всіх фактів і обставин, що стосуються кожної атаки, на даному етапі складно дати індивідуальну оцінку їхньої правомірності. Проте кількість жертв серед цивільного населення і масштаби пошкоджень цивільної інфраструктури, разом із вибором застосування зброї вибухової дії з широкою площею ураження, яка, як відомо, має руйнівні гуманітарні наслідки в густонаселених районах, свідчать про те, що, навіть якщо в деяких випадках атаки могли бути спрямовані на законні воєнні цілі, Російська Федерація не дотрималася основних принципів МГП щодо пропорційності та вжиття запобіжних заходів при здійсненні атак, які можуть бути прирівняні до воєнних злочинів. МГП також забороняє напади на об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.⁶³ З огляду на масштаби дефіциту електроенергії та води, спричиненого систематичними атаками, а також їхній час – безпосередньо напередодні зими, коли температура часто опускається нижче нуля, – є підстави вважати, що принаймні в деяких випадках такі напади на об'єкти критичної інфраструктури самі по собі можуть призвести до позбавлення цивільного населення об'єктів, необхідних для його життєдіяльності, або змусити людей залишити свої домівки всупереч нормам МГП.⁶⁴
50. Крім того, Президент Російської Федерації двічі публічно схвалив ці напади, заявивши, що обстріл українських міст 10 жовтня був «відповіддю на підриг Кримського мосту»,⁶⁵ який відбувся 8 жовтня і який Російська Федерація приписує українським збройним силам,⁶⁶ а обстріл 31 жовтня був здійснений «частково у відповідь» на напад на Чорноморський флот Росії в Севастопольській бухті,⁶⁷ який відбувся 29 жовтня.⁶⁸ Важливо зазначити, що МГП суворо забороняє напади, що

63 Додатковий протокол I, ст. 54(2); Звичаєве МГП, норма 54.

64 Коментар 1987 р., ст. 54 Додаткового протоколу I, п. 2111.

65 Детальніше див. [Зустріч з постійних членів Ради Безпеки](#), Офіційний веб-сайт Президента Російської Федерації, 10 жовтня 2022 р. 8 жовтня на Кримському мосту, що з'єднує Таманський півострів Краснодарського краю Російської Федерації та Керченський півострів Криму, нині окупований Російською Федерацією, стався потужний вибух. За повідомленнями, в результаті вибуху загинули чотири людини. Крім того, дві секції мосту обвалилися, що на короткий час знизило його пропускну здатність. Кримський міст слугував ключовою автомобільною та залізничною ланкою військового постачання з Російської Федерації до Криму та інших окупованих територій на півдні України.

66 [Путін заявив, що вибух на Кримському мосту організували спецслужби України. Він назвав це терактом](#), Meduza, 9 жовтня 2022 р.

67 SMOTRI media, [повідомлення](#) у Telegram від 31 жовтня 2022 року.

68 29 жовтня на Чорноморський флот Російської Федерації в кримському портовому місті Севастополь було здійснено атаку з використанням безпilotника, в результаті якої, за повідомленнями, було пошкоджено один з військових кораблів. За твердженням Російської Федерації, це були українські збройні сили, які здійснили атаку за допомогою британських військ. Україна не прокоментувала інцидент. Детальніше див. [Масована атака безпilotників на Чорноморський флот – Росія](#), BBC News, 29 жовтня 2022 р.

здійснюються як форма репресалій проти цивільного населення та цивільних об'єктів.⁶⁹

В. НАПАДИ НА УСТАНОВКИ ТА СПОРУДИ, ЩО МІСТЯТЬ НЕБЕЗПЕЧНІ СИЛИ, ЗОКРЕМА АТОМНІ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ

51. Протягом звітнього періоду надходили повідомлення про обстріли Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС)⁷⁰ – найбільшої діючої атомної електростанції України, розташованої в місті Енергодар на південному сході Запорізької області, яка з 4 березня перебуває під контролем Російської Федерації. Після візиту на ЗАЕС на початку вересня⁷¹ Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) підтвердило, що військові дії, в тому числі обстріли, завдали шкоди об'єктам ЗАЕС.⁷² Команда МАГАТЕ також зафіксувала присутність російського військового персоналу, транспортних засобів і техніки навколо ЗАЕС.⁷³
52. МГП передбачає, що «установки та споруди, що містять небезпечні сили», а саме греблі, дамби й атомні електростанції, – не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такі напади можуть викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення.⁷⁴ Умисний напад на ядерний енергетичний об'єкт, знаючи, що такий напад призведе до надмірних людських жертв серед цивільного населення або пошкодження цивільних об'єктів, може становити воєнний злочин.⁷⁵ Ця заборона також поширюється на напади на воєнні об'єкти, розташовані на атомних електростанціях або поблизу них, оскільки вони також можуть становити колосальні ризики для цивільного населення, включаючи потенційні короткострокові та довгострокові наслідки для життя, здоров'я та довкілля.⁷⁶ Водночас, сторони конфлікту повинні уникати розміщення будь-яких воєнних об'єктів поблизу атомних електростанцій.⁷⁷

69 Четверта Женевська конвенція, ст.ст. 28 і 33; Додатковий протокол I, ст.ст. 51(6), 52(1) і 54(4); Звичаяє МГП, норми 145 і 146.

70 Див: наприклад: Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Оновлення 89 – Заява Генерального директора МАГАТЕ щодо ситуації в Україні, 9 серпня 2022 р.; МАГАТЕ, Оновлення 91 – Заява Генерального директора МАГАТЕ щодо ситуації в Україні, 12 серпня 2022 р.; Обстріли біля атомної станції в Україні поновилися, незважаючи на ризики, Associated Press, 8 вересня 2022 р.; МАГАТЕ, Прес-реліз: Українська ЗАЕС має бути терміново захищена, каже Гроссі в МАГАТЕ після того, як станція втратила все зовнішнє живлення через обстріли, 8 жовтня 2022 р.

71 Міся МАГАТЕ прибула на ЗАЕС, Українська правда, 1 вересня 2022 р.

72 МАГАТЕ, Ядерна безпека, захищеність та гарантії в Україні. Друга підсумкова доповідь Генерального директора, 22 вересня 2022 р., с.13-15.

73 Там само, с.13.

74 Додатковий протокол I, ст. 56(1).

75 Додатковий протокол I, ст. 85(3)(с); Римський статут Міжнародного кримінального суду (Статут МКС), ст. 8(2)(b)(iv).

76 Там само.

77 Додатковий протокол I, ст. 56(5).

Ситуація на окупованих Російською Федерацією українських територіях⁷⁸

78 Як зазначається у Роздлі ІІІ, хоча цей звіт зосереджує основну увагу на подіях, що відбулися в період з 1 липня до 1 листопада 2022 року, цей роздл охоплює ширший часовий проміжок – з 24 лютого до 1 листопада 2022 року, щоб врахувати розвиток ситуації на місцях та з метою включення свідчень постраждалих щодо ймовірних порушень, які мали місце під час окупації Російською Федерацією територій, нещодавно відвоєваних Україною.

VI

А. УПРАВЛІННЯ ОКУПОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

53. Відповідно до МГП окупація території не тягне за собою передачу суверенітету окупаційній державі (анексію) і вважається перехідним і тимчасовим режимом. Окупаційна держава повинна зберігати, наскільки це можливо, *статус-кво анте* на окупованій території, що означає, що вона повинна утримуватися від внесення незворотних змін, включаючи територіальні та демографічні зміни на таких територіях. Крім того, окупаційна держава несе відповідальність за відновлення та забезпечення правопорядку і громадської безпеки шляхом дотримання, якщо це не є абсолютно неможливим, законів, що діяли на території до окупації,⁷⁹ а також забезпечуючи задоволення основних потреб цивільного населення максимально можливою мірою використовуючи наявні в неї засоби і без будь-якої дискримінації.⁸⁰ Факти свідчать про те, що Російська Федерація загалом не дотримується цих положень.

Видача паспортів Російської Федерації та запровадження обігу російської валюти

54. Як зазначено у *Першому проміжному звіті*, російська влада почала анонсувати видачу російських паспортів громадянам України на окупованих територіях ще у травні 2022 року.⁸¹ 25 травня 2022 року Президент Росії підписав указ про спрощення процедури отримання російського громадянства та паспортів для мешканців Херсонської та Запорізької областей.⁸² Для мешканців Донецької та Луганської областей така процедура діє з липня 2019 року.⁸³
55. Один зі свідків БДПЛ повідомив: *«Російські паспорти пропонували місцевим жителям вже через місяць після окупації села. [...] Деякі люди взяли російські паспорти, оскільки їм потрібно було продавати овочі [в Криму]. [...] Отримати російські паспорти було легко, якщо твоя національність [етнічна приналежність] – росіянин: потрібно було просто поїхати до Криму. Якщо у тебе є російський паспорт, тобі не потрібно стояти в черзі по три години, щоб перетнути кордон з Кримом, як це доводиться робити українцям [власникам українських паспортів]».*⁸⁴ Інший опитаний свідок зазначив, що в Куп'янську (Харківська область) російське громадянство стало необхідним для отримання медичної

79 Див. Гаазьке положення, ст. 43; Четверта Женевська конвенція, ст. 64.

80 Див. Четверта Женевська конвенція, ст. 55; Додатковий протокол I, ст. 69.

81 ОБСЄ/БДПЛ, Перший проміжний звіт, 20 липня 2022 р., п. 80.

82 Указ Президента Російської Федерації від 25.05.2022 № 304 «Про внесення змін до Указу Президента Російської Федерації від 24 квітня 2019 р. № 183 «Про визначення в гумантарних цілях категорій осіб, які мають право звернутися із заявами про прийом до громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку».

83 Указ Президента РФ від 24 квітня 2019 р. № 183 «Про визначення в гумантарних цілях категорій осіб, які мають право звернутися із заявами про прийняття до громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку» (зі змінами та доповненнями).

84 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.107, п. 29.

допомоги, працевлаштування або виїзду на підконтрольну Україні територію.⁸⁵ Один зі свідків розповів про тиск, який чинився на мешканців Енергодара (Запорізька область), щоб вони подавали заяви на отримання російських паспортів: «Є різні непрямі способи тиску. Моїй мамі сказали: «Або ти подаєш заяву на російський паспорт, або ти не отримаєш зарплату»».⁸⁶

56. Як повідомляли ЗМІ, на додаток до видачі російських паспортів з травня 2022 року на різних окупованих територіях паралельно з українською гривнею почали офіційно вводити в обіг російський рубль.⁸⁷ Свідки, опитані БДПЛ, повідомили, що деяких власників магазинів змушували використовувати рубль як валюту для ведення бізнесу, через що деякі з них були вимушені закритися.⁸⁸ Один зі свідків із Херсону розповів БДПЛ: «Протягом короткого періоду використовувалася українська гривня, потім всі банківські термінали для зняття готівки призупинили роботу і запровадили російський рубль. У результаті, на початку більшість людей жили за рахунок заощаджень».⁸⁹ Деякі свідки висловлювали занепокоєння з приводу падіння обмінного курсу української гривні до російського рубля.⁹⁰ За одним зі свідчень, у Херсонській області «ціни зростали залежно від ситуації на фронті; вартість української гривні зростала, коли Збройні Сили України досягали військових успіхів».⁹¹ Інший свідок з Херсона заявив, що на початку травня 2022 року обмінний курс спочатку становив 1 гривня за 2 рублі, але потім російська влада змінила його на 1 гривню за 1 рубль, що зробило ціни недоступними для українців.⁹²
57. Як зазначено вище, відповідно до норм МГП, окупація є тимчасовим режимом, і окупаційна держава не повинна вживати далекосяжних заходів, які б демонстрували, що вона розглядає ситуацію як остаточну. Тиск або примус цивільного населення до зміни громадянства на громадянство окупаційної держави, а також заміна місцевої валюти на валюту держави-окупанта явно суперечать цьому принципу та свідчать про намір Російської Федерації спробувати анексувати території всупереч міжнародному праву, що згодом було підтверджено фактами. Крім того, обумовлення доступу до гуманітарної допомоги або інших базових послуг наявністю російського паспорта та використання рубля як валюти є дискримінаційними і забороненими нормами МГП.⁹³

85 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.087, п. 55.

86 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.109, п. 37.

87 Підконтрольний Росії регіон України оголошує рубль офіційною валютою, Barron's, 23 травня 2022 р.

88 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.095, п. 57; UKR.WS.073, п. 20.

89 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.097, п. 11.

90 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.097, п. 10; UKR.WS.115, п. 34.

91 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.097, п. 13.

92 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.046, п. 17.

93 Див. Четверта Женевська конвенція, ст. 27(3); Додатковий протокол I, ст. 69-70.

Незаконна анексія окупованих територій Російською Федерацією

58. У період з 23 до 27 вересня 2022 року в Херсонській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях відбулися так звані «референдуми» щодо приєднання до Російської Федерації. 30 вересня 2022 року Президент Росії Володимир Путін офіційно оголосив про анексію Херсонської, Луганської, Донецької та Запорізької областей,⁹⁴ а 5 жовтня підписав закони про анексію.⁹⁵
59. Як заявила ОБСЄ/БДПЛ 20 вересня, будь-які вибори або референдуми на території України можуть бути оголошені та проведені лише легітимними органами влади відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів.⁹⁶ Будь-які так звані «референдуми», організовані або підтримані силами, які незаконно здійснюють *де-факто* контроль на окупованих територіях України, суперечать міжнародним стандартам і зобов'язанням за міжнародним гуманітарним правом, а тому ці «референдуми» та їхні результати є незаконними та не мають юридичної сили.
60. Ця незаконна «анексія» також супроводжувалася указом Президента Росії від 19 жовтня 2022 року про запровадження воєнного стану в чотирьох окупованих регіонах.⁹⁷ Цей указ має на меті надати російській владі повноваження запроваджувати різні обмежувальні заходи, зокрема обмеження свободи пересування, примусове переселення мешканців та мобілізацію.⁹⁸ Один зі свідків з Херсонської області повідомив БДПЛ, що після запровадження воєнного стану в регіоні почастішали обшуки з боку російської влади.⁹⁹ Інший свідок із Запорізької області заявив, що цей указ був лише «формалізацією» обмежувальних заходів, уже запроваджених російською владою.¹⁰⁰ Запровадження воєнного стану, як і будь-який інший захід, що є наслідком незаконної анексії територій, не має жодної юридичної сили згідно з міжнародним правом.

94 [Путін оголосив про анексію Росією чотирьох українських областей](#), Al Jazeera, 30 вересня 2022 р.

95 [Путін підписав закон про анексію окупованих українських областей](#), Al Jazeera, 5 жовтня 2022 р.

96 Голозування ОБСЄ, Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини, Парламентська асамблея ОБСЄ, Генеральний секретар ОБСЄ, [Прес-реліз: Голови ОБСЄ засуджують план проведення незаконних «референдумів» на окупованих територіях України](#), Копенгаген, Варшава та Відень, 20 вересня 2022 р.; *див. також* БДПЛ / Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, [Прес-реліз: Анексія українських територій є незаконною та загрожує правам людини, кажуть директор ОБСЄ з прав людини та представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ](#), Варшава та Відень, 6 жовтня 2022 р.

97 [Указ про заходи, що реалізуються в регіонах РФ у зв'язку з указом президента РФ від 19 жовтня 2022 року про введення воєнного стану в ДНР, ЛНР і Запорізькій та Херсонській областях](#), 19 жовтня 2022 р.

98 *Там само*, шп. 1, з 1 дал.

99 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.107, п. 27.

100 Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.116, п. 31.

Незаконний призов цивільного населення з окупованих територій

61. Під час окупації територій в Україні надходили переконливі повідомлення про незаконний призов громадян України на територіях, окупованих Російською Федерацією.¹⁰¹ Серед них повідомлення про непропорційний призов кримських татар на окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополь (Крим).¹⁰² Призов громадян окупованої території до збройних сил окупаційної влади є воєнним злочином відповідно до норм МГП.¹⁰³
62. УВКПЛ ООН раніше повідомляло про призов громадян України російськими силами на територіях, що перебувають під контролем Росії.¹⁰⁴ Серед них були чоловіки, які працювали в державному секторі, яких «їхні роботодавці або місцеві військові «комісаріати» вимагали негайно прибути до визначених пунктів збору» або «зупинили на вулиці представники місцевих «комісаріатів» і силоміць доставили до пунктів збору, де вони бачили сотні інших призовників».¹⁰⁵ Як зазначає УВКПЛ, ці чоловіки не мали жодної військової підготовки чи досвіду і були відправлені на фронт лише через кілька днів після їхнього призову¹⁰⁶
63. Примусова мобілізація українських цивільних осіб до збройних сил Російської Федерації також знайшла своє відображення в різних свідченнях, зібраних БДПЛ. Один зі свідків розповів, як примусово мобілізовані солдати з Горлівки та Макіївки (Донецька область) прийшли на його подвір'я в Маріуполі 21 березня 2022 року: *«Їх забрали з роботи без підготовки та нормального спорядження. Вони були дуже налякані – у них була пневматична, а не справжня зброя. Я говорю про цих людей, тому що думаю, що серед них теж є жертви. [...] Вони не були задоволені тим, що відбувається»*.¹⁰⁷ Інший свідок розповів БДПЛ, що в його будинку в Маріуполі (Донецька область) жив примусово мобілізований солдат з так званої «Донецької народної республіки»: *«Він сказав [...] «Я був дуже п'яний напередодні того дня, коли мене*

101 У період з 1 лютого по 31 липня УВКПЛ задокументувало 65 таких випадків. Див: УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., п. 75.

102 Див., наприклад, *Україна: Заява речниці щодо російського призову та мобілізації в Криму, Зовнішня служба Європейського Союзу*, 1 листопада 2022 р.; *Російський призов нацпленей на кримських татар та інші маргіналізовані групи, за словами активістів*, The New York Times, 26 вересня 2022 р.; див. також Парламентська асамблея Ради Європи, *Резолюція 2387 (2021) від 23 червня 2021 р. «Порушення прав людини, скоєні проти кримських татар у Криму»*. Ст. 27(3) Четвертої Женевської конвенції загалом забороняє будь-яку дискримінацію у поводженні із особами, що перебувають під захистом, зокрема за ознакою раси, релігії чи політичних переконань.

103 *Четверта Женевська конвенція*, ст. 147; *Статут МКС*, ст. 8(2)(а)(v).

104 УВКПЛ, *Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року*, 29 червня 2022 р., п. 109.

105 Там само.

106 Там само.

107 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.034, пп. 25-28.

мобілізували, пішов купити горілки, а вони мене просто зловили і сказали, що я тепер мобілізований в армію».¹⁰⁸

64. Кілька свідків розповіли БДПЛ, що ризик примусової мобілізації на окупованих територіях спонукав їх до втечі. За словами одного зі свідків з Донецької області: «Ми залишалися до того моменту, як місяць тому [у вересні 2022 року] відбувся референдум і ми зрозуміли, що нас можуть мобілізувати. Бути військовослужбовцями російської армії для нас не було варіантом, тому нам довелося тікати».¹⁰⁹ Інший свідок з Херсона зазначав: «Ще до мобілізації [нещодавно оголошеної Росією] росіяни перекрили коридори для чоловіків віком від вісімнадцяти до тридцяти п'яти років. Коли я почув про це, то зрозумів, що настав час виїжджати з Херсона, бо вони [російські війська] планують мобілізувати місцеве чоловіче населення. [...] Я вирішив утекти».¹¹⁰ Один свідок з Луганська розповів БДПЛ, що російські сили на блокпостах отримали інструкції не пропускати людей з окупованих Російською Федерацією територій Донецької та Луганської областей: «На кожному блокпосту вони дивилися на місце твоєї реєстрації, і якщо це було місто Луганськ або Донецьк, вони тебе не пропускали, і повертали назад для мобілізації».¹¹¹
65. МГП чітко визначає, що цивільне населення окупованої території не може бути примушене присягати на вірність окупаційній владі,¹¹² і, як зазначалося вище, прямо забороняє Російській Федерації як окупаційній державі примушувати людей на окупованих територіях служити в її власних збройних або допоміжних силах.¹¹³ МГП також забороняє всі форми тиску або пропаганди, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу.¹¹⁴ Оскільки вступ до пов'язаних з Росією збройних формувань (або будь-яких інших «незаконних збройних формувань») вважається кримінальним злочином відповідно до національного законодавства України,¹¹⁵ повідомлялося про випадки, коли українці, які були примусово призвані на військову службу пов'язаними з Росією групами, були захоплені в полон і переслідувалися українською владою за державну зраду або за вступ до незаконних збройних формувань.¹¹⁶ У зв'язку з цим слід зазначити, що ці особи,

108 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.114, пп. 30.

109 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.116, п. 7.

110 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.097, пп. 31.

111 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.112, пп. 18 і 35.

112 Див. ст. 45 Гаазького положення.

113 Див. ст. 51 Четвертої Женевської конвенції.

114 Там само.

115 Відповідно до ст. 260 Кримінального кодексу України, участь у діяльності не передбачених законами України воєнізованих формувань карається позбавленням волі на строк від 2 до 15 років, а ст. 111.2 («Державна зрада») передбачає покарання за діяння на шкоду суверенитетові або національній обороні України в умовах воєнного стану у вигляді позбавлення волі на строк 15 років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна. У період з 1 лютого по 31 липня УВКПЛ задокументувало 65 таких випадків. Див: УВКПЛ ООН, [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року](#), 27 вересня 2022 р., п. 76, виноска 48.

116 УВКПЛ ООН, [Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року](#), 27 вересня 2022 р., п. 76.

будучи військовослужбовцями збройних сил Російської Федерації, формально мають право на статус військовополонених і, як такі, не повинні переслідуватися лише за сам факт участі у бойових діях. Українська влада повинна дотримуватися норм МГП і утримуватися від переслідування будь-якого військовослужбовця Збройних сил Російської Федерації, який перебуває під її владою, за безпосередню участь у бойових діях.

Управління Запорізькою атомною електростанцією

66. Після вторгнення Росії в Україну, ЗАЕС, найбільша атомна електростанція в Європі, була захоплена російськими військами,¹¹⁷ а потім оголошена федеральною власністю Росії указом президента від 5 жовтня після незаконної «анексії» частин Запорізької області.¹¹⁸ Міністерство закордонних справ України оголосило цей указ «нікчемним», а голова МАГАТЕ заявив, що ЗАЕС слід вважати українським об'єктом.¹¹⁹ Як зазначається нижче, з моменту захоплення надходили переконливі повідомлення про те, що працівникам ЗАЕС погрожували, їх затримували, викрадали і піддавали катуванням.
67. Численні свідки описували захоплення станції російськими військами. Як розповів один з них, коли російські війська прибули до міста Енергодар (Запорізька область): *«Їхньою [російських військ] першою ціллю було захоплення [З]АЕС, тому вони передусім кинулися туди. А вже потім пішли в місто»*.¹²⁰ Інший свідок згадував: *«вони [росіяни] вступили в бій із підрозділом [української] Національної гвардії і почали обстрілювати територію ЗАЕС. У якийсь момент вони увійшли в периметр ЗАЕС. Вони спалили споруду, яка знаходилася дуже близько до станції. Потім вони зайняли територію ЗАЕС»*.¹²¹
68. Надходили численні повідомлення про зловживання щодо співробітників ЗАЕС, зокрема про катування та інші види жорстокого поводження з боку російських збройних сил.¹²² Крім того, «Енергоатом», українська атомна енергетична компанія, яка експлуатувала ЗАЕС до її окупації, повідомила про викрадення кількох співробітників

117 4 березня Україна повідомила МАГАТЕ, що російські війська взяли під контроль ЗАЕС. МАГАТЕ, *Ядерна безпека, захищеність та гарантії в Україні. Друга підсумкова доповідь Генерального директора*, 22 вересня 2022 р., п. 22.

118 *Путін заявляє про контроль над українською АЕС, Київ не погоджується*, Reuters, 5 жовтня 2022 р.

119 Міністерство закордонних справ України, *Заява МЗС України щодо спроби привласнення Росією Запорізької атомної електростанції*, 6 жовтня 2022 р.; *Глава МАГАТЕ заявив, що Запорізька АЕС є українською*, Reuters, 7 жовтня 2022 р.

120 Опитування свідка БДПІЛ UKR.WS.118, п. 18.

121 Опитування свідка БДПІЛ UKR.WS.109, п. 6.

122 *Україна: Військова діяльність Росії на АЕС загрожує безпеці в регіоні*, Amnesty International, 6 вересня 2022 р.; *Росіяни катують нас, щоб ми не говорили з ООН, стверджують працівники української АЕС*, The Telegraph, 25 серпня 2022 р.; *Українські атомники розповідають про знущання, погрози з боку росіян*, AP News, 5 жовтня 2022 р.

ЗАЕС, у тому числі керівника ЗАЕС Ігоря Мурашова 30 вересня,¹²³ та заступника керівника ЗАЕС Валерія Мартинюка 10 жовтня.¹²⁴ За даними «Енергоатому», з початку війни було викрадено понад 150 співробітників ЗАЕС, доля деяких з них досі залишається невідомою.¹²⁵

69. За повідомленнями, навіть ті працівники ЗАЕС, які не стикалися з такими серйозними порушеннями прав людини, зазнавали інтенсивного тиску з боку російських окупаційних сил. 26 жовтня 2022 року «Енергоатом» повідомив, що російська влада на ЗАЕС чинить тиск на працівників станції, щоб вони співпрацювали з російською Державною корпорацією з атомної енергії «Росатом», яка контролює ЗАЕС, заявивши «Окупанти не полишають спроб примусити працівників ЗАЕС підписати контракти з «Росатомом» та вигадують усе нові способи схилити людей до співпраці».¹²⁶ У своїх двох доповідях МАГАТЕ також зазначає, що персонал ЗАЕС працює «в умовах неймовірного тиску» під час експлуатації ЗАЕС, що за оцінкою агентства є неприйнятним і таким, що потенційно може призвести до «збільшення людських помилок з наслідками для ядерної безпеки».¹²⁷
70. Звинувачення у свавільному затриманні, примусових зникненнях, катуваннях та інших формах жорстокого поводження щодо цивільних працівників ЗАЕС переконливо свідчать про порушення норм МГП та МППЛ. Як зазначається далі в цьому звіті, свавільне затримання цивільних осіб на окупованих територіях, а також катування та інші форми жорстокого поводження суворо заборонені чинним міжнародним правом.¹²⁸

Б. ГУМАНІТАРНА СИТУАЦІЯ

71. Міжнародне право чітко визначає, що окупаційна держава зобов'язана забезпечити, в максимально можливій мірі, задоволення основних потреб цивільного населення, яке проживає на окупованій території.¹²⁹ Це включає продукти харчування і медикаменти, а також одяг, постільна білизна, засоби укриття та інші предмети, необхідні для виживання населення.¹³⁰ Крім того, окупаційна держава повинна утримуватися від дискримінації при наданні таких поставок; особливе

123 Енергоатом, [повідомлення](#) у Telegram від 1 жовтня 2022 року.

124 Енергоатом, [повідомлення](#) у Telegram від 11 жовтня 2022 року.

125 [Близько 50 співробітників Запорізької атомної електростанції в російському ув'язненні](#), *Varron's*, 19 жовтня 2022 р.

126 Енергоатом, [повідомлення](#) у Telegram від 26 жовтня 2022 року.

127 МАГАТЕ, [Ядерна безпека, захищеність та гарантії в Україні. Друга підсумкова доповідь Генерального директора, 22 вересня 2022 р.](#), п. 42; МАГАТЕ, [Ядерна безпека, захищеність та гарантії в Україні: Коротка доповідь Генерального директора, 24 лютого-28 квітня 2022 року](#), 28 квітня 2022 р.

128 Детальний правовий аналіз цих злочинів див. у субпідрозділах *ii. Свавільне позбавлення волі та примусові зникнення та iii. Катування та інші форми жорстокого поводження* підрозділу *v. Зловживання проти цивільного населення*.

129 [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 55-59; [Додатковий протокол I](#), ст. 69; [Звичаєве МГП](#), норма 55.

130 *Там само*.

ставлення може застосовуватися лише на підставі стану здоров'я, віку або статі постраждалих осіб.¹³¹

Доступ до продуктів харчування, води, електроенергії, газу та Інтернету

72. Зібрані БДІПЛ свідчення вказують на те, що Російська Федерація, як видається, не виконала своїх вищезгаданих зобов'язань на окупованих нею територіях, зокрема, залишивши цивільне населення практично без доступу до базових послуг і постачання. Свідки розповідали про те, як з просуванням окупаційних військ було порушено доступ до основних зручностей і як було зруйновано критично важливу інфраструктуру, що призвело до того, що багато мешканців вимушені боротися за виживання в умовах окупації.
73. Свідки з Харківської та Луганської областей розповідали, що з просуванням російських військ на тривалий час припинялося водопостачання, електро- та газопостачання, а також про те, як окупаційні війська руйнували критично важливі об'єкти інфраструктури.¹³² Доступ до продуктів харчування також був ускладнений під час окупації. Один житель Харківської області заявив, що 24 лютого 2022 року *«упродовж наступних кількох годин російська армія проходила повз наші будинки та окупувала наше місто. Протягом наступних кількох тижнів вони відключили зв'язок, електроенергії та вивезли з міста продукти харчування»*.¹³³ Кілька свідків заявили, що початок війни був для них несподіванкою, і тому вони не були готові до неї, не мали запасів їжі та води, через що жителям доводилося наражатися на небезпеку, щоб дістатися до супермаркетів і зібрати хоча б мінімальні припаси.¹³⁴ Свідки також розповідали, що бачили, як окупаційна влада та військові вилучали продовольчі запаси, такі як зерно, олія, борошно, а також сільськогосподарську техніку, і вивозили їх у напрямку російського кордону.¹³⁵
74. Один свідок з Нової Маячки в Херсонській області зазначив, що електроенергію та інтернет було відключено в день, коли окупаційні війська увійшли в селище.¹³⁶ Також у Херсонській області інший свідок з Нової Каховки зазначив, що електро- та водопостачання зберігалися, але інтернет-зв'язок був відключений, як тільки окупаційні війська

131 Четверта Женевська конвенція, ст. ст. 27 (3) та 55, Додатковий протокол I, ст. ст. 69 & 75 (1).

132 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.095, п. 14; UKR.WS.091 п. 6; UKR.WS.090 п. 6; UKR.WS.094, п. 9.

133 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.091, п. 6.

134 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.114, пп. 5, 9; UKR.WS.111, пп. 22, 25; UKR.WS.110, п. 11; UKR.WS.106, пп. 4, 7; UKR.WS.096, пп. 7, 23; UKR.WS.117, п. 16; UKR.WS.091, п. 6; див. також UKR.WS.040, п. 9; UKR.WS.049, п. 11.

135 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.095, п. 17; UKR.WS.091, п. 23.

136 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.107, пп. 5, 8.

увійшли до міста.¹³⁷ Ще один свідок повідомив, що в Херсоні спочатку відключили інтернет, а електропостачання – через три-чотири місяці.¹³⁸

75. Свідки з Маріуполя (Донецька область), які перебували в місті на початку бойових дій і перебували в окупації, згадують про відключення та перебої з водо-, газо-, електропостачанням та інтернетом вже 25 лютого 2022 року.¹³⁹ Один свідок з Маріуполя заявив, що російська авіація «знищила супермаркети, заправки та водопровідні споруди».¹⁴⁰ Мешканці були змушені використовувати переносні плити або готувати їжу на вогні просто неба, часто харчуючись лише один раз на день.¹⁴¹
76. На всіх окупованих територіях свідки говорили про брак чистої питної води, що змушувало багатьох мешканців пити технічну воду з приладів, таких як радіатори.¹⁴² Через брак чистої води погіршувалася гігієна, що призводило до хвороб серед мешканців, які тижнями перебували у переповнених укриттях із незадовільними санітарними умовами, завалами та морозною температурою.¹⁴³ Багато цивільних ризикували життям, намагаючись знайти воду в умовах окупації та обстрілів.¹⁴⁴ Там, де цивільні особи знаходили джерела води, вони описували їх як непридатні для використання або через пошкодження внаслідок російських обстрілів, або через те, що вони були зіпсовані.¹⁴⁵

Доступ до охорони здоров'я та освіти

77. Доступ до медичної допомоги на окупованих територіях був обмежений. Свідки, опитані БДПЛ, розповідають про нестачу функціонуючих медичних закладів, карет швидкої допомоги та лікарів, а також про зростаючі побоювання, що навіть найменші поранення стануть смертельним вироком.¹⁴⁶ За словами одного зі свідків, «було дуже багато трупів. Люди помирали, тому що не було ні швидкої допомоги, ні лікарів. Навіть невелике осколкове поранення могло стати смертельним».¹⁴⁷ Через дефіцит і блокування деяких видів гуманітарної допомоги, що

137 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.108, пп. 9, 14.

138 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.097, пп. 10, 15.

139 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.086, п. 4; UKR.WS.092, пп. 39, 93; UKR.WS.120, п. 8; UKR.WS.117, п. 10; UKR.WS.114 п. 7; UKR.WS.111, пп. 8, 14-15; UKR.WS.110, п. 9; UKR.WS.103, пп. 7-8; UKR.WS.100, пп. 12, 14, 17, 22; UKR.WS.096, п. 7.

140 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.120, п. 14.

141 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.086, п. 28; UKR.WS.120, пп. 11, 21; UKR.WS.117, п. 10; UKR.WS.114, пп. 12, 20; UKR.WS.111, п. 15; UKR.WS.110 пп. 12, 14, 17.

142 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.057, п. 36; UKR.WS.092, пп. 94, 98; UKR.WS.094, п. 13; UKR.WS.120, п. 21; UKR.WS.114, п. 20; UKR.WS.103, п. 20.

143 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.120, п. 21; UKR.WS.110, п. 20; UKR.WS.096, п. 26; UKR.WS.092, п. 96; UKR.WS.090 на п. 11.

144 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.117, п. 18; UKR.WS.114, п. 12; UKR.WS.113, п. 17; UKR.WS.100, п. 22; UKR.WS.096, пп. 11-12.

145 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.114, п. 20; UKR.WS.103, п. 20; UKR.WS.092, пп. 94, 105; UKR.WS.085, п. 82.

146 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.103, п. 31; UKR.WS.120, п. 22.

147 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.120, п. 22.

надходила на окуповані території (див. *нижче*), багато мешканців із наявними проблемами здоров'я і хронічними захворюваннями не могли отримати необхідні їм медикаменти.¹⁴⁸ Якщо ж ліки були доступні, вони коштували дуже дорого. Один зі свідків розповів, що у нововідкритих російських аптеках на окупованих територіях можна було придбати російські ліки, але вони були дуже дорогими.¹⁴⁹

78. Там, де медичні заклади все ж існували, свідки повідомляли, що окупаційна влада відмовляла їм у доступі до них, і розповідали, як цивільну інфраструктуру привласнювали та перетворювали на військові шпиталі для окупаційних сил.¹⁵⁰ Один зі свідків розповів БДПЛ, що в Куп'янську (Харківська область) з липня 2022 року, після початку запровадження російського громадянства, громадяни України не могли отримати медичну допомогу без попереднього набуття російського громадянства, а також не могли виїхати на територію України для лікування, а лише до Російської Федерації.¹⁵¹ Українська влада також звинуватила окупаційні війська у розграбуванні медичного обладнання та карет швидкої допомоги і тиску на мешканців, щоб вони зверталися за медичною допомогою на території Російської Федерації.¹⁵²
79. Відповідно до окупаційного права, окупаційна держава зобов'язана забезпечити, щоб медичні потреби цивільного населення, яке перебуває під її контролем, продовжували задовольнятися без дискримінації, в тому числі шляхом забезпечення функціонування належної інфраструктури охорони здоров'я (медичних і лікарняних закладів і служб, системи громадського здоров'я та гігієни).¹⁵³ Свідоме перешкоджання доступу до медичних засобів, як свідчать зібрані БДПЛ свідчення очевидців, суперечить обов'язкам Російської Федерації як окупаційної держави. Навіть у тих рідкісних випадках, коли реквізиція лікарень і медичного майна дозволяється для надання допомоги пораненим і хворим окупаційних сил, її законність залежить від того, чи задовольняються потреби цивільного населення.¹⁵⁴

148 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.096, пп. 23, 26; UKR.WS.087, п. 21; UKR.WS.093, пп. 27-28; *див. також* Всесвітня організація охорони здоров'я, [Доступ до медичної допомоги в Україні після 8 місяців війни: Система охорони здоров'я залишається стійкою, але ключові медичні послуги та ліки стають все більш недоступними](#), 24 жовтня 2022 р.; Опитування свідків UKR.WS.061, п. 83; UKR.WS.073, п. 11; UKR.WS.078, п. 11.

149 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.093, п. 59; UKR.WS.108, п. 27.

150 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.102, п. 25; UKR.WS.101, п. 17.

151 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.087, п. 55.

152 [Офіс Президента України, Росія намагається зробити Херсонщину буквально зоною відчуження; світ повинен на це відреагувати – звернення Президента України](#), 28 жовтня 2022 р.

153 [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 55-57; [Додатковий протокол I](#), ст.ст. 14 і 69.

154 [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 56-57; [Додатковий протокол I](#), ст. 14. За загальним правилом, реквізиція медикаментів та інших предметів, наявних на окупованій території, не дозволяється. Винятки з цього правила допускаються лише за наявності трьох сукупних умов: (i) потреби цивільного населення мають бути враховані у першу чергу; (ii) реквізиції мають бути призначені для використання лише окупаційними силами та адміністративним персоналом; і (iii) за будь-які реквізовані товари має бути сплачена справедлива вартість.

80. Доступ до освіти є критично важливим під час збройних конфліктів, особливо для психологічного благополуччя дітей. Відповідно до законодавства про окупацію, окупаційна держава зобов'язана вживати заходів, необхідних для забезпечення безперервності освіти дітей на окупованих територіях.¹⁵⁵ За словами свідків, опитаних БДІПЛ, доступ до освіти на окупованих територіях є обмеженим і неякісним, а школи змушені впроваджувати навчальні програми під кураторством Кремля.¹⁵⁶ Батьки розповідали про свої побоювання відправляти дітей до школи в умовах окупації та обстрілів, незважаючи на те, як це може вплинути на їхню освіту.¹⁵⁷ Як зазначалося вище, багато шкіл на окупованих територіях були або повністю закриті, або пошкоджені, або перестали функціонувати через брак вчителів, що частково було спричинено ультиматумом окупаційної влади викладати за новою російською програмою або звільнитися.¹⁵⁸
81. Один зі свідків розповів БДІПЛ про брак вчителів у школі його дитини в Луганській області після численних звільнень, що призвело до серйозних проблем у навчальному процесі: *«Там був сантехнік, який викладав математику... деякі вчителі викладали три різні предмети»*.¹⁵⁹ Він додав, що окупаційна влада привозила вчителів з Російської Федерації та наймала осіб без кваліфікації для викладання у початковій школі.¹⁶⁰ Той самий свідок розповів про примус з боку адміністрації школи, щоб його діти повернулися до школи: *«Директор почав погрожувати, що доповідь про нас військовому командирі, і сказав, що спецслужби заберуть нас «на підвал»»*, що є розмовним терміном для позначення місця утримання під вартою та можливих катувань, як пояснили кілька свідків, опитаних БДІПЛ.¹⁶¹
82. За повідомленнями, окупаційні війська також вилучали шкільні матеріали та обладнання. У Куп'янську (Харківська область) свідок, який працював у школі, розповів БДІПЛ, що російські сили наказали працівникам школи *«спакувати всі українські підручники та*

155 Четверта Женевська конвенція, ст. 50(1).

156 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.098, п. 10; UKR.WS.101, п. 20; UKR.WS.106, п. 29; UKR.WS.107, п. 37; UKR.WS.111 п. 34; UKR.WS.112 п. 12; UKR.WS.105, п. 30; *див. також* [Озброєння освіти: Росія нацлилася на школярів в окупованій Україні](#), Атлантична рада, 20 вересня 2022 р.; [Війна в Україні: Переписування історії для дітей на окупованих територіях](#), BBC News, 31 серпня 2022 р.

157 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.104, пп. 25-26.

158 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.085, п. 101; UKR.WS.101, п. 20; UKR.WS.104, пп. 25-26; UKR.WS.106, п. 29; UKR.WS.112, пп. 12-13; UKR.WS.105, пп. 28, 30; *див. також* [Війна в Україні: Переписування історії для дітей на окупованих територіях](#), BBC News, 31 серпня 2022 р.; [Україна: Освітній Інтернаціонал засуджує російські напади на вчителів та освіту на окупованих територіях](#), Освітній Інтернаціонал, 30 вересня 2022 р.

159 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.112, п. 12.

160 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.112, п. 13; *див. також* [Україна затримує російських вчителів на окупованих територіях, вдвойовуючи території](#), Радіо Свобода, 13 вересня 2022 р.

161 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.112, п. 11; UKR.WS.087, пп. 16, 81, UKR.WS.088, пп. 25, 27, UKR.WS.091, пп. 31, 33, UKR.WS.116, п. 32.

Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.104, пп. 25-26.

завантажити їх у вантажівку».¹⁶² Так само респондентка з Харківської області згадує, як окупаційні війська прийшли до школи її дітей, звільнили всіх вчителів і «забрали зі школи все обладнання, навіть унітази».¹⁶³ Інший свідок розповів, що в Херсоні «росіяни привезли до шкіл вчителів і підручники. Вони прибрали предмет «Українська мова та література» і перейменували його на «Місцева мова й історія», додавши, що «як тільки російські війська захопили мій університет, протягом першого дня вони розграбували обладнання, комп'ютери, речі та зняли українські прапори».¹⁶⁴

83. МГП чітко встановлює, що окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за виховання дітей та їхню освіту.¹⁶⁵ Це включає в себе утримання від втручання в належну роботу навчальних закладів для дітей¹⁶⁶ – наприклад, шляхом звільнення персоналу або вилучення обладнання – та надання підтримки місцевим органам влади у виконанні їхніх освітніх зобов'язань.¹⁶⁷ Коли це можливо, діти, які розлучені з батьками, повинні виховуватися людьми їхньої ж національності та мови.¹⁶⁸ Відповідні положення МППЛ також підкріплюють обов'язок окупаційної влади вживати належних заходів для реалізації права кожної дитини на освіту.¹⁶⁹ Враховуючи наявні докази, Російська Федерація, як видається, не виконала своїх зобов'язань щодо забезпечення належного доступу до медичної допомоги цивільному населенню, а також безперервності освіти дітей на окупованих територіях, що є порушенням МГП та МППЛ.

Доставка гуманітарної допомоги

84. Як зазначалося вище, окупаційна держава несе основну відповідальність за забезпечення основних потреб населення, яке перебуває під її контролем.¹⁷⁰ Однак МГП передбачає, що коли такі потреби не задовольняються належним чином, окупаційна держава повинна погодитися на схеми надання допомоги, запропоновані іншими

162 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.098, пп. 7-11.

163 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.091, п. 37.

164 Опитування свідка БДПЛ UKR.WSo.97, пп. 24-25.

165 Четверта Женевська конвенція, ст. 50(1).

166 Актуальність принципу невтручання пов'язана з тим, що окупація вважається тимчасовою і основним обов'язком окупаційної держави є уникнення заходів, які б перешкоджали або унеможливили нормальне функціонування системи освіти, якою вона була до окупації.

167 Коментар Пікте до Четвертої Женевської конвенції (1958), ст. 50, с. 286-287.

168 Четверта Женевська конвенція, ст. 24. Ця вимога відповідає обов'язку забезпечити безперервність освіти та «виключити будь-яку релігійну або політичну пропаганду, спрямовану на те, щоб відірвати дітей від їхнього природного середовища». Коментар Пікте до Четвертої Женевської конвенції (1958), ст. 50, с. 188.

169 Це включає в себе прийняття гуманітарної допомоги, надання навчальних матеріалів або дозвол стороннім організаціям на будівництво шкільних приміщень. Конвенція про права дитини (КПД), ст. ст. 28-29; *див. також* Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП), ст. 13.

170 Четверта Женевська конвенція, ст. 55; Додатковий протокол I, ст. 69; Звичаєве МГП, норма 55.

державами чи неупередженими гуманітарними організаціями, а також дозволити і сприяти швидкому і безперешкодному проходженню такої допомоги на територіях, які перебувають під їхнім контролем.¹⁷¹

85. За словами свідків, опитаних БДПЛ, доставка гуманітарної допомоги та постачання ззовні на окуповані території ускладнювалися через триваючу окупацію та блокаду міст і населених пунктів.¹⁷² Вони стверджували, що в тих рідкісних та епізодичних випадках, коли допомога все ж роздавалася на окупованих територіях, вона розподілялася серед цивільного населення російською окупаційною владою або пов'язаними з нею партіями (такими як «Єдина Росія»), яких супроводжували журналісти, що знімали процес роздачі допомоги.¹⁷³ Один зі свідків, опитаний БДПЛ, який проживав у Савинцях (Харківська область), заявив, що *«на початку війни була і українська, і російська гуманітарна допомога, а потім росіяни заблокували українську допомогу, і залишилася тільки їхня. Вона надходила раз на місяць. Вони заблокували її на початку травня, у кінці квітня»*.¹⁷⁴ Так само інший свідок з Куп'янська (Харківська область) заявив, що *«нікого не пускали в Куп'янськ, у тому числі вантажівки, які доставляли в місто продукти, товари та медикаменти»*.¹⁷⁵
86. Як повідомили свідки, опитані БДПЛ, на територіях, де постачання допомоги та основних товарів було заблоковане, основний тягар розподілу допомоги лягав на місцеву інфраструктуру та мешканців-волонтерів.¹⁷⁶ У Херсоні, наприклад, один зі свідків розповів, що *«росіяни не пускали в місто жодних поставок продуктів і подібних речей»*, тому продукти харчування мешканцям забезпечували волонтери та харчові підприємства у Чорнобаївці (Херсонська область).¹⁷⁷
87. Згідно зі свідченнями, зібраними БДПЛ, коли окупаційна влада розподіляла гуманітарну допомогу, вона робила це вибірково і, як повідомлялося, з прихованими мотивами. Один свідок з Куп'янська розповів, як окупаційна влада створила склад у профтехучилищі, склала список тих, хто найбільше потребував допомоги, і найняла таксі для її розвезення, за яке потім довелося платити мешканцям міста.¹⁷⁸ Аналогічно, одна зі свідків, яка перебувала у Вовчанській (Харківська

171 Четверта Женевська конвенція, ст. 59; Додатковий протокол I, ст. 69; Звичаєве МГП, норма 55. Однак такі дії з надання допомоги не можуть звільнити окупаційну владу від її обов'язків щодо забезпечення потреб населення, Четверта Женевська конвенція, ст. 60.

172 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.089, п. 13; UKR.WS.087, п. 43; UKR.WS.093, пп. 25, 27; див. також UKR.WS.119, п. 13.

173 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.089, п. 13; UKR.WS.095 п. 10; UKR.WS.091 п. 10; UKR.WS.087, пп. 43-44; UKR.WS.117, п. 40; UKR.WS.103, п. 19; UKR.WS.102 п. 15; UKR.WS.096, п. 28; UKR.WS.098, п. 23; UKR.WS.120, п. 32.

174 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.089, п. 13.

175 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.087, п. 21.

176 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.093, п. 25; UKR.WS.117, п. 40.

177 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.093, п. 25; UKR.WS.102, п. 31.

178 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.087, пп. 43-44, 46.

область), розповіла, що допомогу видавали лише після надання персональних даних, які, за повідомленнями, використовувалися під час «незаконних» виборів у місті, і що російські солдати сказали їй, що вона буде «покарана», якщо продовжуватиме відмовлятися від допомоги за цих обставин.¹⁷⁹

88. Розповіді очевидців, зібрані БДІПЛ, свідчать про те, що Російська Федерація не лише не змогла належним чином задовольнити основні потреби населення, яке перебувало під її контролем, але й у низці випадків перешкождала доставці гуманітарної допомоги від інших держав або неупереджених гуманітарних організацій людям, які її потребували, що є порушенням її зобов'язань як окупаційної держави.

В. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

89. Цивільні особи, які живуть в умовах окупації, завжди мають право на повагу до їхньої особистості, гідності, сімейних прав, релігійних переконань, звичок та звичаїв без будь-якої дискримінації.¹⁸⁰ Їх приватна власність також знаходиться під захистом.¹⁸¹ Окупаційна держава повинна гарантувати гуманне поводження з цивільним населенням за будь-яких обставин і захищати його від будь-яких актів насильства, в тому числі з боку третіх осіб.¹⁸² Як показано в наступних підрозділах, свідчення очевидців, опитаних БДІПЛ, а також авторитетні звіти міжнародних організацій описують численні твердження щодо деяких найбільш серйозних порушень норм МГП і МППЛ, спрямованих проти цивільного населення. До таких порушень належать незаконні вбивства, викрадення та інші форми свавільного позбавлення волі, включаючи випадки примусових зникнень, а також катування, жорстоке поводження і сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Крім того, продовжують надходити повідомлення про численні випадки примусового переміщення та депортації цивільних осіб з окупованих територій, зокрема дітей.

Незаконні вбивства

90. Існує велика кількість доказів того, що цивільні особи були незаконно вбиті, в тому числі навмисно вбиті і страчені без суду на територіях, які були або залишаються під контролем збройних сил Російської Федерації.

179 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.091, п. 10; див. також «Кожен, хто взяв гуманітарну картку, повинен буде проголосувати» – окупанти змушують населення брати участь у «референдумах», Одеський журнал, 23 вересня 2022 р.

180 Гаазьке положення, ст. 46; Четверта Женевська конвенція, ст. 27; Додатковий протокол I, ст. 75

181 Гаазьке положення, ст. 46.

182 Четверта Женевська конвенція, ст. 13, 27, 33-34.

91. Як вже зазначалося у *Першому проміжному звіті*,¹⁸³ після відступу російських військ з Київської та Чернігівської областей, а також часткового виходу з Сумської та Харківської областей на початку квітня, міжнародні урядові та неурядові організації, такі як УВКПЛ ООН, Amnesty International та Human Rights Watch, а також засоби масової інформації повідомляли про незаконні вбивства цивільних осіб.¹⁸⁴ Лише в Київській області, за повідомленнями, станом на 18 липня місцева влада виявила понад 1 346 тіл цивільних осіб.¹⁸⁵ Задокументовані докази свідчать про те, що хоча деякі цивільні особи загинули безпосередньо внаслідок бойових дій, стресу або відсутності доступу до належної медичної допомоги, значна кількість цивільних осіб були свавільно чи навмисно вбиті або піддані позасудовій страті із застосуванням стрілецької зброї та легких озброєнь (СЗЛЮ), ножових поранень або катувань.¹⁸⁶
92. ММПЛУ ООН та Незалежній міжнародній комісії ООН з розслідування порушень в Україні вдалося підтвердити численні випадки незаконних вбивств і встановити обставини, за яких ці цивільні особи були вбиті військовослужбовцями російських збройних сил: деяких розстріляли в їхніх автомобілях під час спроби втечі; інших – застрелили на вулиці, коли вони переходили дорогу пішки або збирали речі, необхідні для життя; мертві тіла деяких жертв були знайдені зі зв'язаними за спиною руками, що вказує на те, що їх було страчено; на деяких жертвах були виявлені сліди катувань, які застосовувалися до них перед смертю.¹⁸⁷ Хоча більшість загиблих були чоловіками, також було вбито багато жінок і дітей.¹⁸⁸ УВКПЛ ООН задокументувало позасудові страти та напади на цивільних осіб у 102 селах і містах Київської, Чернігівської та Сумської областей, підтвердивши інформацію про загибель 441 цивільної особи (341 чоловіка, 72 жінок, 20 хлопчиків і 8 дівчаток).¹⁸⁹

183 Див. ОБСЄ/БДПЛ, *Перший проміжний звіт*, 20 липня 2022 р., пп. 81-86.

184 УВКПЛ, *Оновлена інформація щодо ситуації у сфері прав людини в Україні*, 24 лютого – 26 березня 2022 року, 28 березня 2022 р.; «Він не повернеться». *Воєнні злочини у північно-східних районах Київської області*, Amnesty International, 6 травня 2022 р.; *Україна: Слід смерті російських військ у Бучі*, Human Rights Watch, 21 квітня 2022 р.; *Україна: Дитячий табір, який став місцем страти*, BBC News, 16 травня 2022 р.; *У Бучі тривають поховання жертв звірств воєнного часу*, The New York Times, 18 серпня 2022 р.; *Підрахунок тіл у Бучі наближається до завершення*, The Washington Post, 8 серпня 2022 р.

185 *1 346 тіл цивільних осіб, убитих росіянами, вже знайдено в Київській області*, Kyiv Post, 18 липня 2022 року.

186 УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., п. 34.

187 *Доповідь Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні*, A/77/533, 18 жовтня 2022 р., пп. 67-73; УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., пп. 37-39; УВКПЛ ООН, *Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року*, 29 червня 2022 р., п. 80.

188 УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., п. 37.

189 УВКПЛ ООН, *Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну*, грудень 2022 р., п. 3.

93. Свідчення, отримані БДІПЛ, містять подробиці незаконних вбивств цивільних осіб, скоєних окупаційними російськими військами під час окупації. Одна зі свідків з Бучі (Київська область) розповіла, що її колишній чоловік був убитий російськими військовими у березні. Вона повідомила, що українські військові знайшли його тіло в його власному будинку, замінованому трьома мінами, і що *«його руки були зв'язані дротом; виглядало так, ніби він був застрелений в голову, а кров була розбризкана по стіні»*.¹⁹⁰ Інший житель Бучі, який допомагав збирати тіла під час окупації, розповів БДІПЛ: *«В одному з будинків ми побачили купу мертвих тіл. Це була ціла сім'я, там була одна дитина. Їх катували та спалили... Ми виносили тіла з квартир, з підвалів, 90% з них були застрелені в голову зі зв'язаними руками. Вони забирали людей, катували їх і розстрілювали»*.¹⁹¹ Інший свідок з Київської області згадував, що людина з порушенням інтелектуального розвитку з їхньої громади була *«вбита трьома пострілами в потилицю»*.¹⁹² Свідок з Чернігівської області розповів, що 27 лютого російські солдати навмання обрали і вбили шістьох цивільних осіб, які жили біля головної дороги. За словами свідка, двох із згиблих російські солдати забрали на допит, коли ті курили на вулиці, а пізніше їхні тіла знайшли зі слідами тортур.¹⁹³
94. Упродовж звітнього періоду з територій, які були або залишаються під російською окупацією, продовжували надходити нові повідомлення про незаконні вбивства цивільних осіб.¹⁹⁴ Наприклад, в місті Ізюм (Харківська область), яке до вересня було окуповане російськими збройними силами, після ексгумації 436 тіл із місця масового поховання місцева влада повідомила, що деякі тіла мали мотузки на шиї, зв'язані руки, зламані кінцівки та вогнепальні поранення, і що всі жертви, крім 21, були цивільними особами.¹⁹⁵ Серед випадків незаконних вбивств, що розслідувався ММПЛУ ООН в Ізюмі, – вбивство військовослужбовцем російських збройних сил місцевого судмедексперта (літнього чоловіка з інвалідністю) 7 травня, намагаючись реквізувати його автомобіль.¹⁹⁶
95. БДІПЛ також отримало повідомлення про незаконні вбивства цивільних осіб у Маріуполі (Донецька область), що сталися, коли місто перебувало

190 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.072, пп. 24 і 25.

191 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.084, п. 30.

192 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.081, п. 25.

193 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.083, п. 11.

194 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.086; UKR.WS.104; УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 2.; [Україна: Три чоловічі тіла знайдено в лсі](#), Human Rights Watch, 4 жовтня 2022 р.; ООН, [Україна: Управління ООН з прав людини має намір дослідити «масові поховання» на нещодавно звільненому сході](#), 16 вересня 2022 р.; [Україна: Масові поховання в Ізюмі – моторошне нагадування про цнну російської агресії](#), Amnesty International, 16 вересня 2022 р.; Генеральна прокуратура України, [У сел Високоплля виявлено три тіла зі слідами насильницької смерті, повідомлення](#) у Telegram від 4 листопада 2022 року.

195 Олег Синегубов, [повідомлення](#) у Telegram від 24 вересня 2022 року.

196 УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 2.

в облозі російських збройних сил: «Коли люди вибігали з будинків, у них стріляли... Коли ми вибігали з нашого будинку, в нас стріляли, хоча ми були разом з донькою і носили білі пов'язки».¹⁹⁷

96. Після цих тривожних повідомлень важливо нагадати, що свідоме або умисне вбивство цивільних осіб суворо заборонено МГП.¹⁹⁸ Вбивство цивільних осіб кваліфікується як військовий злочин, а якщо воно скоєне в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення – як злочин проти людяності відповідно до Статуту МКС.¹⁹⁹ Ця заборона МГП підкріплюється застосуванням МППЛ, згідно з яким позасудові вбивства, що визначаються як умисне і цілеспрямоване вбивство людини без законних повноважень, наданих в рамках судового процесу, становлять найсерйозніше порушення права на життя.²⁰⁰

Свавільне позбавлення волі та примусові зникнення

97. Протягом звітного періоду надходили переконливі повідомлення про свавільне позбавлення волі, а також про жорстоке поводження та катування під час утримання під вартою російською владою громадян України на територіях, що перебувають під російською окупацією. Більш детально про це йдеться нижче.²⁰¹ Станом на 31 жовтня ММПЛУ ООН задокументувала 457 випадків свавільних затримань і примусових зникнень цивільних осіб (395 чоловіків, 61 жінка і 1 хлопчик), відповідальність за які несуть російські збройні сили та пов'язані з ними збройні групи. Серед постраждалих 20 осіб (19 чоловіків і 1 жінка) померли під час тримання під вартою або згодом були знайдені мертвими.²⁰² Повідомлення про ймовірні примусові зникнення на окупованих територіях включають викрадення російською владою представників місцевої влади, журналістів, правозахисників та інших громадян, зокрема, у Київській, Харківській, Херсонській, Донецькій, Чернігівській та Запорізькій областях.
98. Одна зі свідків з Чернігівської області, опитана БДПЛ, повідомила, що її допитували після того, як дочку її подруги заарештували за підозрою у передачі інформації українським військовим: «Вони сказали мені

197 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.086, п. 29.

198 Четверта Женевська конвенція, ст.ст. 32 і 147; Додатковий протокол I, ст. 75(2)(a); Звичаяе МГП, норма 89.

199 Статут МКС, ст.ст. 8(2)(b) та 7(1)(a) відповідно.

200 Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГП/ICCPR), ст. 6.

201 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.010; UKR.WS.027; UKR.WS.035; UKR.WS.037; UKR.WS.057; UKR.WS.080; UKR.WS.083; UKR.WS.091; UKR.WS.093; UKR.WS.109; див. також УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 4.; [Доповідь Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні, A/77/533](#), 18 жовтня 2022 р., пп. 75-80; [Україна: Катування і зникнення на окупованому півдні](#), Human Rights Watch, 22 липня 2022 р.

202 УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 4.

піти з ними і взяти з собою телефон. Я мала поговорити з чоловіком з ФСБ [Федеральної служби безпеки]. Я запитала, як довго я там пробуду, і вони сказали: «Якщо ти не прийдеш з телефоном або збрешеш, ми тебе заарештуємо». Мені сказали, щоб я чимось закрила очі, і я натягнула на них шапку. Вони обмотали цю шапку скотчем, а руки зв'язали за спиною».²⁰³ Інший свідок із Запорізької області повідомив, що бачив викрадення цивільної особи 15 червня або близько того. Він пригадав, що з відстані близько 10 метрів побачив, як до його друга під'їхав автомобіль із позначкою «Z». З машини вийшли російські солдати у військовій формі, вдарили його автоматом по голові і посадили у свій автомобіль. Свідок розповів, що його друга відпустили лише через місяць.²⁰⁴

99. Повідомлення про викрадення представників місцевої влади також численні. Свідок з Харківської області повідомила, що перед тим, як призначити нового сільського голову, де вона мешкає, російські військові намагалися змусити діючого сільського голову співпрацювати. Від його сім'ї вона чула, що він був ув'язнений в Російській Федерації, а згодом звільнений з травмами, що вимагали госпіталізації.²⁰⁵ Інший свідок з Херсону повідомив БДПЛ, що керівника місцевого управління податкової служби викрали й утримували протягом чотирьох днів.²⁰⁶
100. Ці свідчення переконливо вказують на серйозні порушення МГП. Позбавлення волі цивільних осіб під час збройних конфліктів є допустиме лише з нагальних міркувань безпеки держави, що їх утримує (у цьому випадку вони обмежуються визначеним місцем проживання або інтернуванням за дуже обмеженого кола обставин),²⁰⁷ або у випадку затримання в рамках законного кримінального провадження.²⁰⁸ Громадянство або приналежність до ворожої сторони не є достатньою підставою для затримання, так само як і позбавлення волі з єдиною

203 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.008, пп. 42, 83.

204 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.109, п. 24.

205 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.091, п. 27, UKR.WS.088, п. 26.

206 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.093, пп. 28-29.

207 Слід зазначити, що інтернування є заходом безпеки і не може використовуватися як форма покарання. Крім того, необхідність такого затримання повинна оцінюватися в кожному конкретному випадку окремо, оскільки МГП забороняє колективні покарання. Див. [Додатковий протокол I](#), ст. 75(2)(d). Воно дозволяється лише в разі крайньої необхідності на підставі «серйозних і законних причин», що особа може вчинити дії, які можуть серйозно зашкодити безпеці держави, що затримує, наприклад, саботаж або шпигунство. Міжнародний кримінальний трибунал у справах колишньої Югославії, *Обвинувач проти Делаліча та інших*, справа № IT-96-21-T, Судова камера, рішення від 16 листопада 1998 року, пп. 576-577. Особа, інтернована з нагальних міркувань безпеки, повинна бути звільнена, як тільки причини, що викликали необхідність її інтернування, перестануть існувати. [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 132. Особа, затримана з законних міркувань безпеки, також має право на певні процесуальні гарантії. В умовах окупації рішення про затримання повинно прийматися відповідно до звичайної процедури і підлягати оскарженню з періодичним переглядом, якщо це можливо, кожні шість місяців. Причини позбавлення волі мають бути невідкладно повідомлені затриманій особі мовою, яку вона розуміє. Див. [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 78; [Додатковий протокол I](#), ст. 75(3).

208 Якщо проти цивільної особи, яка проживає в умовах окупації, висуваються кримінальні звинувачення, обвинувачений має право на всі гарантії справедливого судового розгляду, викладені в МГП і МППЛ.

метою збору розвідувальних даних.²⁰⁹ Якщо позбавлення волі не відповідає чинному законодавству, це є незаконним позбавленням волі, що є серйозним порушенням МГП і воєнним злочином.²¹⁰ Ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, якщо воно здійснюється в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, може становити злочин проти людяності.²¹¹

101. У будь-якому випадку, всі особи, позбавлені волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, повинні мати гуманне поводження. МГП захищає їх від усіх актів насильства, а також від залякування, образ і цікавості публіки. Вони мають право на повагу до їхнього життя, гідності, особистих прав і політичних, релігійних та інших переконань, їм повинні бути забезпечені належні умови утримання, медична допомога, якої вони потребують, а також судові або процесуальні гарантії, що відповідають їхньому статусу.²¹² Якщо підтвердиться, що деякі цивільні особи утримувалися в невідомих місцях, це може кваліфікуватися як примусове зникнення, яке заборонено звичаєвим МГП²¹³, а якщо воно було скоєно в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення, то може становити злочин проти людяності.²¹⁴

Катування та інші форми жорстокого поводження

102. З території, що перебували або перебувають під російською окупацією, продовжують надходити тривожні повідомлення про ймовірні катування та жорстоке поводження з цивільними особами, у тому числі свавільно затриманими. За словами свідків і уцілілих, опитаних БДПЛ, форми катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання включають побиття,²¹⁵ електрошок,²¹⁶

209 Міжнародний кримінальний трибунал у справах колишньої Югославії (МТКЮ), *Обвинувач проти Делаліча* та інших, справа № IT-96-21-T, Судова палата, рішення від 16 листопада 1998 року, шп. 576-577; див. також МКЧХ, Міжнародне гуманітарне право і виклики сучасних збройних конфліктів 11, 30ІС/07/8.4 (жовтень 2007 р.), Додаток 1, п. 380.

210 *Четверта Женевська конвенція*, ст. 147, див. також *Звичаєве МГП*, норма 99; *Статут МКС*, ст. 8(2) (a)(vii).

211 *Статут МКС*, ст. 7(1)(e).

212 *Четверта Женевська конвенція*, статті 68-78 і 79-141; *Звичаєве МГП*, норми 90 і 100-102.

213 *Звичаєве МГП*, норма 98. Хоча цей термін не згадується в договорах МГП, примусове зникнення порушує або загрожує порушити низку звичаєвих норм, включаючи заборону свавільного позбавлення волі, катувань та інших форм жорстокого нелюдського поводження і вбивств, а також вимоги щодо реєстрації осіб, позбавлених волі, і поваги до сімейного життя.

214 *Статут МКС*, ст. 7(1)(i). Хоча примусове зникнення не згадується як окремий воєнний злочин у Статуті МКС, воно, як правило, пов'язане із вчиненням дій, що становлять воєнні злочини, таких як катування, жорстоке або нелюдське поводження, вбивство або відмова у праві на справедливий судовий розгляд.

215 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.099, шп. 19-20; UKR.WS.107, п. 20.

216 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.107, шп. 16, 26; UKR.WS.109, шп. 45-47.

удушення,²¹⁷ примушування до болісних стресових положень,²¹⁸ імітацію страти,²¹⁹ і погрози каліцтва.²²⁰

103. Багато свідків розповідали, як цивільні особи на окупованих територіях зазнавали побиття з боку російських військових, у тому числі за відмову співпрацювати з ними,²²¹ розмови українською мовою в громадських місцях,²²² або фотографування російських солдатів.²²³ За свідченнями одного з очевидців, таке жорстоке поводження з цивільним населенням з боку російських збройних сил було настільки регулярним, що стало невід'ємним елементом окупації: *«Мій дядько [...] залишився, росіяни забрали у нього телефон, побили його і зламали н'ять ребер. У всіх є такі історії»*.²²⁴ Свідок, який під час окупації перебував у Бучі (Київська область), розповів БДІПЛ: *«Мого друга затримали на вулиці, сильно побили, але відпустили [...] Водія та його помічника затримали росіяни, відвезли до будівлі мерії. Там їх протримали добу, били, зв'язали руки скотчем»*.²²⁵
104. Деякі опитані БДІПЛ свідки розповідали про побиття, катування та інше жорстоке поводження з боку російських військових, що, ймовірно, мало на меті примусити людей до співпраці з окупаційними силами²²⁶ або вибити інформацію чи зізнання.²²⁷ Жінка з села у Херсонській області розповіла, що четверо російських солдатів обшукали будинок її дочки, побили і катували її чоловіка електричним струмом, а ще приставляли пістолет до його голови, оскільки вважали, що їх обстріляли з району будинку.²²⁸
105. За словами очевидиці з Харківської області, чоловік якої служив в українській армії, російські солдати прийшли до неї додому, забрали ноутбуки у неї та її дітей і відвезли на допит: *«Вони допитували мене у дуже жорстокий спосіб. Погрожували мені електрошокером, погрожували з'валтувати, катувати. Сказали, що мене помістять у підвал, який був місцем катувань»*.²²⁹ Інший свідок, чий друг був викрадений у його регіоні, розповідав БДІПЛ, що *«вони [російські військові] тримали його тридцять днів і катували; він показував мені*

217 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.010, п. 11.

218 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.050, пп. 22-26.

219 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.050, пп. 23-26.

220 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.027, п. 20.

221 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.099, п. 19.

222 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.107, п. 20.

223 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.099, п. 20.

224 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.077, п. 18.

225 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.059, пп. 43 і 44.

226 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.088, пп. 29 і 30.

227 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.118, п. 44.

228 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.107, п. 26.

229 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.091, п. 13.

рани. Вони навіть наклали шви на його ногу, а потім здерли їх разом з плоттю; було багато шрамів».²³⁰

106. Один зі свідків розповів БДПЛ, як в Ірпені (Київська область), де російські збройні сили вели запеклі бої, один командир затримав його та його маленького сина, якому погрожував тортурами, щоб підняти бойовий дух своїх солдатів: *«Моєму синові надягли на голову чорний поліетиленовий пакет і зв'язали руки скотчем за спиною. Солдат запитав командира, що нам робити з хлопчиком. Командир відповів: «Відведіть його на подвір'я сусіда і вбийте».* Зрештою, після кількох годин блангань, свідок повідомив, що йому вдалося вмовити командира відпустити дитину, але перед цим, командир знущався над ним, повільно опускаючи сокиру на ногу хлопчика, погрожуючи відрубати її.²³¹
107. Один чоловік з Енергодара розповів БДПЛ про катування електричним струмом, якого він зазнав на початку квітня у відділку поліції в Запорізькій області. За його словами, спочатку його покладали на підлогу і облили водою, а потім наказали витягнути руки, після чого *«вони намотали щось на мої мізинці. Зазвичай вони використовують низьку напругу, але велику силу струму. Один поставив ногу мені на праве плече, інший – на ліве. Ще один наступив мені на ноги, щоб я не міг чинити опір, і тоді вони подали струм. Усе моє тіло тремтіло. Я думаю, що вони підклали військову куртку, щоб я не проломив собі череп, тому що моя голова також дуже сильно тряслася. Вони застосовували струм п'ять разів. Я показав їм, що задихаюся і можу померти. Я знав, що більше не витримаю і знепритомнів. Вони зупинилися, підняли мене і почали бити по обличчю, щоб я прийшов до тями».*²³²
108. Інший свідок з Енергодару (Запорізька область) описав свій досвід катувань наступним чином: *«Катування полягало в тому, що на зап'ястя одягали наручники, потім клали передпліччя на підлогу і били по ньому ногами так, щоб наручники впивалися в кістки. [...] Інший вид катувань полягав у тому, що вони прив'язували мої руки до перекладини, і підвішували мене на ній. У них було два стільці, і вони клали цю перекладину на спинку стільців, і ти висів так протягом тривалого часу».*²³³
109. Один чоловік, опитаний БДПЛ, розповів, як він намагався втекти з району склозаводу у Бучі, в напрямку Києва. Він був зупинений російськими військовими разом з іншим чоловіком. Чоловіків змусили стати на коліна, після чого, за його словами: *«вони нас досить сильно били... мене вдарили по обличчю, я впав на землю, і у мене почало*

230 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.008, шп. 25 та 109.

231 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.042, шп. 25 і 26.

232 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.109, шп. 45-47.

233 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.118, п. 58.

дзвеніти у вухах. Вони зламали мені ніс, і до кінця дня у мене була сильна кровотеча».²³⁴ Пізніше, додав він, чоловіків відвезли до лісу, де їм погрожували ампутацією ніг, рук і вух. Він описав, як двох чоловіків змусили провести одну ніч у ямі в землі, де вони пережили імітацію страти, а після ще однієї ночі в поліцейському фургоні російські військові відпустили їх і вони змогли піти на територію, підконтрольну Україні.²³⁵

110. Протягом останніх місяців правозахисні організації²³⁶ та ЗМІ²³⁷ повідомляли та надавали ґрунтовні докази катувань і жорстокого поводження з цивільними особами на окупованих територіях. Серед інших зловживань жертви повідомляли про побиття металевими прутами, що призводило до переломів щелеп, зламаних ребер і втрачених зубів, а також про катування водою, ураження електричним струмом і погрози вбивством.²³⁸ Інші розповідали про катування за допомогою плоскогубців, молотків та інших предметів.²³⁹ Деякі уцілілі також розповідали, що їм доводилося спостерігати за тим, як катували їхніх родичів.²⁴⁰
111. Крім того, деякі жертви були вбиті після катувань або загинули внаслідок катувань. ММПЛУ ООН задокументувала численні випадки, коли тіла цивільних осіб знаходили зі зв'язаними руками та ногами, численними ножовими пораненнями та відрізними пальцями.²⁴¹ Один свідок з Бучі (Київська область), опитаний БДПЛУ, описав ознаки того, що його родич, найімовірніше, був підданий катуванням або іншому жорстокому поводженню перед смертю: *«Тіло оглядали в морзі. Череп був проломлений, куля була всередині черепа, а руки були зв'язані за спиною».*²⁴²
112. Варто сильно наголосити, що катування і нелюдське поводження, в тому числі умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних

234 Опитування свідка БДПЛУ UKR.WS.050, п. 22.

235 Опитування свідка БДПЛУ UKR.WS.050, пп. 23-35.

236 *Україна: Катування і зникнення на окупованому півдні*, Human Rights Watch, 22 липня 2022 р.; *Незаконне ув'язнення та катування в Димері, Козаровичах та Катюжанці (Україна)*, International Partnership for Human Rights, Truth Hounds, Global Diligence LLP, 3 жовтня 2022 р.; *Україна: Російські війська катували затриманих в Ізюмі. Ті, хто вижив, описують побиття, ураження електричним струмом, катування водою*, Human Rights Watch, 19 жовтня 2022 р.

237 *З Херсона, українського «міста страху», з'являються свідчення про тортури*, The New York Times, 14 листопада 2022 р.; *Війна в Україні: У звільнених районах з'являються свідчення про російські тортури*, BBC News, 13 вересня 2022 р.; *Українська поліція заявляє, що в Харкові знайдено тіла понад 500 цивільних осіб*, CNN, 7 жовтня 2022 р.

238 *Україна: Російські війська катували затриманих в Ізюмі. Ті, хто вижив, описують побиття, ураження електричним струмом, катування водою*, Human Rights Watch, 19 жовтня 2022 р..

239 *Незаконне ув'язнення та катування в Димері, Козаровичах та Катюжанці (Україна)*, International Partnership for Human Rights, Truth Hounds, Global Diligence LLP, 3 жовтня 2022 р.

240 *Там само*.

241 УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., п. 38.

242 Опитування свідка БДПЛУ UKR.WS.072, п. 25.

ушкоджень, суворо заборонені МГП і є воєнними злочинами.²⁴³ Якщо вони здійснюються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, катування і нелюдське поводження можуть також кваліфікуватися як злочини проти людяності.²⁴⁴ Відповідно до МППЛ, заборона катувань та інших видів нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження є абсолютною і не допускає відступів, навіть під час збройного конфлікту.²⁴⁵ Обтяжуючим фактором є велика кількість повідомлень про нібито систематичні катування та інші форми жорстокого поводження, що застосовувалися до цивільних осіб окупаційними силами, що, як видається, свідчить про те, що ці дії здійснювалися в умовах безкарності.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

113. БДПЛ приділяє особливу увагу повідомленням про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК)²⁴⁶ у контексті військового нападу Російської Федерації на Україну. Як зазначено нижче, протягом звітнього періоду продовжували надходити численні повідомлення про сексуальне насильство, скоєне проти цивільних осіб на територіях, які перебували або залишаються під російською окупацією.
114. Як зазначалося у *Першому проміжному звіті*, що охоплює період з 24 лютого до 1 липня, правозахисні організації та засоби масової інформації почали повідомляти про переконаліви докази зґвалтувань цивільних осіб або інше сексуальне насильства з боку військовослужбовців російських збройних сил, одразу після відступу російських військ з Київської та Чернігівської областей на початку квітня.²⁴⁷ Відтоді БДПЛ та інші міжнародні організації, такі як УВКПЛ та Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні, задокументували нові повідомлення про випадки СНПК, що відбулися в цей період.²⁴⁸ Зовсім недавно відомості про ймовірне сексуальне насильство з боку військовослужбовців російських збройних сил надійшли з Харківської

243 *Четверта Женевська конвенція*, ст. 32; *Додатковий протокол I*, ст.ст. 75(1)-(2) і 11; *див. Звичаєве МГП*, норми 90, 92. Існують деякі дії, які вважаються такими, що відповідають необхідному порогу катувань як таких, наприклад, каліцтво, жорстоке побиття, сексуальне насильство (включаючи зґвалтування), тривале позбавлення сну, їжі, гігієни та медичної допомоги, а також погрози катуванням, зґвалтуванням або вбивством родичів. *Див. також Статут МКС*, ст. 8(2)(a)(ii).

244 *Статут МКС*, ст. ст. 7(1)(f) та (k).

245 Відповідно до МППЛ, заборона катувань та інших нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження закріплена у статті 7 МППП та статті 2 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (КПП).

246 Термін «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» означає зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусову вагітність, примусові аборти, примусову стерилізацію, примусові шлюби та будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості, вчинені проти жінок, чоловіків, двчат або хлопців, які прямо чи опосередковано пов'язані з конфліктом.

247 *Див. ОБСЄ/БДПЛ, Перший проміжний звіт*, 20 липня 2022 р., пп. 96-105.

248 *Див. УВКПЛ ООН, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., пп. 54-57; *Доповідь Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні*, A/77/533, 18 жовтня 2022 р., пп. 88-98.

та Херсонської областей, коли Збройні Сили України почали відновлювати контроль над цими територіями.²⁴⁹

115. Декілька свідків, опитаних БДПЛ, розповіли про випадки сексуального насильства, які включали зґвалтування групи жінок, спроби зґвалтування, небажані сексуальні дотики та примусове оголення, а також погрози зґвалтування з боку російських військовослужбовців під час окупації Київської та Харківської областей.²⁵⁰ Один свідок із села поблизу Києва розповів БДПЛ, що під час окупації російський солдат відвів його дружину до будинку сусіда, змусив її роздягнутися і почав торкатися її грудей, неодноразово вимагаючи, щоб вона вступила з ним у статевий зв'язок; після того, як вона відмовилася, солдат усвідомив, що власник будинку увесь цей час знаходився поруч, і вирішив відпустити жертву.²⁵¹ Інша очевидиця з Харківської області, чоловік якої служив в українських збройних силах, розповіла БДПЛ, що їй погрожували зґвалтуванням під час допиту російськими солдатами.²⁵²
116. ММПЛУ ООН та Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні задокументували численні докази СНПК, скоєних проти українських жінок, дівчат і чоловіків, у тому числі окупаційними російськими військами, і часто в поєднанні з іншими формами насильства.²⁵³ ММПЛУ ООН повідомляє, що станом на 31 жовтня більшість задокументованих випадків СНПК щодо жінок, чоловіків і дівчат, скоєних військовослужбовцями російських збройних сил і працівниками правоохоронних органів, включають випадки зґвалтування, групового зґвалтування, примусового оголення та публічного роздягання, сексуальних тортур і сексуального насильства і відбулися в різних регіонах України та в пенітенціарній установі Російської Федерації.²⁵⁴ Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні повідомила, що вік жертв у задокументованих випадках варіювався від чотирьох до понад 80 років.²⁵⁵ Інші форми СНПК, включаючи примусове оголення, небажані

249 УВКПЛ ООН, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року*, 2 грудня 2022 р., с. 2.; *Україна: Російські сили катують затриманих в Ізюмі*, Human Rights Watch, 19 жовтня 2022 р.; *Див. У нещодавно звільнених селах українські слідчі розкривають жахливі заяви про російське сексуальне насильство*, CNN, 3 листопада 2022 р.; *Запах тортур і руйнувань витає у звільненому Ізюмі*, Le Monde, 28 вересня 2022 р.; *Це був жах: Українці дліяться похмурими розповідями про російську окупацію*, New York Times, 20 жовтня 2022 р.

250 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.040, пп. 24-27 (*див. ОБСЕ/БДПЛ, Перший проміжний звіт*, 20 липня 2022 р., пп. 98-101), Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.060, п. 36; БДПЛ UKR.WS.091, пп. 13 і 31.

251 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.060, п. 36.

252 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.091, пп. 13 і 31.

253 УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., пп. 54-57; *Доповідь Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні*, A/77/533, 18 жовтня 2022 р., пп. 88-98.

254 УВКПЛ ООН, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року*, 2 грудня 2022 р., с. 2.

255 *Доповідь Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні*, A/77/533, 18 жовтня 2022 р., п. 88.

сексуальні дотики, сексуальне насильство та погрози сексуального насильства, були задокументовані щодо жінок, чоловіків та дівчат.²⁵⁶

117. 28 жовтня Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повідомив, що з 24 лютого Генеральна прокуратура України порушила 43 кримінальні справи проти військовослужбовців збройних сил Росії за фактами сексуального насильства. Вік жертв варіюється від чотирьох до 85 років.²⁵⁷
118. Важливо зазначити, що на даному етапі неможливо оцінити реальні масштаби СНПК, скоєного проти цивільних осіб в Україні. Кількість випадків сексуального насильства, задокументованих²⁵⁸ на сьогоднішній день, не може вважатися репрезентативною; через активні бойові дії, триваючу окупацію частини території російськими збройними силами та масове переміщення населення, серед інших факторів, цілком ймовірно, що багато інцидентів залишаються незадокументованими. Окремо слід зазначити, що жертви СНПК часто не бажають або не можуть повідомити про це через різні причини, які можуть включати травму, стигматизацію, пов'язану з сексуальним насильством, неможливість отримати доступ до механізму повідомлення або залякування.
119. Незалежно від того, чи використовується сексуальне насильство як військова тактика для тероризування, приниження та дегуманізації окремих осіб або громад, як засіб примусу населення до втечі або як метод покарання людей, які перебувають у полоні, сексуальне насильство, вчинене в контексті збройного конфлікту, є серйозним порушенням МГП і прирівнюється до воєнного злочину.²⁵⁹ Згвалтування та інші форми сексуального насильства можуть становити злочин проти людяності, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення,²⁶⁰ або тортур.²⁶¹ Крім того, сексуальне насильство порушує основоположні права жертв, такі як право на свободу та особисту недоторканність,²⁶² право на захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують

256 Там само, п. 97; УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., п. 54.

257 Дмитро Лубінець, *повідомлення* у Telegram від 28 жовтня 2022 року.

258 Станом на 31 жовтня 2022 року Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ ООН) задокументувала 86 випадків СНПК, у тому числі 53 випадки сексуального насильства, що застосовувалося як частина катувань і жорстокого поводження в контексті тримання під вартою, УВКПЛ ООН, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року*, 2 грудня 2022 р., с. 2.

259 *Четверта Женевська конвенція*, ст. 27; *Додатковий протокол I*, ст. 75-77; *Звичаяє МГП*, норма 93; *Статут МКС*, ст. 8(2)(b)(xxii).

260 *Статут МКС*, ст. 7(1)(g).

261 Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді (МКТР) дійшов висновку, що згвалтування може становити катування, оскільки воно використовується для «таких цілей, як залякування, приниження, зневага, дискримінація, покарання, контроль або знищення особи», *Обвинувач проти Акасу*, справа №ICTR-96-4-T, Судова палата, рішення від 2 вересня 1998 року, п. 687.

262 МПГП, ст. 9.

гідність, видів поведження та покарання,²⁶³ та право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.²⁶⁴

Евакуація, примусове переміщення та депортація цивільних осіб, у тому числі дітей, з окупованих територій та процес «фільтрації»

120. Військовий напад Російської Федерації та подальша окупація багатьох регіонів України продовжує призводити до значного переміщення цивільних осіб, у тому числі дітей.²⁶⁵ Деякі з цих переміщень, як на окуповані Російською Федерацією території, так і в саму Російську Федерацію, можуть кваліфікуватися відповідно до МГП як примусове переміщення або депортація цивільних осіб з окупованих територій, у тому числі дітей, які є незаконними незалежно від мотивів і викликають серйозне занепокоєння.²⁶⁶ Крім того, свідчення осіб, які перетнули або намагалися перетнути охоплені конфліктом кордони, у тому числі зібрані БДПЛ, описують неправомірні процедури «фільтрації», багато з яких також становлять порушення прав відповідно до МППЛ.
121. Точно оцінити масштаби примусового переміщення цивільних осіб, що відбуваються на окупованих Російською Федерацією територіях, а також депортації цивільних осіб безпосередньо до Російської Федерації залишається неможливим. Це пов'язано, головним чином, з відсутністю доступу до відповідних територій, а також із суперечливими даними від різних зацікавлених сторін. Станом на 3 жовтня 2022 року, за оцінками УВКБ ООН, з 24 лютого 2022 року кордон з Російською Федерацією перетнули 2 852 395 громадян України.²⁶⁷ Наприкінці липня Російське агентство новин (ТАСС) повідомило, що понад 2,8 мільйона українців в'їхали в Російську Федерацію з України, в тому числі 448 000 дітей.²⁶⁸ 6 жовтня Президент України Володимир Зеленський заявив, що 1,6

263 МПГПП, ст. 7; КПК/САТ ст.ст. 1, 16; КПД, ст.ст. 19, 37(а); КЛРД, ст. 5(b).

264 МПЕСКП, ст. 12, *див. також* Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав, Коментар загального порядку № 14, п. 8.

265 МОМ, Україна – Звіт про внутрішнє переселення – Раунд 10 Загального опитування населення (17 – 27 жовтня 2022 року), 27 жовтня 2022 р.; УВКПЛ ООН, Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року, 27 вересня 2022 р., п. 77; УВКБ ООН, Портал оперативних даних: Ситуація з біженцями в Україні, 29 листопада 2022 р. *Див. також* МОМ, Базова оцінка ситуації в Україні – раунд 16: 31 жовтня – 11 листопада 2022 року, 11 листопада 2022 р.

266 Четверта Женевська конвенція, ст. 49. БДПЛ використовує термін «депортація» відповідно до визначення, наданого МТКЮ у справі *Стакіча* (22 березня 2006 р., п. 278), де Апеляційна палата МТКЮ постановила, що «actus reus (матеріальний елемент депортації) – це примусове переміщення осіб шляхом висилки або інших форм примусу з району, в якому вони перебувають на законних підставах, через державний кордон де-юре або, за певних обставин, через кордон де-факто, без підстав, дозволених міжнародним правом» (видлено нами). У свою чергу, «примусове переміщення» означає примусове переселення цивільного населення в межах окупованої території.

267 УВКБ ООН, Портал оперативних даних: Ситуація з біженцями в Україні, 29 листопада 2022 р.

268 «У нас не було вибору»: «Фільтрація» та злочин примусового переміщення українських цивільних осіб до Росії, Human Rights Watch, 1 вересня 2022 р.

мільйона українців були примусово вивезені до Російської Федерації.²⁶⁹ 20 жовтня Уповноважена Президента України з питань дотримання прав дитини та дитячої реабілітації Дар'я Герасимчук заявила, що 8 709 дітей були переміщені або депортовані на інші окуповані Російською Федерацією території та безпосередньо до Російської Федерації.²⁷⁰

Евакуація та депортація цивільного населення

122. За словами деяких свідків, які спілкувалися з БДПЛ, процес виїзду з окупованих Російською Федерацією українських територій, а також тих, що перебували в облозі, таких як Ірпінь та Маріуполь, ставав дедалі складнішим протягом перших місяців після вторгнення.²⁷¹ Навесні 2022 року українська влада оголосила, що між нею та Російською Федерацією було узгоджено офіційні гуманітарні коридори,²⁷² але в червні вони повідомили, що лише приблизно половина з них є дієвими.²⁷³ Восени українська влада неодноразово повідомляла, що евакуація з окупованих територій стає все більш небезпечною та нерегулярною через посилення бойових дій,²⁷⁴ а також через обмеження на пересування, запроваджені російською окупаційною владою.²⁷⁵
123. Очевидці, які спілкувалися з БДПЛ, описали обставини, що свідчать про примусове переміщення та депортацію українських цивільних осіб в межах українських територій, окупованих Росією, або безпосередньо до Російської Федерації. Описуючи ситуацію в Маріуполі (Донецька область), один свідок повідомив БДПЛ, що *«один кадировець [чеченець] спустився до нашого підвалу і оголосив, що нам потрібно зібрати свої речі... потім приїхали дві невеликі сільські вантажівки, щоб перевезти нас... ми їхали кілька годин, не знаючи, куди нас везуть [...] нас перевезли до Вишневого Херсонської області... приблизно 300-350 осіб з різних місць»*.²⁷⁶ Інший свідок

269 Нам потрібна ваша підтримка, щоб прискорити настання миру – звернення Президента України до учасників сесії Генеральної асамблеї Організації американських держав (ОАД), яка триває в Лім, Президент України: Офіційне інтернет-представництво Володимира Зеленського, 6 жовтня 2022 р.

270 Скільки українських дітей примусово депортували до Росії: відповідь ОП, Тетяна Груша, Уніан, 20 жовтня 2022 р.

271 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.067, п. 73; UKR.WS.085, п. 77.

272 На сьогодні погоджено дев'ять гуманітарних коридорів у Київській, Сумській, Харківській та Донецькій областях – Ірина Верещук, Президент України: Офіційне інтернет-представництво Володимира Зеленського, 15 березня 2022 р.; В Україні на 19 березня погоджено десять гуманітарних коридорів – Ірина Верещук, Президент України: Офіційний сайт Володимира Зеленського, 19 березня 2022 р.; Ірина Верещук: 8 квітня погоджено 10 гуманітарних коридорів, Урядовий портал, 8 квітня 2022 р.

273 Україна намагалась відкрити 350 гумкоридорів, через дії Росії спрацювали лише 165 – Верещук, Укрінформ, 20 червня 2022 р.

274 Обстріл колони у Запоріжжі: загиблих і поранених стало більше, серед них діти, Українська правда, 30 вересня 2022 р.; Україна працює над відкриттям гумкоридору з тимчасово окупованих територій, Укрінформ, 20 жовтня 2022 р.

275 Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, [За жовтень з небезпечних регіонів, ТОТ і ДОТ евакуювалося близько 18 тисяч українців](#), 25 жовтня 2022 р.; Іван Федоров, [повідомлення](#) у Telegram від 20 жовтня 2022 року.; Іван Федоров, [повідомлення](#) у Telegram від 25 жовтня 2022 року. *Див. також* [Володимир Путін оголосив військовий стан в окупованих регіонах України](#), Financial Times, 19 жовтня 2022 р.

276 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.100, шп. 23-35.

повідомив БДПЛ, що російська влада оголосила про евакуацію з Балаклії (Харківська область), але не з меншого села у цьому ж регіоні, в якому проживав свідок, і що евакуйовані могли виїхати тільки до Російської Федерації.²⁷⁷

124. Деякі свідки розповіли БДПЛ, що, оскільки умови життя на окупованих територіях ставали нестерпними через активні бойові дії або інші труднощі, спричинені окупацією, вони добровільно вирішили евакуюватися через Російську Федерацію, оскільки це був єдиний доступний шлях до Європи.²⁷⁸ Двоє свідків заявили, що вони були вимушені приховувати свій намір дістатися Європи, коли їх допитували представники російської влади, оскільки побоювалися погроз або жорстокого поводження.²⁷⁹ Кілька свідків також розповіли, що дехто зміг скористатися послугами приватних перевізників через месенджери, такі як Telegram, щоб евакуюватися, причому вартість таких послуг, за повідомленнями, починалася приблизно від 300 доларів США за людину, що мало хто міг собі дозволити.²⁸⁰
125. Опинившись на території Російської Федерації, декілька свідків повідомили БДПЛ, що представники російської влади відбирали у них українські паспорти і пропонували, а в деяких випадках наполегливо змушували подати заяву на отримання російського громадянства.²⁸¹ Розповіді кількох інших свідків свідчать про те, що багато осіб, які не змогли довести, що вони приєднуються до членів сім'ї, які вже перебувають у Російській Федерації, або таємно домовитися про переїзд до Європи з некомерційними або комерційними перевізниками, могли бути переміщені у віддалені райони Російської Федерації поїздом.²⁸² За словами однієї зі свідків, яка була однією з багатьох українців у потязі, вони їхали три дні, не знаючи, яким буде їхній кінцевий пункт призначення.²⁸³ Вона розповіла: *«Вони не сказали, де ми зупиняємося, куди їдемо. Ми їхали поїздом три дні. Люди в поїзді були всі українці, які їхали з Маріуполя [та] Луганська... Було багато дітей, людей з інвалідністю та літніх людей»*.²⁸⁴
126. Незалежно від того, яким маршрутом цивільні особи намагалися виїхати з окупованих територій, їм доводилося проходити через численні контрольно-пропускні пункти, контрольовані збройними силами Російської Федерації та представниками *де-факто* влади

277 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.089, п. 27.

278 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.094, пп. 13 і 23-29; UKR.WS.095, пп. 23-35; UKR.WS.098, пп. 35-41.

279 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.085, п. 51; UKR.WS.089, п. 14.

280 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.046, пп. 19-20. *Див. також* UKR.WS.095, п. 51; UKR.WS.090, пп. 24-25, 51; UKR.WS.109, пп. 54; UKR.WS.073, п. 24; UKR.WS.063, п. 89.

281 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.086, п. 22; UKR.WS.100, п. 57; UKR.WS.114, п. 46.

282 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.094, пп. 30, 32-38, UKR.WS.100, пп. 60-64; UKR.WS.114, пп. 39-48; UKR.WS.117, п. 37.

283 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.94, пп. 29-32, 42-49.

284 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.94, пп. 29-32.

окупованих Луганської та Донецької областей.²⁸⁵ Свідки описували такі блокпости як дуже небезпечні, з ризиками, пов'язаними з триваючими бойовими діями, нелюдськими умовами та загрозами зловживань з боку російських сил, які контролювали ці блокпости.²⁸⁶ Багато свідків, які спілкувалися з БДПЛ, повідомляли про те, що їм доводилося давати хабарі, щоб проїхати неушкодженими (наприклад, грошима або сигаретами),²⁸⁷ або про те, що під час обшуків у них викрадали особисті речі, наприклад, електроніку.²⁸⁸

127. Важко оцінити, який саме тип примусу, якщо такий мав місце, застосовувався до цих людей, щоб змусити їх виїхати, але багато ознак вказують на обставини, які можуть становити порушення міжнародного права. МГП суворо забороняє, незалежно від мотивів, індивідуальні або масові примусові переселення, а також депортації цивільного населення в межах або за межами окупованої території.²⁸⁹ Примусове переміщення і депортація цивільного населення в межах або за межами окупованих територій є серйозним порушенням МГП і прирівнюється до воєнних злочинів.²⁹⁰
128. Важливо зазначити, що переміщення і депортації можуть бути «примусовими» навіть за відсутності застосування фізичної сили, через створення окупаційною владою обстановки примусу, наприклад, спричиненої насильством, пов'язаним із конфліктом, що не залишає

285 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.109, пп. 11-12; UKR.WS.057, п. 50; UKR.WS.105, пп. 30-31.

286 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.102, пп. 33, 40-44; UKR.WS.109, п. 11; UKR.WS.047, п. 21; UKR.WS.057, пп. 56-57; UKR.WS.093, пп. 71, 73-74.

287 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.057, п. 50; UKR.WS.095, п. 51; UKR.WS.090, пп. 24-25, 51; UKR.WS.073, п. 24.

288 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.093, п. 74; UKR.WS.104, п. 21; UKR.WS.050, п. 18.

289 Четверта Женевська конвенція, ст. 49(1).

290 Четверта Женевська конвенція, ст. 147; Статут МКС, ст. 8(2)(a)(vii). Якщо вони вчиняються в рамках «широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення», вони також є злочином проти людяності. Див. Статут МКС, ст. 7(2) (d). Як єдиний виняток із заборони депортацій, окупаційна влада може примусово здійснити евакуацію з певної території «якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру». Однак така евакуація не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Див. Четверта Женевська конвенція, ст. 49(2). Важливо зазначити, що примусова евакуація цивільного населення з окупованих територій не може бути виправдана і вважатися законною, якщо причини, що викликають переміщення, в першу чергу є наслідком протиправної поведінки самої окупаційної держави. МТКЮ, *Обвинувач проти Миломира Стакіча*, рішення IT-97-24-A, Апеляційна палата, 22 березня 2006 р., пп. 284-287. Депортація владою Російської Федерації цивільного населення з Маріуполя, наприклад, не може бути виправдана як законна «евакуація», оскільки жаклива гуманитарна криза та небезпеки, на які наражалось цивільне населення, були безпосередньо спричинені діями Російської Федерації, включаючи безперервні обстріли міста та режим облоги, що перешкоджало цивільному населенню шукати порятунку та блокувало доступ до конвоїв з гуманитарною допомогою.

мешканцям іншого вибору, окрім як виїхати.²⁹¹ Декілька свідків, які спілкувалися з БДПЛ, хоча й зазначили, що вони «добровільно» вирішили залишити свої домівки, наголошували, що зробили це через страх за своє життя та життя своїх родин через постійні обстріли та бої, повсюдне насильство та зловживання з боку окупаційних сил, а також через вкрай важкі гуманітарні умови, в яких вони були змушені перебувати.²⁹²

129. Крім того, примусова евакуація, яка в окремих випадках допускається МГП, має бути тимчасовою, оскільки евакуйовані особи «повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території».²⁹³ Свідчення, надані БДПЛ цивільними особами, яких примусово евакуювали на територію Російської Федерації і змушували відмовитися від українського громадянства, підтверджують намір російської влади зробити це переселення постійним, що суперечить міжнародному праву.

Процес «фільтрації»

130. Свідчення очевидців, які спілкувалися з БДПЛ, підтверджують численні повідомлення НУО та ЗМІ про жорстоке поводження з цивільними особами з боку російських збройних сил та озброєних представників *де-факто* влади окупованих Луганської та Донецької областей під час так званого процесу «фільтрації» на окупованих територіях.²⁹⁴ Як зазначається у *Першому проміжному звіті* БДПЛ,²⁹⁵ процес «фільтрації» часто включає ретельний особистий обшук, детальну перевірку всіх особистих речей, в тому числі мобільні пристрої, допити щодо особистого походження, сімейних зв'язків, політичних переконань та ставлення до війни, а також збір особистих даних, зокрема біометричних.²⁹⁶

291 У ситуації примусу та насильства, подібній до тієї, в якій опинилися цивільні особи в оточеному Маруполі, згоду на порятунок від обстрілів, насильства та голоду навряд чи можна вважати вільним і справжнім вибором залишити свій дім і майно та переїхати в інше місце. *Див.*, серед іншого, МТКЮ, *Обвинувач проти Крайсника*, справа № IT-00-39-T, Судова палата, рішення від 27 вересня 2006 року, пп. 724, 729; *Обвинувач проти Поповича*, справа № IT-05-88-T, Судова палата, рішення від 10 червня 2010 року, пп. 896-97 та 900; *Обвинувач проти Крноїлаца та ін.*, справа № IT-97-25, Апеляційна палата, рішення від 17 вересня 2003 року, п. 229.

292 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.094, пп. 13, 23-29; UKR.WS.095, п. 23; UKR.WS.098, пп. 24-29.

293 Четверта Женевська конвенція, ст. 49(2).

294 «У нас не було вибору»: «Фільтрація» та злочин примусового переміщення українських цивільних осіб до Росії, Human Rights Watch, 1 вересня 2022 р.; УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., пп. 78-80; «Як тюремний конвой»: незаконне переміщення та знущання Росії над цивільними особами в Україні під час «фільтрації», Amnesty International, 10 листопада 2022 року, с. 5.

295 ОБСЄ/БДПЛ, *Перший проміжний звіт*, 20 липня 2022 р., п. 70.

296 *Три рівні зла. Фільтраційні російські табори*, Укрінформ, 29 липня 2022 р.; «У нас не було вибору»: «Фільтрація» та злочин примусового переміщення українських цивільних осіб до Росії, Human Rights Watch, 1 вересня 2022 р.; ОБСЄ/БДПЛ, *Перший проміжний звіт*, 20 липня 2022 р., пп. 68-69, 108.

131. Як повідомили БДПЛ деякі свідки, для того, щоб евакуюватися на окуповану територію, людина повинна була звернутися за дозволом до спеціального «фільтраційного» центру.²⁹⁷ Крім того, як розповів один з опитаних, люди повинні були власним коштом приїжджати і чекати «фільтрації», іноді стоячи в черзі тижнями.²⁹⁸ Один свідок з Куп'янська (Харківська область) описав цей процес, сказавши, що *«фільтрація по всьому місту була дуже суворою. Росіяни могли зупинити людину і перевірити телефон, перевіряли навіть дітей. І якщо були фотографії пошкоджень, то забирали «на підвал»»*.²⁹⁹
132. Згідно зі свідченнями, зібраними БДПЛ, у багатьох випадках люди зазнавали погроз, агресивних і залякуючих допитів та інших форм жорстокого поводження, а також інших порушень, зокрема права на свободу пересування³⁰⁰ та права на недоторканність особистого життя³⁰¹ всупереч нормам МГП та МППЛ.³⁰² УВКПЛ ООН також повідомляло про випадки СНПК щодо жінок на контрольно-пропускних пунктах під час процесу «фільтрації».³⁰³

Примусове переміщення та депортація дітей без супроводу дорослих

133. Різноманітні докази, зібрані протягом звітнього періоду, свідчать про те, що політика, яку Російська Федерація здійснює щодо дітей без супроводу дорослих, може суперечити чинному міжнародному праву. За останні місяці було задокументовано численні переконливі повідомлення про примусове переміщення та депортацію дітей без супроводу дорослих на окупованих територіях України, а також безпосередньо до Російської Федерації.³⁰⁴ Реагуючи на такі повідомлення, помічник Генерального секретаря ООН з прав людини заявив у Раді Безпеки ООН, що є «переконливі свідчення про примусове переміщення дітей без

297 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.023, п. 33; UKR.WS.085, пп. 15-16.

298 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.085, п. 16.

299 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.087, п. 16. Як зазначалося раніше, *«на підвал»* – за словами декількох свідків, опитаних БДПЛ, це розмовний термін для позначення утримання під вартою та потенційних катувань.

300 Право на свободу пересування гарантується ст. 12 МПГПП.

301 Право на недоторканність особистого життя гарантується ст. 17 МПГПП.

302 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.057, пп. 76-77; UKR.WS.092, пп. 126-127, 129; UKR.WS.097, пп. 33-34; UKR.WS.109, п. 12; UKR.WS.110, п. 22; UKR.WS.114, пп. 33-34; *див. також* UKR.WS.098, п. 21.

303 УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., п. 57; Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.092, п. 127.

304 Наприклад, *«У нас не було вибору»: «Фільтрація» та злочин примусового переміщення українських цивільних осіб до Росії*, Human Rights Watch, 1 вересня 2022 р.; *«Як тюремний конвой»: незаконне переміщення та знущання Росії над цивільними особами в Україні під час «фільтрації»*, Amnesty International, 10 листопада 2022 року, с. 26-27; *Використовуючи усиновлення, Росія перетворює українських дітей на воєнну здобич*, The New York Times, 22 жовтня 2022 р.; *Москва заявляє, що діти, народжені в окупованому Херсоні, автоматично отримують російське громадянство*, New York Times, 16 червня 2022 р.; *див. також* Мінреінтеграції, *повідомлення* у Telegram від 11 жовтня 2022 року; Генеральний штаб Збройних Сил України, *допис* у Facebook від 13 жовтня 2022 року; *Діти з Херсонської області виїхали на відпочинок в інші регіони Росії*, РИА Новости, 15 жовтня 2022 р.; Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.104, пп. 25-26.

супроводу дорослих на окуповану Росією територію або безпосередньо до Російської Федерації». ³⁰⁵

134. За повідомленнями ЗМІ, Російська Федерація також вивозить українських дітей з окупованих територій, де ведуться активні бойові дії, до окупованого Криму або на територію Російської Федерації «на відпочинок» та нібито з міркувань безпеки.³⁰⁶ Українські посадовці повідомили, що після того, як ці діти прибули до місця призначення, Російська Федерація не дозволяє їм повернутися назад відповідно до початково узгодженого плану, про що, зокрема, заявляв мер Мелітополя.³⁰⁷ Один зі свідків, опитаний БДІПЛ, заявив, що після обстрілів у Херсоні школи були закриті, і багато батьків погодилися на пропозицію російської влади відправити своїх дітей на короткий відпочинок до санаторію в окупованому Криму, але тепер вони не можуть зв'язатися зі своїми дітьми або повернути їх додому.³⁰⁸ Наразі неможливо встановити точну кількість дітей, переміщених в межах окупованих територій або депортованих до Російської Федерації, але, за оцінками, їхня кількість сягає тисяч.³⁰⁹
135. У травні 2022 року Президент Росії ухвалив указ, який встановлює спрощену процедуру надання російського громадянства українським дітям, які залишилися без батьківського піклування, що юридично дозволяє їм бути законно усиновленими російськими сім'ями.³¹⁰ Указ також дозволяє керівникам дитячих будинків на окупованих територіях України подавати документи на отримання російського громадянства
- 305 УВКПЛ ООН, [Проблеми з правами людини, пов'язані з вимушеним переміщенням в Україні](#), 7 вересня 2022 р. *Див. також «Як тюремний конвой»: незаконне переміщення та знущання Росії над цивільними особами в Україні під час «фільтрації»*, Amnesty International, 10 листопада 2022 року, с. 11.
- 306 [Діти з Херсонської області виїхали на відпочинок в інші регіони Росії](#), РІА Новості, 15 жовтня 2022 р.; [3 окупованих міст на Запоріжжі вивезли понад 300 дітей і не повертають батькам](#), Радіо Свобода, 28 жовтня 2022 р.
- 307 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.104, пп. 25-26.
- 308 Там само.
- 309 Станом на 9 листопада українська влада повідомила, що з понад 10 500 дітей, які офіційно зареєстровані як такі, що були примусово переміщені або депортовані на окуповані території та безпосередньо до Російської Федерації, український уряд домогся повернення лише 69 дітей, [Верещук: Україні вдалося повернути з Росії лише 69 депортованих дітей](#), Радіо Свобода, 9 листопада 2022 р. Український уряд створив веб-сайт, який надає актуальні дані про зниклих та депортованих дітей та забезпечує простий механізм пошуку для осіб, які шукають свою зниклу дитину. [Діти війни](#), веб-сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та Національного інформаційного бюро, 29 жовтня 2022 р. Станом на 5 грудня веб-сайт повідомляв, що 13 028 українських дітей були депортовані. *Див. також Національне інформаційне бюро*, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 17 березня 2022 р., (Український уряд створив гарячу лінію для родичів зниклих дітей).
- 310 [Указ Президента Російської Федерації від 30.05.2022 № 330 «Про внесення змін до Указу Президента Російської Федерації від 24 квітня 2019 р. № 183 «Про визначення в гуманітарних цілях категорій осіб, які мають право звернутися із заявами про набуття громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку» та Указу Президента Російської Федерації від 29 квітня 2019 р. № 187 «Про окремі категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, які мають право звернутися із заявами про набуття громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку»](#).

для дітей, які перебувають під їхньою опікою, за винятком випадків, коли дитина перебуває в цьому закладі тимчасово; згода дитини не потрібна, якщо вона не досягла віку від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.³¹¹ УВКПЛ ООН висловило занепокоєння з приводу прийняття указу, зазначивши, що МГП забороняє Російській Федерації змінювати особистий статус таких дітей і що процедури Російської Федерації «як видається, не передбачають заходів для возз'єднання сім'ї або іншим чином не забезпечують дотримання принципу найкращих інтересів дитини».³¹² Після введення цих процедурних змін у кількох повідомленнях ЗМІ цитували російських посадовців про те, що українські діти з окупованих територій України були «усиновлені» російськими сім'ями.³¹³

136. Ці повідомлення викликають серйозне занепокоєння з точки зору МГП і МППЛ. Як зазначалося вище, депортація цивільних осіб, у тому числі дітей, з окупованих територій суворо заборонена незалежно від мотивів і є воєнним злочином.³¹⁴ Окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків, а також «за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього особистого статусу», включно з громадянством.³¹⁵ Навіть у випадку окупації першочергова відповідальність за догляд та забезпечення дітей, які залишилися без батьків або стали сиротами внаслідок війни, лежить на органах влади відповідної країни (України).³¹⁶ Окупаційна влада втручається в це питання лише тоді, коли місцева влада не в змозі виконувати свої обов'язки і коли немає близьких родичів або друзів, які могли б забезпечити необхідне утримання та освіту відповідних дітей. Чинне

311 [Указ Президента Російської Федерації від 30.05.2022 № 330](#) «Про внесення змін до Указу Президента Російської Федерації від 24 квітня 2019 р. № 183 «Про визначення в гумантарних цілях категорій осіб, які мають право звернутися із заявами про набуття громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку» та Указу Президента Російської Федерації від 29 квітня 2019 р. № 187 «Про окремі категорії іноземних громадян та осіб без громадянства, які мають право звернутися із заявами про набуття громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку». *Див. також* [Москва заявляє, що діти, народжені в окупованому Херсоні, автоматично отримають російське громадянство](#), New York Times, 16 червня 2022 р.

312 УВКПЛ ООН, [Проблеми з правами людини, пов'язані з вимушеним переміщенням в Україні](#), 7 вересня 2022 р.

313 Наприклад, [«Нас кваплять, з Москви дзвонять». Як хлопчик з Донбасу опинився в російській сім'ї та отримав російське громадянство](#), BBC Russian, 20 вересня 2022 р.; [Використовуючи усиновлення, Росія перетворює українських дітей на воєнну здобич](#), The New York Times, 22 жовтня 2022 р.; [Марія Львова-Белова: Сім'ї з шести регіонів РФ візьмуть під опіку 108 дітей-сиріт з Донбасу](#), РГРУ, 15 липня 2022 р.; [Як Москва забирає українських дітей і робить їх росіянами](#), AP News, 13 жовтня 2022 р. Російська влада також оголосила про надання громадянства дітям з окупованих територій, які «залишилися без батьківського шкелування». *Див.*, наприклад, [14 дітей з Донбасу отримали російське громадянство в Московській області](#), Уповноважений з прав дитини в Московській області, 5 липня 2022 р.

314 Крім того, насильницьке переміщення дітей однієї національної групи до іншої з наміром знищити цю національну групу повністю або частково може становити елемент геноциду, як це визначено у статті 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 року та відтворено у ст. 5 Статуту МКС.

315 [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 50(2).

316 [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 50(3).

МГП також передбачає, що «жодна сторона, що перебуває в конфлікті, не вживає заходів щодо евакуації дітей, крім як своїх власних громадян в іноземну державу», за винятком тимчасової евакуації, коли цього вимагають невідкладні причини, пов'язані зі станом здоров'я або лікуванням.³¹⁷ В останньому випадку батьки або законні опікуни повинні надати письмову згоду на таку евакуацію.³¹⁸ Крім того, відповідні норми МППЛ передбачають, що держави повинні поважати «право дитини на збереження ідентичності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання»³¹⁹ і «забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли це здійснюється відповідно до належної правової процедури і коли це відповідає їхнім найкращим інтересам».³²⁰ У світлі цих стандартів описані вище дії російської влади викликають серйозне занепокоєння з точки зору положень міжнародного права, спрямованих на захист дітей під час збройних конфліктів.

Мародерство та привласнення майна

137. Після вторгнення та окупації територій, випадки мародерства, скоєні окупаційною владою та військами, були широко задокументовані по всій Україні. Очевидці, опитані БДППЛ під час кількох візитів, свідчать про розграбування державної та приватної власності з боку окупаційних сил.
138. Згідно зі свідченнями осіб, які проживали в умовах окупації в Херсонській області, окупаційні сили вивезли все обладнання з таких об'єктів, як офіси, заводи, університет і супермаркети.³²¹ Крім того, один зі свідків спостерігав, як окупаційні сили, присутні в селі Комишани, вдиралися в будинки людей, грабували їх і привласнювали помешкання та автомобілі.³²² Аналогічним чином, у Луганській області свідки розповідали, як окупаційні сили в Рубіжному та Містках вривалися до

317 Додатковий протокол I, ст. 78.

318 Додатковий протокол I, ст. 78. Згідно з цією ж статтею, «якщо такі особи не можуть бути знайдені, вимагається письмова згода на евакуацію від осіб, які за законом або звичаєм несуть головну відповідальність за опіку над дітьми». Також актуальним є п. 3 цієї ж статті.

319 КПД/CRC, ст. 8(1).

320 КПД/CRC, ст. 9(1). Крім того, будь-якому усиновленню має передувати оцінка статусу дитини щодо батьків, родичів та законних опікунів, а міждержавне усиновлення має розглядатися як крайній захід, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення, і якщо забезпечення якогось придатного догляду в країні походження дитини є неможливим, КПД, ст. 21 (a) і (b). Україна вже призупинила міжнародне усиновлення. Нарешті, турбота про дітей, позбавлених сімейного оточення, повинна «належним чином враховувати бажаність наступництва виховання дитини, її етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову». КПД, ст. 20.

321 Опитування свідків БДППЛ UKR.WS.093, пп. 47; UKR.WS.097, пп. 25-26. Див. також *Окупанти обкрадають залишені домівки на Херсонщині: вивозять меблі й техніку*, Українська правда, 30 серпня 2022р.; *Росіяни займаються масовими крадіжками медичного обладнання*, – Зеленський, Reuters, 28 жовтня 2022 р.

322 Опитування свідка БДППЛ UKR.WS.102, п. 23.

житлових будинків і гаражів та виносили звідти приватні речі, а потім використовували ці будівлі для розміщення своїх солдатів.³²³

139. Свідок також повідомив про випадки мародерства і привласнення порожніх житлових будинків у Савинцях і Балаклії Харківської області.³²⁴ Свідок заявив, що солдати, які окупували Савинці, «забирали будинки цивільних, які виїжджали. Але також іноді вони змушували деяких людей виїхати і [потім] забирали їхні будинки».³²⁵ В одному випадку, за словами свідка, солдати окупаційних військ зайшли до будинку в Савинцях і повідомили мешканцю, що відтепер «вони будуть жити разом з ним і його сім'єю. Вони сказали, що вони будуть жити в цій кімнаті, а він і його сім'я – в тій [іншій кімнаті]».³²⁶
140. Свідки з Донецької області, опитані БДПЛ, також описували випадки, коли солдати окупаційних військ в Маріуполі грабували магазини, житлові будинки та банки.³²⁷ Один зі свідків розповів, як військовослужбовці окупаційних сил прийшли до його будинку і попросили відчинити квартиру сусідки, від якої у нього були ключі; повернувшись, сусідка повідомила свідку, що її речі зникли.³²⁸ Інший свідок повідомив, що в Маріуполі відбуваються збройні пограбування квартир, а мешканці ховаються в підвалах і бомбосховищах.³²⁹ Він зазначив, що один з його сусідів розповів йому, як чеченські мародери увірвалися в його квартиру, побили його, а потім забрали його особисті речі, автомобіль і мотоцикл.³³⁰
141. Свідчення, надані БДПЛ очевидцями, а також повідомлення журналістів, описують випадки мародерства та привласнення майна в Запорізькій області.³³¹ Один зі свідків розповів, як окупаційні війська відвідали сімейну ферму його родини і наказали його батькові відремонтувати автомобіль, в якому не вистачало необхідних деталей, а потім віддати його їм.³³² Цей же свідок також повідомив,

323 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.088, пп. 6, 8; UKR.WS.090, пп. 16, 42-44; див. також [Два кулеметники «ЛНР» засуджені до в'язниці](#), Kyiv Post, 9 вересня 2022 року.

324 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.089, пп. 23-25.

325 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.089, пп. 23-25; див. також [«Будь-хто може потрапити в полон у будь-який момент»: Мешканці українського міста Балаклія розповідають про життя під російською окупацією](#), Meduza, 16 вересня 2022 р.

326 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.089, п. 24.

327 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.085, пп. 60, 62; UKR.WS.096, пп. 23-24; UKR.WS.113, п. 55; див. також [Росіяни розграбували депозитні скриньки маріупольців у відділенні ПУМБ, Українська правда](#), 3 серпня 2022 року.

328 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.085, п. 62.

329 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.096, п. 23.

330 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.096, п. 24.

331 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.116, пп. 20-25; UKR.WS.119, пп. 11, 29; [Поки російські війська відступають на півночі та півдні, українські чиновники кажуть, що мародерство посилюється](#), New York Times, 13 вересня 2022 р.; [Російські солдати займаються мародерством, залишаючи Запоріжжя і Херсонщину](#), Newsweek, 20 жовтня 2022 р.; [Повідомляється, що війська РФ біля Запорізької атомної станції мародерствують, залишаючи захоплені будинки](#), Kyiv Post, 20 жовтня 2022 р.

332 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.116, пп. 24-25.

що отримав попередження про те, що якщо вони не перереєструють своє господарство під новопризначеною окупаційною владою і не продаватимуть свою продукцію за нижчими цінами, то їхню землю конфіскують.³³³

142. Ці численні повідомлення про, як видається, масове мародерство та привласнення приватної власності викликають серйозне занепокоєння, оскільки, згідно з МГП, приватна власність на окупованих територіях повинна поважатися і не може бути конфіскована.³³⁴ Крім того, мародерство, як індивідуальне, так і організоване владою, суворо заборонено за будь-яких обставин і прирівнюється до воєнного злочину.³³⁵

Придушення мирних протестів та обмеження свободи слова та інформації

143. Численні повідомлення, зібрані БДПЛ, свідчать про жорсткі обмеження, накладені російською владою на свободу мирних зібрань, вираження поглядів та доступу до інформації під час окупації територій в Україні. Очевидці розповіли, як російські сили придушували протести, в тому числі із застосуванням непропорційної сили, як деяких людей затримували за висловлення опозиції до вторгнення та окупації, і як під час окупації були відрізані важливі засоби доступу до інформації.
144. Як зазначалося у *Першому проміжному звіті*, у перші тижні конфлікту на окупованих територіях відбулося багато зібрань на знак протесту проти військового нападу Росії.³³⁶ Один зі свідків розповів БДПЛ, що спочатку російські сили «демонстрували свою толерантність» до протестів, але згодом вони почали обмежувати такі зібрання.³³⁷ Наприклад, одна зі свідків, яка перебувала у Сватовому (Луганська область) у перші тижні його окупації, розповіла БДПЛ, що після трьох днів протестів російська влада наказала мешканцям розійтися, інакше вони відкриють вогонь; вона додала, що мер закликала протестувальників розійтися, оскільки росіяни погрожували замінити її, якщо вона не буде з ними співпрацювати.³³⁸
145. Декілька свідків, опитаних БДПЛ, також згадували про застосування сили російською владою під час зібрань. За словами очевидців, які

333 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.116, пп. 20-21.

334 Єдиний можливий виняток, який, здається, не застосовується у випадках, описаних у цьому розділі, – це «коли знищення або захоплення такої власності вимагає нагальна військова необхідність», див. *Гаазьке положення*, ст. 46; *Четверта Женевська конвенція*, ст. 147; *Звичаєве МГП*, норма 51.

335 *Четверта Женевська конвенція*, ст. 33(2); *Звичаєве МГП*, норма 52; *Статут МКС*, стаття 8(2)(b)(xvi).

336 ОБСЕ/БДПЛ, *Перший проміжний звіт*, 20 липня 2022 р., пп. 106-107.

337 Опитування свідка БДПЛ, UKR.WS.108, п. 18.

338 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.115, п. 6.

брали участь у протестах у Херсоні на початку березня, російські сили почали стріляти в повітря і використовувати сльозогінний газ під час демонстрацій.³³⁹ Один зі свідків згадує про протест у Херсоні: *«Були тисячі людей, які виходили на протест, поки вони не почали використовувати зброю для розгону людей. Мій друг був поранений в ногу осколком гранати, яку кинули в натовп»*.³⁴⁰ Інший додав, що після силового розгону протесту *«люди почали зникати. Важко було залишатися і протестувати. До перших днів квітня мирні протести припинилися»*.³⁴¹

146. Що стосується арештів і затримань, той самий свідок також згадує про масові арешти протестувальників під час зібрань у Херсоні 27 березня 2022 року: *«Російські сили, переважно гвардійці, заблокували [нас] військовою технікою на дорозі в місті. Того дня вони затримали понад 200 осіб, які протестували проти окупації»*.³⁴² У тому ж місті інший свідок повідомив, що учасники протесту, який відбувся в перший місяць окупації, були заарештовані у своїх домівках того ж вечора.³⁴³ Ще один свідок повідомив БДІПЛ, що у Сватовому російські сили склали список мешканців, які брали участь у демонстраціях на початку окупації, і заарештували їх; деяких з них утримували під вартою до двох місяців, а інші зникли безвісти.³⁴⁴
147. Очевидці також розповідали про обмеження свободи вираження поглядів. Відповідаючи на запитання про можливість проведення протестів у селі в Луганській області, один зі свідків сказав БДІПЛ: *«Ми намагалися, але це було не зовсім можливо. Неможливо було нічого сказати, інакше тебе забрали «на підвал»*.³⁴⁵ Такі ситуації були і в інших селах. *Одна група взяла російський прапор і поставила його в туалет. Росіяни поводитися з ними дуже погано. [...] Вони їх забрали. Я не знаю, що з ними точно сталося»*.³⁴⁶ Інший свідок згадував, що під час протестів у Херсоні один з його друзів намагався сфотографувати російських солдатів, після чого був заарештований, побитий і поміщений під варту російськими окупаційними силами.³⁴⁷
148. Крім того, у різних свідченнях, зібраних БДІПЛ, також відображено обмежений доступ до критично важливих засобів інформації. Свідки повідомляли, що в перші дні російської окупації в Херсоні російські

339 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.097, пп. 7-8, UKR.WS.108, пп. 15-19, UKR.WS.106, п. 17.

340 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.73, п. 44.

341 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.106, п. 19.

342 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.106, п. 19.

343 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.097, пп. 7-8.

344 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.115, п. 25.

345 Як зазначалося раніше, *«на підвал»* – за словами кількох свідків, опитаних БДІПЛ, це розмовний термін для позначення утримання під вартою та потенційних катувань.

346 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.088, п. 25.

347 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.001, п. 34.

війська відключили все українське телебачення та радіомовлення,³⁴⁸ після чого транслювали лише російські програми.³⁴⁹ Один з таких свідків також повідомив, що російська влада відключила мобільний зв'язок.³⁵⁰ За словами іншого свідка, у травні 2022 року в Херсоні на десять днів було відключено доступ до Інтернету, після чого єдиним доступним інтернет-провайдером став провайдер з так званої «Донецької народної республіки».³⁵¹ Доступ до українських газет також був обмежений.³⁵²

149. Ці повідомлення викликають занепокоєння з точки зору МГП та МППЛ. Права на свободу вираження поглядів³⁵³ та мирний протест,³⁵⁴ гарантовані МППЛ, продовжують діяти під час збройного конфлікту, в тому числі на окупованих територіях. Окупаційна держава зобов'язана підтримувати правопорядок на окупованих територіях³⁵⁵ і повинна дотримуватися всіх відповідних положень МППЛ, в тому числі утримуватися від застосування надмірної сили для розгону мирних протестів.³⁵⁶

348 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.001, п. 25.

349 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.005, п. 13.

350 Там само.

351 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.097, п. 15.

352 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.030, п. 4.

353 Право на свободу вираження поглядів надається ст. 19 МПГПП.

354 Право на свободу зібрань гарантується ст. 21 МПГПП.

355 Гаазьке положення, ст. 43.

356 Більш детальний аналіз див. у [Звіті Московського механізму](#), 13 квітня 2022 року, с. 65-66.

Ситуація з військово- вополоненими

VII

150. Як зазначалося у *Першому проміжному звіті*, з початком військового нападу Російської Федерації на Україну з'явилося занепокоєння щодо ймовірних порушень обома воюючими сторонами гарантій прав і захисту військовополонених згідно з Третьою Женевською конвенцією.³⁵⁷ Оскільки бойові дії не припиняються, занепокоєння щодо поводження з військовополоненими продовжували з'являтися протягом звітнього періоду.³⁵⁸
151. Точні дані спостережень щодо поводження з військовополоненими та умов їхнього утримання протягом звітнього періоду виявилися складними через обмежений доступ МКЧХ та інших неупереджених міжнародних організацій до місць несвободи.³⁵⁹ Третя Женевська конвенція чітко визначає обов'язок усіх сторін конфлікту надавати МКЧХ необмежений доступ до всіх військовополонених, а також право відвідувати та опитувати їх, у тому числі без свідків, де б вони не утримувалися.³⁶⁰ Перешкоджання або довільне обмеження відвідувань є порушенням МГП.³⁶¹ Згідно з МГП, МКЧХ також повинен мати повну свободу у виборі місць, які він бажає відвідати, а також тривалості і частоти цих візитів.³⁶² На жаль, як організація неодноразово заявляла з початку конфлікту, на сьогоднішній день вона змогла реалізувати своє право на відвідування лише деяких із передбачуваної загальної кількості військовополонених, які утримуються обома воюючими сторонами.³⁶³ Станом на 16 жовтня МКЧХ заявив, що його команда в Донецькій області готова «відвідати будь-яких військовополонених, які утримуються в цьому районі, в тому числі в Оленівській виправній колонії [на окупованій частині Донецької області]», додавши, що «ми

357 Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року ([Третя Женевська конвенція](#)).

358 Як визначено методологією звіту вище, цей розділ зосереджує основну увагу на подіях, що відбулися у період з 1 липня до 1 листопада 2022 року.

359 МКЧХ, [Збройний конфлікт в Україні: Сім'ї всіх військовополонених потребують відповідей про своїх близьких](#), 20 травня 2022 р.; МКЧХ, [Міжнародний збройний конфлікт між Росією та Україною: МКЧХ просить про негайний і безперешкодний доступ до всіх військовополонених](#), 14 жовтня 2022 р.; МКЧХ, [Росія – Україна: МКЧХ готовий відвідати всіх військовополонених, але доступ має бути наданий](#), 16 жовтня 2022 р.; ООН в Україні, [Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій](#), 15 листопада 2022 р.; [Путінські призовники можуть опинитися в найбільшому таборі військовополонених в Україні. Вони можуть сподіватися лише на обмін](#), ABC News Australia, 1 листопада 2022 р.; Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 28 листопада 2022 р.

360 [Третя Женевська конвенція](#), ст. 126(1) 1 (4).

361 [Третя Женевська конвенція](#), ст. 126(2) прямо передбачає, що «відвідування можуть бути заборонені тільки з причин нагальної воєнної необхідності, і лише як винятковий і тимчасовий захід».

362 [Третя Женевська конвенція](#), ст. 126(2) 1 (4).

363 У статті [Міжнародний збройний конфлікт між Росією та Україною: МКЧХ просить про негайний і безперешкодний доступ до всіх військовополонених](#), 14 жовтня 2022 р., МКЧХ; МКЧХ заявляє: «Ми змогли відвідати сотні військовополонених, але є ще тисячі тих, кого ми не змогли побачити»; МКЧХ, [Збройний конфлікт в Україні: Сім'ї всіх військовополонених потребують відповідей про своїх близьких](#), 20 травня 2022 р.; МКЧХ, [Росія – Україна: МКЧХ готовий відвідати всіх військовополонених, але доступ має бути наданий](#), 16 жовтня 2022 р.

не можемо отримати доступ силою до місця утримання під вартою або інтернування, куди нас не пустили».³⁶⁴

152. БДІПЛ хотіло б уточнити, що численні повідомлення ЗМІ та репортажі, які описують відвідування місць несвободи, підконтрольних обом сторонам конфлікту, не допомагають оцінити умови утримання та поводження з військовополоненими, оскільки їхню достовірність неможливо перевірити, а в деяких випадках спосіб їх проведення сам по собі порушує норми МГП. Чинні норми захищають військовополонених від «цікавості публіки», що включає в себе навіть просте оприлюднення зображень військовополонених як для збереження їхньої гідності, так і для захисту від ідентифікації та можливих актів репресалій після їхнього звільнення.³⁶⁵ Окрім того, хоча в деяких з оприлюднених відео військовополонені добровільно спілкуються з журналістами, вони залишаються в ситуації полону і є вкрай вразливими, адже їхній добробут повністю залежить від ворожої держави, тому їхня згода не може вважатися цілком добровільною, а оприлюднення їхніх зображень для громадськості залишається незаконним.
153. Щоб проілюструвати ситуацію з доступом до військовополонених, ММІПЛУ ООН нещодавно повідомила про свідчення, отримані в ході численних інтерв'ю з колишніми українськими військовополоненими,³⁶⁶ які утримувалися Російською Федерацією (включно з представниками *де-факто* влади окупованих Луганської та Донецької областей), а також з нинішніми російськими військовополоненими, які утримуються в Україні.³⁶⁷ Вони повідомили, що причиною виключення нинішніх

- 364 МКЧХ, *Росія – Україна: МКЧХ готовий відвідати всіх військовополонених, але доступ має бути наданий*, 16 жовтня 2022 р. Вже поза рамками звітного періоду, 8 грудня МКЧХ опублікував заяву для преси, в якій повідомив, що «за останні тижні Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) відвідав більше військовополонених, які утримуються Росією та Україною (...) Минулого тижня МКЧХ здійснив дводенний візит до українських військовополонених, ще один відбудеться цього тижня». *Російсько-український міжнародний збройний конфлікт: Нові візити до військовополонених приносять довгоочікувані новини сім'ям*, МКЧХ, 8 грудня 2022 р.
- 365 *Третя Женевська конвенція*, ст. 13(2). Існують відступи від цієї заборони, але вони є винятковими і допускаються лише за наявності переконливого суспільного інтересу або якщо розкриття матеріалів відповідає життєво важливим інтересам ув'язненого, і то лише тією мірою, якою це поважає гідність військовополоненого, *див. Коментар МКЧХ 2020 р. до Третьої Женевської конвенції*, ст. 13, пп. 1622, 1624 та 1627.
- 366 Оновлення від 15 листопада включає дані 159 опитаних (139 чоловіків і 20 жінок). ООН в Україні, *Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій*, 15 листопада 2022 р.; В оновленій інформації за період з 1 серпня до 31 жовтня ММІПЛУ ООН заявила, що опитала 120 українських колишніх військовополонених, серед яких 104 чоловіки та 16 жінок, УВКПЛ ООН, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року*, 2 грудня 2022 р., с. 4.
- 367 Всі ці військовополонені були чоловіками. ММІПЛУ ООН повідомила про це на основі результатів своєї доповіді від 15 листопада за підсумками інтерв'ю з 175 військовополоненими, яких утримує Україна. ООН в Україні, *Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій*, 15 листопада 2022 р.; В оновленій інформації за період з 1 серпня до 31 жовтня ММІПЛУ ООН заявила, що опитала 33 російських військовополонених, УВКПЛ ООН, *Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року*, 2 грудня 2022 р., с. 3.

українських військовополонених було те, що в той час як українська влада надала місії конфіденційний доступ для проведення всіх інтерв'ю з військовополоненими, російська влада у цьому відмовила, що призвело до того, що всі інтерв'ю з українськими військовополоненими були проведені вже після їхнього звільнення.³⁶⁸ Згідно з оновленою інформацією, станом на 31 жовтня російська влада продовжувала відмовляти ММПЛУ ООН у доступі до місць утримання військовополонених.³⁶⁹

154. Інтерв'ю, проведені ММПЛУ ООН з колишніми українськими військовополоненими, проілюстрували «поширену практику застосування катувань і жорстокого поводження в місцях інтернування в Російській Федерації та на окупованій нею території України».³⁷⁰ УВКПЛ ООН також «задокументувало порушення, скоєні українськими державними агентами щодо [російських] військовополонених, які мали форми жорстокого поводження на початкових етапах перебування у полоні та евакуації, та поодинокі випадки катувань і жорстокого поводження упродовж періоду інтернування».³⁷¹
155. Відповідно до норм МГП, з військовополоненими завжди необхідно поводитися гуманно і захищати їх від актів насилля, залякування, образ і публічної цікавості.³⁷² Будь-який незаконний акт чи бездіяльність кожної зі сторін конфлікту, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під їх охороною, забороняються і повинні розглядатися як серйозні порушення МГП, які можуть бути прирівняні до воєнного злочину.³⁷³
156. Кілька українських колишніх військовополонених, опитаних ММПЛУ ООН, повідомили, що одразу після їхнього захоплення Російською Федерацією та пов'язаними з нею групами їх піддавали катуванням або нелюдському поводженню, розграбуванню майна та фізичному насильству.³⁷⁴ Крім того, «переважна більшість» українських військовополонених, опитаних ММПЛУ ООН, повідомили, що під час тримання під вартою вони зазнавали катувань та інших видів жорстокого поводження, включаючи поширене фізичне насильство,

368 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.

369 УВКПЛ ООН, Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року, 2 грудня 2022 р., с. 3.

370 Там само, с. 4.

371 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.

372 Третя Женевська конвенція, ст.ст. 13 і 17, Звичаєве МГП, норма 92.

373 Третя Женевська конвенція, ст. 13(1); Статут МКС, ст. 8(2)(i), (ii) та (iii).

374 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.; див. також Україна та Росія активізують обміни полоненими, а скалчені військовополонені розповідають про знущання, Washington Post, 7 грудня 2022 р.

таке як жорстоке побиття (що призвело до смерті принаймні однієї особи), імітації страти, удушення, вимушене перебування у незручних позах і сексуальне насильство.³⁷⁵ Систематичне жорстоке поводження також було задокументоване в нещодавніх повідомленнях ЗМІ від журналістів, які брали інтерв'ю у колишніх військовополонених, що утримувалися Російською Федерацією.³⁷⁶ В одному з випадків, про який повідомлялося, український військовополонений після захоплення став жертвою сексуального насильства, каліцтва та вбивства з боку російських сил, що було знято на відео та пізніше опубліковано в Інтернеті вже 28 липня 2022 року.³⁷⁷ Кілька жінок-військовополонених повідомили про побиття, ураження електричним струмом, погрози згвалтування та випадки примусового оголення в присутності охоронців-чоловіків.³⁷⁸ Крім того, деякі жінки-військовополонені, які утримувалися в Оленівській виправній колонії, розповідали, як їх психологічно травмували крики та жорстоке поводження щодо чоловіків-військовополонених, які перебували в сусідніх камерах.³⁷⁹

157. Колишні українські військовополонені повідомляли, що їх утримували в поганих умовах у різних місцях, зокрема у виправних колоніях, на військових базах, у відділках поліції, а також в імпровізованих місцях тримання під вартою, таких як гаражі та сараї, де немає санітарії та належних умов для життя.³⁸⁰ Зокрема, опитані заявили, що камери були переповнені, їх забезпечували недостатньою кількістю їжі або їжею низької якості, бракувало води та санітарних умов, що призводило до захворювань.³⁸¹ МГП встановлює суворі мінімальні умови інтернування

375 Там само; УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 4. Див. також Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 5 грудня 2022 р.

376 Див., наприклад, [Електрошок, дикі собаки та щоденні побої: три тижні в Росії українського військовополоненого](#), The Economist, 27 жовтня 2022 р.; [Всередині Оленівки, російського табору для військовополонених, де зникають українці](#), The Independent, 21 серпня 2022 р.

377 UKR.SM.013 [посилання не доступне з міркувань безпеки]; див. також [На відео ймовірно російський солдат каструє українського полоненого](#), The Guardian, 29 липня 2022 року.

378 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.; УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 4.

379 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.

380 Там само; Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 28 листопада 2022 р.; [Злочини в Оленівці: хронологія, свідчення та імена причетних](#), Медійна ініціатива за права людини, 1 грудня 2022 р. Див. також Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 5 грудня 2022 р.

381 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.; див. також Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 28 листопада 2022 р.; [Злочини в Оленівці: хронологія, свідчення та імена причетних](#), Медійна ініціатива за права людини, 1 грудня 2022 р.; [Всередині Оленівки, російського табору для військовополонених, де зникають українці](#), The Independent, 21 серпня 2022 р.; Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 5 грудня 2022 р.

військовополонених, що стосуються таких питань, як розміщення, харчування, одяг, гігієна та медичне обслуговування, які, згідно з наведеними вище свідченнями, як видається, грубо ігноруються Російською Федерацією.³⁸²

158. ММПЛУ ООН також зазначила, що права військовополонених на підтримання контактів зі своїми сім'ями були обмежені, і лише небагатьом українським військовополоненим було дозволено це робити.³⁸³ Одна зі свідків, опитаних БДПЛ, розповіла, що її чоловікові, який перебував у полоні в Оленівській виправній колонії, було дозволено зателефонувати їй, але вона розуміла, що він перебуває під наглядом. Під час «телефонної розмови» чоловік пояснив їй, *«що він військовополонений, але з ним все гаразд, його годують, він має воду, і щоб я не слухала телевізор і нікому не довіряла, і що з ним все гаразд»*.³⁸⁴ Однак свідок визнала, що її чоловіка, можливо, інструктували, що говорити в присутності інших осіб, які наглядали за його утриманням, заявивши, що *«я відчувала, що він був з іншими людьми, і що він говорив під примусом... Я припускаю, що він використовував гучномовець і що це не була приватна розмова»*.³⁸⁵ Відповідно до МГП, усім військовополоненим надається право повідомляти новини суто особистого характеру членам своєї сім'ї, де б вони не знаходилися, і отримувати новини від них.³⁸⁶
159. Український уряд також задокументував поведження з українськими військовополоненими, які були затримані Російською Федерацією, і які повідомили, що під час утримання під вартою їх регулярно били, погрожували, піддавали імітації страти та постійно переміщували до різних місць тримання під вартою, що призводило до фізичного виснаження.³⁸⁷ Крім того, українська влада повідомляє, що колишні військовополонені стверджували, що до них застосовувалися насильницькі та примусові методи допиту, які використовувалися для отримання інформації про розташування та формування українських сил, а в деяких випадках – для підтвердження належності до полку «Азов».³⁸⁸
160. Упродовж звітнього періоду ситуація в Оленівській виправній колонії викликала особливе занепокоєння. Це місце несвободи, яке використовується для утримання українських військовополонених,

382 Третя Женевська конвенція, ст.ст. 21-38.

383 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.; Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 5 грудня 2022 р.

384 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.057, п. 67.

385 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.057, пп. 67-69.

386 Третя Женевська конвенція, ст. 70-71; Звичаєве МГП, норма 125.

387 Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 5 грудня 2022 р.

388 Там само.

у тому числі багатьох бійців полку «Азов»,³⁸⁹ стало місцем одного або декількох вибухів і подальших пожеж, що призвели до загибелі п'ятдесяти трьох українських військовополонених і поранення ще сімдесяти п'яти.³⁹⁰ Обидві сторони конфлікту заперечують свою причетність до цього інциденту і звинувачують одна одну в його спричиненні.³⁹¹ За даними МКЧХ, доступ до місця утримання полонених до інциденту був заборонений, і станом на 16 жовтня заборона залишалася чинною.³⁹² Попри це, для розслідування подій і встановлення відповідальності 22 серпня ООН оголосила про створення місії зі встановлення фактів, яка «намагатиметься з'ясувати факти інциденту і доповідатиме Генеральному секретареві після завершення своєї роботи».³⁹³ Однак станом на 1 грудня 2022 року місія зі встановлення фактів не розпочала роботи і не надала жодних повідомлень.³⁹⁴

161. ММПЛУ ООН також повідомляє, що російські військовополонені повідомляли про випадки катувань або жорстокого поводження на початкових етапах перебування в полоні та під час допитів українськими збройними силами.³⁹⁵ Опитані, які спілкувалися з ММПЛУ ООН, скаржилися на те, що їх піддавали фізичному насильству, наприклад, били кулаками, а також на випадки, коли їх кололи ножем або піддавали ударам електричного струму.³⁹⁶ Крім того, багато з опитаних військовополонених повідомили, що вони також страждали від поганих і часто принизливих умов під час евакуації до транзитних таборів і місць інтернування після захоплення в полон. Вони розповідали, що їх тремували у вантажівки, зв'язували руки, били та знімали на відео.³⁹⁷

389 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.057, шп. 67-69; UKR.WS.113, п. 43; Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні; [Злочини в Оленівці: хронологія, свідчення та імена причетних](#), Медійна ініціатива за права людини, 1 грудня 2022 р.; «Абсолютне зло»: всередині російського табору для військовополонених, де згоріли десятки українців, [The Guardian](#), 6 серпня 2022 р.

390 Минобороны Росії, повідомлення у Telegram від 29 липня 2022 року; [Вибухи вбили десятки українських полонених у в'язниці під контролем Росії](#), [The New York Times](#), 29 липня 2022 р..

391 Росія стверджує, що Україна використовувала американську зброю для вбивства ув'язнених військовополонених. Докази свідчать про інше, [CNN](#), 11 серпня 2022 р.; [Що ми знаємо про вибух, який вбив українських військовополонених в Оленівці](#), [The Washington Post](#), 6 серпня 2022 р.; Росія та Україна звинувачують одна одну за загибель десятків людей під час знищення в'язниць в Донецьку, [Reuters](#), 29 липня 2022 р.; Росія звинувачує Україну у вбивстві військовополонених за допомогою системи HIMARS, [Al Jazeera](#), 29 липня 2022 р.; [Війна в Україні: Росія та Україна обмінюються звинуваченнями через вибух у в'язниці](#), [BBC](#), 29 липня 2022 р.

392 МКЧХ, Росія – Україна: МКЧХ готовий відвідати всіх військовополонених, але доступ має бути наданий, 16 жовтня 2022 р.

393 ООН, Члени Мсії зі встановлення фактів щодо інциденту 29 липня 2022 року в Оленівці (Україна), 22 серпня 2022 р.

394 ООН, Щоденний брифінг для преси Офісу речниці Генерального секретаря, 1 грудня 2022 р.

395 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.; *див. також* УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 3.

396 ООН в Україні, Заява: ООН повідомляє про масштабні випадки насильства та катувань військовополонених упродовж більш ніж восьми місяців російського збройного нападу на Україну та загострення бойових дій, 15 листопада 2022 р.

397 Там само.

162. Деякі російські військовополонені також повідомили, що під час утримання під вартою (у виправній колонії та в кількох місцях попереднього ув'язнення) вони зазнавали жорстокого поводження з боку представників українських збройних сил або правоохоронних органів, зокрема побиття, ураження електричним струмом, а в одному випадку – удушення.³⁹⁸ У доповіді зазначається, що були вжиті заходи, які дозволили російським військовополоненим зв'язатися зі своїми сім'ями, однак це не стосувалося всіх.³⁹⁹ Російська Федерація повідомила про випадки, коли сім'ям російських військовополонених, які все ще перебували під вартою, нібито надходили погрози щодо майбутнього їхніх близьких.⁴⁰⁰ Крім того, Російська Федерація зазначила, що військовополонених продовжують використовувати для активної участі в публічних інтерв'ю.⁴⁰¹
163. З початку бойових дій 24 лютого 2022 року обміни полоненими між Україною та Російською Федерацією відбуваються постійно. Хоча точна кількість військовополонених, обміняних з початку бойових дій, невідома, повідомляється, що станом на початок грудня 2022 року було обміняно понад 1 000 військовополонених.⁴⁰²
164. Що стосується українських військовослужбовців полку «Азов», багато з яких були захоплені в полон, інтерновані та обміняні, то 2 серпня 2022 року за клопотанням Міністерства юстиції Росії Верховний суд Російської Федерації визнав полк «Азов» «терористичною організацією», забороненою в Російській Федерації, що робить належність до нього кримінально караним і, як наслідок, позбавляє бійців полку «Азов» статусу та прав військовополонених.⁴⁰³ Важливо зазначити, що визнання комбатантів за членів «терористичної організації» є незначущим з точки зору МГП і не впливає на їхній статус військовополонених та прав, які він їм надає. Однак, незважаючи на це рішення, як повідомляється, щонайменше 150 захоплених членів

398 Там само. Див. також Інформація для БДПЛ від Уповноваженого з прав людини Російської Федерації, 16 липня 2022 р.

399 Там само.

400 Інформація для БДПЛ від Уповноваженого з прав людини Російської Федерації, 16 липня 2022 р.

401 Інформація для БДПЛ від Уповноваженого з прав людини Російської Федерації, 16 липня 2022 р.

402 [Україна, Росія обміняють по 50 військовополонених – чиновники](#), Reuters, 26 листопада 2022 р.

В останні місяці обидві сторони конфлікту провели масштабні обміни полоненими. Наприклад, 21 вересня 2022 року, коли Росія та Україна обміняли майже 300 осіб, включно з бійцями полку «Азов» та іноземцями, та 17 жовтня 2022 року, коли було обміняно 108 українців та 110 росіян.

[Росія, Україна оголосили про великий несподіваний обмін полоненими](#), Reuters, 22 вересня 2022 р.; [Обмін полоненими з Росією призвів до звільнення 108 українських жінок](#), The Guardian, 18 жовтня 2022 р.;

[Україна та Росія провели найбільший обмін полоненими з початку вторгнення](#), Радіо Свобода, 22 вересня 2022; Денис Пушилін, [повідомлення](#) у Telegram від 17 жовтня 2022 року; «Черговий масштабний обмін полоненими вдалося провести сьогодні. Емоційний та справді особливий – ми звільнили з полону 108 жінок. У полоні перебували мами та доньки, на яких дуже чекали рідні. 37 евакуйованих з «Азовстал», 11 офіцерів, 85 – рядових та сержантів», [допис](#) у Twitter [@AndriyYermak](#) від 17 жовтня 2022 року; Міністерство оборони Росії, [повідомлення](#) у Telegram від 6 грудня 2022 року; Андрій Єрмак, [повідомлення](#) у Telegram від 6 грудня 2022 року.

403 [Верховний суд РФ визнав український полк «Азов» терористичною організацією](#), Interfax.ru, 2 серпня 2022 р.

полку «Азов» були обміняні на російських військовополонених в рамках обміну полоненими під час триваючих бойових дій восени.⁴⁰⁴

404 Дмитро Лубінець, [повідомлення](#) у Telegram від 22 вересня 2022 року; Дмитро Лубінець, [повідомлення](#) у Telegram від 17 жовтня 2022 року; Дмитро Лубінець, [повідомлення](#) у Telegram від 29 жовтня 2022 року.

**Ситуація на
території, яка
перебуває під
ефективним
контролем України**

VIII

165. Протягом звітнього періоду виникли занепокоєння щодо ймовірних порушень МППЛ на територіях, підконтрольних українському уряду, в тому числі на відвоєнованих територіях, у зв'язку з поводженням з особами, які ймовірно, співпрацювали з російською владою під час окупації.
166. Станом на 31 липня УВКПЛ ООН задокументувало кілька свідчень про незаконні вбивства,⁴⁰⁵ свавільні арешти та затримання, у тому числі деякі випадки, що можуть бути прирівняні до примусових зникнень,⁴⁰⁶ а також катування та інше жорстоке поводження⁴⁰⁷ щодо осіб, які ймовірно «співпрацювали» з владою Російської Федерації.⁴⁰⁸ Останні включали свідчення про побиття та погрози вбивством від осіб, які повідомляли про своє затримання українськими правоохоронними органами.⁴⁰⁹ Крім того, із загальної кількості випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, які задокументувало УВКПЛ, меншість становлять ті, що нібито були скоєні українськими збройними силами, правоохоронними органами або членами загонів територіальної оборони. До таких випадків належали примусове оголення і погрози сексуального насильства, хоча незрозуміло, чи були такі інциденти пов'язані зі звинуваченнями у «співпраці».⁴¹⁰
167. У березні 2022 року, після запровадження воєнного стану у відповідь на збройний напад Росії на Україну, Верховна Рада України ухвалила два нові закони, що криміналізують різні види «колабораціонізму», які залишаються чинними станом на 1 грудня.⁴¹¹ Ці закони встановлюють покарання за різні види «добровільної» співпраці з «державою-агресором» залежно від характеру та ступеня дії – від м'яких санкцій, таких як штрафи та заборона обіймати певні посади в державному секторі, до суворих покарань з позбавленням волі від 12 до 15 років.⁴¹²

405 УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., п. 40.

406 *Там само*, пп. 45-46.

407 *Там само*, п. 50.

408 Як зазначено Розділ IV цього звіту, присвяченому нормативно-правовій базі, у березні 2022 року Україна повідомила про своє рішення відступити від деяких своїх зобов'язань у сфері прав людини. Важливо зазначити, що відповідно до статті 4 МПГПП не допускається відступ від права на життя (стаття 6 МПГПП) навіть у ситуаціях збройного конфлікту та інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації, *див.* Комітет ООН з прав людини, Коментар загального порядку № 36 щодо статті 6 (2020), п. 2; також не допускаються відступи від заборони катувань, жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання (стаття 7 МПГПП), *див. також* ст. 2(2) КПК.

409 УВКПЛ ООН, *Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого – 31 липня 2022 року*, 27 вересня 2022 р., п. 50.

410 *Див. там само*, п. 54 та супровідні примітки.

411 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX, чинний від 15 березня 2022 р.; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» № 2107-IX, чинний від 15 березня 2022 р.

412 *Там само*.

168. Деякі представники громадянського суспільства, ЗМІ та органів державної влади України висловили занепокоєння щодо новоприйнятого законодавства, зазначаючи, що розмежування між «добровільною» та «недобровільною» співпрацею з окупаційною владою може бути складним з огляду на існування обставин примусу. Особливо складною є оцінка дій працівників бюджетної сфери, наприклад, вчителів, які продовжують працювати.⁴¹³ Під час інтерв'ю зі свідками БДПЛ зафіксувало, що деякі з них називали «колаборантами» всіх, хто просто «розмовляв» з окупаційною владою, зокрема вчителів та адміністративних працівників, незалежно від конкретних обставин або мотивів, які могли б виправдати таку поведінку.⁴¹⁴
169. Викликає занепокоєння те, що чинне законодавство та пов'язане з ним широке визначення злочину «колабораційної діяльності» може призвести до кримінальної відповідальності просто за продовження роботи на окупованих територіях, що для деяких осіб може бути питанням виживання. Хоча українська влада, як повідомляється, вживає заходів для уточнення цих законодавчих положень, поправки, запропоновані Кабінетом Міністрів України, очікують на схвалення парламентом з серпня 2022 року.⁴¹⁵
170. Окремо, з початку 2022 року була зареєстрована велика кількість справ, пов'язаних із «державною зрадою». Згідно з інформацією, наданою БДПЛ Міністерством юстиції України, за період з січня по жовтень 2022 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань в Україні було зареєстровано 1 918 кримінальних правопорушень за статтею 111 Кримінального кодексу (щодо «державної зради»); у 540 справах було повідомлено про підозру 845 особам, у 203 справах було складено обвинувальні акти щодо 389 осіб, а 183 особи були взяті під варту у таких справах.⁴¹⁶ Українська влада також повідомила, що з 24 лютого 2022 року було зареєстровано 17 випадків «державної зради» серед військовослужбовців Збройних Сил України.⁴¹⁷

413 «Зрадників ніхто не любить». Як змінюють українське законодавство щодо колабораціонізму?, Олександр Янковський, Новини Приазов'я, Радіо Свобода, 18 серпня 2022 р.; [Яке покарання отримують вчителі, які почали працювати за програмами окупантів](#), Інформатор, 13 вересня 2022 р.; [Зрадник чи герой? Україні важко ідентифікувати російських колаборантів](#), Тім Лістер і Саньо Філпов, CNN, 9 червня 2022 р.; *див. також* [Коли Росія відступає, залишається питання: хто вважається колаборантом?](#), New York Times, 22 вересня 2022 р.

414 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.073, п. 39; UKR.WS.009, п. 15; UKR.WS.083, п. 24.

415 Див. Верховна Рада України, [Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність](#); *див. також* [Уряд підтримав законодавчі ініціативи Минреінтеграції щодо колаборантів](#), Офіційний сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 5 серпня 2022 р.

416 Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 28 листопада 2022 р. Станом на вересень більшість випадків було зареєстровано та розслідувано в Житомирській, Сумській та Київській областях України.

417 Інформація для БДПЛ від Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 5 грудня 2022 р.

171. Глибоке занепокоєння викликають також повідомлення УВКПЛ ООН про порушення прав людини на підконтрольних уряду України територіях.⁴¹⁸ Відповідно до МППЛ, свавільне позбавлення волі є порушенням права на свободу та особисту недоторканність.⁴¹⁹ Навіть якщо позбавлення волі відбувається відповідно до національних законів і процедур, воно все одно може вважатися свавільним, а отже, порушенням МППЛ. Це відбувається, наприклад, якщо підстави або процедури затримання згідно з національним законодавством вважаються необґрунтованими, або якщо затримання є непотрібним чи непропорційним.⁴²⁰ Крім того, як сторона Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень,⁴²¹ Україна зобов'язана забезпечити право кожного, хто перебуває під її юрисдикцією, на захист від насильницьких зникнень.⁴²² Відповідно до Конвенції, не може бути жодних відступів від цього права або від права на ефективний засіб правового захисту у випадку насильницького зникнення.⁴²³

418 ММПУ задокументувала 53 випадки свавільних затримань і 32 випадки, які можуть бути прирівняні до насильницьких зникнень, скоєних військовослужбовцями Збройних сил України та правоохоронних органів, хоча незрозуміло, чи були ці інциденти пов'язані зі звинуваченнями у «колабораційній діяльності». УВКПЛ ООН, [Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні: 1 серпня – 31 жовтня 2022 року](#), 2 грудня 2022 р., с. 2.

419 МПГПП, ст. 9. Як зазначено Розділ IV цього звіту, присвяченому нормативно-правовій базі, у березні 2022 року Україна повідомила про своє рішення відступити від деяких своїх зобов'язань у сфері прав людини, включаючи статтю 9 МПГПП. Однак це не повинно допускати відступу від основоположних гарантій проти свавільного затримання, включаючи право на розгляд справи в суді, щоб суд міг без зволікань прийняти рішення про законність затримання/*habeas corpus*; *див.* Комітет ООН з прав людини, Коментар загального порядку № 35 до статті 9 МПГПП (Свобода та особиста недоторканність), пп. 66-67.

420 Комітет ООН з прав людини, Коментар загального порядку № 35 до статті 9 МПГПП (Свобода та особиста недоторканність), ССРР/С/ГС/35, п. 12; *див. також* Комітет ООН з прав людини, Повідомлення №1629/2007, *Фардон проти Австралії*, Висновки, ухвалені Комітетом з прав людини 18 березня 2010 року, п. 7.3; Повідомлення № 1134/2002, *Горжі-Динка проти Камеруну*, Висновки, ухвалені Комітетом з прав людини 17 березня 2005 року, п. 5.1; Повідомлення № 305/1988, *Гюго ван Альфен проти Нідерландів*, Висновки, ухвалені Комітетом з прав людини 23 липня 1990 року, п. 5.8.

421 Україна приєдналася до Конвенції у 2015 році.

422 Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (КЗПЛ), ст. 1(1).

423 КЗПЛ, ст. 1(2). Комітет з прав людини постановив, що відступ не повинен стосуватися положень МПГПП, які «необхідні для захисту прав, що не допускають відступів», таких як право на життя, *див.* Комітет з прав людини, Коментар загального порядку № 29; та заключні зауваження: Ізраїль, ССРР/СО/78/ISR, п. 12.

Оновлені тимчасові рекомендації

ІХ

БДППЛ закликає Російську Федерацію та Україну як сторони конфлікту:

- Поважати та забезпечувати дотримання МГП та МППЛ на підконтрольних їм територіях;
- Завжди розрізняти цивільне населення і комбатантів, а також цивільні об'єкти та військові об'єкти, спрямовуючи атаки лише на військові об'єкти;
- Утримуватися від здійснення атак, які, як можна очікувати, можуть завдати шкоди цивільному населенню та цивільним об'єктам, яка буде надмірною порівняно з очікуваною військовою перевагою;
- Вживати всіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути і в будь-якому випадку звести до мінімуму випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів;
- Утримуватися від використання зброї вибухової дії з широкою площею ураження в густонаселених районах;
- Підписати та ратифікувати Конвенцію про касетні боеприпаси (2008);
- Підписати Політичну декларацію про посилення захисту цивільного населення від гуманітарних наслідків застосування зброї вибухової дії в населених районах;
- Розкрити місцезнаходження та статус усіх цивільних осіб протилежної сторони, які перебувають під їхнім контролем, включаючи будь-які розслідування, що проводяться проти них, і звільнити всіх, чие утримання під вартою є незаконним;
- Забезпечити, щоб з усіма військовополоненими поводитися з повною повагою відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (Третя Женевська конвенція);
- Забезпечити безперешкодний доступ Міжнародного Комітету Червоного Хреста та інших відповідних організацій до всіх місць, де утримуються військовополонені;
- Утримуватися від судового переслідування військовополонених за сам факт безпосередньої участі у бойових діях;
- Забезпечити проведення незалежних і неупереджених розслідувань усіх звинувачень у серйозних порушеннях МГП і МППЛ;

- Ратифікувати Римський статут і офіційно стати членами Міжнародного кримінального суду;
- Домовитися про безпечні та ефективні гуманітарні коридори як для евакуації, так і для доставки допомоги; і
- Забезпечити свободу пересування та повернення цивільних осіб, які евакуюються або переміщуються в інший спосіб.

БДПЛ закликає Російську Федерацію:

- Негайно припинити напади невибіркового характеру і дотримуватися принципу розрізнення, передбаченого МГП, щоб уникнути подальшої загибелі, поранень і пошкодження цивільних об'єктів, яким можна було б запобігти;
- Негайно припинити атаки на критично важливу цивільну інфраструктуру, які призвели до значного погіршення гуманітарної ситуації;
- Припинити примусове переміщення або депортацію цивільних осіб, у тому числі дітей, в межах українських територій, окупованих Росією, або безпосередньо до Російської Федерації;
- Припинити обмеження свободи пересування та дозволити цивільному населенню безпечно евакуюватися з районів активних бойових дій та окупованих територій;
- Негайно припинити поточні процеси та скасувати будь-які спроби змінити правовий статус українських дітей, які були примусово переміщені в межах території, окупованої Росією, або депортовані до Російської Федерації, зокрема з метою їхнього «усиновлення» російськими сім'ями;
- Припинити піддавати цивільне населення на окупованих Російською Федерацією територіях позасудовим стратам, катуванням та іншим формам жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство;
- Припинити викрадення, свавільні затримання та примусові зникнення цивільних осіб на окупованих Російською Федерацією територіях та звільнити тих, хто наразі незаконно утримується під вартою;
- Зупинити та скасувати призов цивільних осіб до військової служби на окупованих Російською Федерацією територіях до збройних сил Російської Федерації;

- Скасувати процес так званої «фільтрації» цивільних осіб, що здійснюється Російською Федерацією та іншими озброєними групами під її загальним контролем, порушуючи право цивільних осіб на свободу пересування та право на недоторканість особистого життя;
- Забезпечити належне задоволення основних потреб цивільного населення на окупованих територіях, включаючи доступ до їжі, води, електроенергії та медичної допомоги; і
- Забезпечити оперативне та ефективне розслідування всіх звинувачень у серйозних порушеннях МГП та інших зловживаннях з боку військовослужбовців російських збройних сил або представників інших органів влади, що перебувають під загальним контролем Російської Федерації, а також притягнути ймовірних винуватців до відповідальності в рамках справедливого судового розгляду відповідно до міжнародного права та стандартів.

БДІПЛ закликає Україну:

- Оперативно та неупереджено розслідувати повідомлення про порушення прав осіб на територіях, що перебувають під її ефективним контролем, у тому числі тих, хто, як стверджується, співпрацював з окупаційними військами Російської Федерації, та притягати винних у порушеннях до відповідальності;
- Забезпечити постійне дотримання узгоджених на міжнародному рівні стандартів неупередженості, незалежності та ретельності кримінального судочинства, а також гарантій справедливого судового розгляду, зокрема щодо звинувачень у ймовірній колабораційній діяльності; і
- Підписати закон №2689, ухвалений парламентом у травні 2021 року та покликаний гармонізувати Кримінальний кодекс України з міжнародним кримінальним правом та МГП, що дозволить українській владі ефективно розслідувати та переслідувати за порушення МГП, вчинені на її території.

